

EVALUACIONI IZVEŠTAJ

SRBIJA

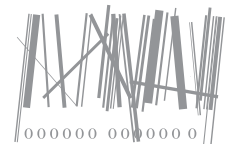
Treći krug ocenjivanja

Pristup pravdi
i delotvorna pravna zaštita
žrtava trgovine ljudima

GRETA
GRUPA EKSPERATA
ZA SUZBIJANJE
TRGOVINE LJUDIMA

courtesy translation / ljubazno prevođenje

GRETA(2023)09
Objavljeno 16. juna 2023.

Prevod sufinansirala
Evropska unija

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

EVALUACIONI IZVEŠTAJ SRBIJA

Treći krug ocenjivanja

G R E T A

Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima

Pristup pravdi
i delotvorna pravna zaštita
žrtava trgovine ljudima

Objavljeno 16. juna 2023.

Dozvoljena je reprodukcija izvoda (do 500 reči), osim za komercijalne svrhe, pod uslovom da je očuvan integritet teksta, da se izvod ne koristi izvan konteksta, da ne daje nepotpune informacije niti na neki drugi način dovodi čitaoca na pogrešne zaključke o njegovoj prirodi, obimu ili sadržaju teksta.

Izvor teksta je uvek obavezno navesti na sledeći način: „© Savet Evrope, 2023“. Sve druge zahteve za reprodukciju/prevod dela i celog teksta, treba uputiti Direktoratu za komunikacije, Savet Evrope (F-67075 Strasbourg Cedex ili na publishing@coe.int).

Svu ostalu korespondenciju koja se odnosi na ovu publikaciju treba uputiti na adresu:

Sekretarijat Konvencije Saveta Evrope
o borbi protiv trgovine ljudima

Avenue de l'Europe
F-67075 Strasbourg Cedex
France

Tel. +33 (0)3 88 41 20 00

E-mail: Horizontal.Facility@coe.int

© Savet Evrope, jun 2023.

Sva prava zadržana.

Licencirano Evropskoj uniji pod uslovima.

Ovaj prevod je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope.

Sadržaj je isključiva odgovornost Saveta Evrope i ne predstavlja nužno zvanične stavove Evropske unije.

Sadržaj

PREAMBULA	5
SAŽETAK	6
I. UVOD	8
II. PREGLED TRENUTNE SITUACIJE I TRENDOVA U OBLASTI TRGOVINE LJUDIMA U SRBIJI	10
III. NOVOSTI U PRAVNOM, INSTITUCIONALNOM I POLITIČKOM OKVIRU ZA BORBU PROTIV TRGOVINE LJUDIMA	11
IV. PRISTUP PRAVDI I DELOTVORNA PRAVNA ZAŠTITA ŽRTAVA TRGOVINE LJUDIMA	14
1. Uvod	14
2. Pravo na informacije (član 12. i 15)	16
3. Pravni savet i besplatna pravna pomoć (član 15)	18
4. Psihološka pomoć (član 12)	21
5. Pristup radu, stručnom usavršavanju i obrazovanju (član 12)	22
6. Nadoknada štete (član 15)	23
7. Istraga, krivično gonjenje, sankcije i mere (članovi 22, 23. i 27)	26
8. Odredba o nekažnjavanju (član 26)	32
9. Zaštita žrtava i svedoka (član 28 i 30)	34
10. Specijalizovani organi i koordinaciona tela (član 29)	36
11. Međunarodna saradnja (član 32)	38
12. Transverzalna pitanja	39
a. Rodno osetljivi krivični, građanskopravni, radni i upravni postupci	39
b. Postupci za ostvarivanje pristupa pravdi i pravna zaštita prilagođena deci	40
c. Uloga privrede	42
d. Mere za otkrivanje i sprečavanje korupcije	42
V. DOPUNSKE TEME KOJE SE POSEBNO ODOSE NA SRBIJU	44
1. Sprečavanje trgovine decom	44
2. Mere za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije	46
3. Društvene i ekonomske inicijative za ranjive grupe u smislu trgovine ljudima	49
4. Identifikacija žrtava trgovine ljudima	50

5. Pomoć žrtvama	53
6. Period za oporavak i razmišljanje	56
7. Dozvole boravka	56
PRILOG 1 – SPISAK ZAKLJUČAKA I PREDLOGA ZA DELOVANJE GRETA	58
PRILOG 2 – SPISAK DRŽAVNIH ORGANA, MEĐUVLADINIH ORGANIZACIJA I AKTERA IZ CIVILNOG DRUŠTVA SA KOJIMA JE GRETA ODRŽALA KONSULTACIJE	64
KOMENTARI NADLEŽNIH DRŽAVNIH ORGANA	66

Preambula

Grupa eksperata za suzbijanje trgovine ljudima (GRETA) formirana je u skladu sa članom 36 Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (u daljem tekstu: „Konvencija“), koja je stupila na snagu 1. februara 2008. godine. GRETA je odgovorna za praćenje sprovođenja Konvencije od strane strana ugovornica, kao i za izradu izveštaja u kojima se ocenjuju mere koje preduzima svaka strana ugovornica.

U skladu sa članom 38, stav 1. Konvencije, GRETA ocenjuje sprovođenje Konvencije na osnovu procedure koja je podeljena na krugove. Na početku svakog kruga, GRETA bira odredbe Konvencije na kojima će zasnovati postupak evaluacije.

Prvi krug praćenja Konvencije pružio je pregled sprovođenja Konvencije od strane strana ugovornica. U okviru drugog kruga ocenjivanja Konvencije ispitan je uticaj zakonodavnih, političkih i praktičnih mera na prevenciju trgovine ljudima, zaštitu prava žrtava trgovine ljudima, gonjenje trgovaca, sa posebnim osvrtom na mere preduzete kao odgovor na nove trendove u oblasti trgovine ljudima i ranjivost dece na trgovinu ljudima.

GRETA je odličila da će treći krug ocenjivanja biti usmeren na pristup pravdi i pravnu zaštitu žrtava trgovine ljudima, koji su ključni za rehabilitaciju žrtava i ponovno uspostavljanje njihovih prava, te odražavaju pristup borbi protiv trgovine ljudima koji je usmeren na žrtvu i zasnovan na ljudskim pravima. Nekoliko odredbi Konvencije kojima se utvrđuju materijalne i procesne obaveze relevantno je za ovu temu, a naročito članovi 12, 15, 23, 26, 27, 28, 29, 30. i 32.

Pristup pravdi i delotvorna pravna zaštita zavise od ispunjenosti nekoliko preduslova, uključujući brzu i ispravnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, obezbeđivanje perioda za oporavak i razmišljanje, dostupnost materijalne, psihološke, medicinske i pravne pomoći, pristup uslugama prevođenja i tumačenja kada je to potrebno, regulisanje boravka, pravo na traženje i uživanje azila, kao i puno poštovanje principa zabrane proterivanja i vraćanja (*non-refoulement*). Ovi preduslovi, koji odgovaraju različitim odredbama Konvencije, detaljno su ispitani tokom prvog i drugog kruga ocenjivanja u okviru praćenja primene Konvencije. Stoga, GRETA je odlučila da zatraži od svake strane ugovornice ažurirane informacije o sprovođenju prethodnih preporuka GRETA na odabrane teme, kroz poseban deo upitnika za svaku državu. Nalazi i analiza GRETA predstavljeni su u posebnom poglavlju.

Sažetak

Od drugog kruga ocenjivanja sprovođenja Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, Srbija je preduzela korake u pravcu daljeg razvijanja relevantnog zakonodavnog i institucionalnog okvira, što uključuje uvođenje, kroz Zakon o strancima, perioda za oporavak i razmišljanje i dozvole boravka iz humanitarnih razloga za žrtve trgovine ljudima, kao i odredbe o žrtvama trgovine ljudima u Zakonu o zdravstvenoj zaštiti i Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći. Drugi važan korak je uspostavljanje pozicije nacionalnog izvestioca koju će obavljati Zaštitnik građana u skladu sa novim Zakonom o Zaštitniku građana usvojenim u novembru 2021.

Srbija je i dalje prvenstveno zemlja porekla žrtava trgovine ljudima, iako je takođe u određenoj meri i zemlja odredišta i tranzita. U periodu od 2017. do 2022. godine, formalno je identifikovano 320 žrtava trgovine ljudima (250 žena i 70 muškaraca, uključujući 150 dece). Uz to, bilo je 367 pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima. Državljeni Srbije činili su većinu identifikovanih i pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima, a u najvećem broju slučajeva reč je bila o unutrašnjoj trgovini ljudima. Iako je seksualna eksploatacija i dalje najrasprostranjeniji oblik eksploatacije, takođe su identifikovani slučajevi trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, prinudnog prosvjačenja i prinude na vršenje krivičnih dela.

S obzirom na to da je treći krug ocenjivanja sprovođenja Konvencije usmeren na pristup pravdi i delotvornu pravnu zaštitu žrtava trgovine ljudima, u izveštaju se detaljno analizira sprovođenje odredaba Konvencije kojima se utvrđuju materijalne i procesne obaveze od značaja za ovu temu.

Usvajanje Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći, u kome se žrtve trgovine ljudima prepoznaju kao ranjiva kategorija koja ima pravo na besplatnu pravnu pomoć, predstavlja pozitivan događaj. Međutim, u praksi žrtve i dalje dobijaju besplatnu pravnu pomoć i pravne savete od advokata koga obezbeđuju Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima (CZŽTLJ) i specijalizovane NVO koje finansiraju privatni donatori. Stoga, GRETA naročito poziva državne organe Srbije da preduzmu dalje korake i da žrtvama trgovine ljudima garantuju pristup pravnom savetu i besplatnoj pravnoj pomoći, uključujući i tako što će osigurati da država nadoknađuje troškove besplatne pravne pomoći i pravnog saveta koje žrtvama trgovine ljudima obezbeđuju NVO i advokati koje one angažuju.

Dok pozdravlja objavljivanje smernica o naknadi štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, kao i obuke za sudije i tužioce na tu temu, u izveštaju se napominje da je broj slučajeva u kojima je žrtvama trgovine ljudima dodeljena naknada štete u sudskom postupku mali. GRETA poziva državne organe Srbije da preduzmu dalje korake kako bi olakšali i garantovali pristup nadoknadi štete žrtvama trgovine ljudima, uključujući sistematsko informisanje žrtava o njihovom pravu na nadoknadu štete i puno korišćenje zakona o oduzimanju i konfiskaciji imovine izvršilaca. Dalje, GRETA naročito poziva državne organe Srbije da bez odlaganja uspostave državni program za nadoknadu štete za žrtve trgovine ljudima.

U Izveštaju se pozdravlja postojanje specijalizovanih istražitelja i tužilaca koji rade na slučajevima trgovine ljudima. Ipak, primećuje se da često dolazi do prekvalifikacije slučajeva trgovine ljudima u lakša krivična dela i da, kada se u slučajevima trgovine ljudima koristi sporazum o priznanju krivičnog dela, žrtve nisu uvek obavestene o postupku i nisu pitane da li žele da podnesu imovinskopравни zahtev. GRETA naročito poziva državne organe Srbije da pojačaju krivičnopravni odgovor na trgovinu ljudima, uključujući

i tako što će osigurati proaktivnu i brzu istragu krivičnih dela trgovine ljudima koja vodi ka delotvornim i srazmernim kaznama koje odvrćaju osuđene od ponovnog vršenja krivičnog dela.

Iako u srpskom zakonodavstvu još uvek ne postoji posebna odredba o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima zbog njihove uključenosti u nezakonite aktivnosti u meri u kojoj su na to bile prisiljene, smernice o sprovođenju načela nekažnjavanja objavljene su i uključene u program obuka Pravosudne akademije. GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije ulože dalje napore kako bi osigurali doslednu primenu načela nekažnjavanja u praksi.

GRETA je obaveštena da je status posebno osetljivog svedoka dodeljen šezdeset dvema žrtvama trgovine ljudima u periodu od 2019. do 2021. godine. Međutim, dodeljivanje ovog statusa često u praksi za rezultat nema veću zaštitu žrtava zbog nedostatka tehničke opreme. Pored toga, lični podaci žrtava često procure u medije koji ih objavljuju. GRETA naročito poziva državne organe Srbije da osiguraju zaštitu privatnog života i identiteta žrtava trgovine ljudima tako što će izdati odgovarajuća uputstva za sve relevantne stručnjake. Takođe, GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije u potpunosti koriste sve mere zaštite žrtava i svedoka trgovine ljudima.

GRETA pozdravlja objavljivanje praktičnih smernica za vođenje razgovora sa decom žrtvama eksploatacije i trgovine ljudima i decom koja su u riziku, kao i obuku koju CZŽTLJ organizuje za relevantne stručnjake, te smatra da je potrebno da državni organi preduzmu dalje korake kako bi osigurali da se, prilikom istrage, krivičnog gonjenja i donošenja presuda u slučajevima trgovine ljudima, slede procedure koje uzimaju u obzir posebnu ranjivost dece.

U Izveštaju se takođe ispituje napredak ostvaren u sprovođenju ranijih preporuka GRETA na odabrane teme. Dok se pozdravljaju koraci preduzeti nakon drugog kruga ocenjivanja u vezi sa prevencijom trgovine decom, GRETA smatra da je potrebno da državni organi nastave sa senzibilizacijom i obukom stručnjaka za zaštitu dece, nastavnika, romskih zdravstvenih medijatora, policijskih službenika i tužilaca u vezi sa ranjivošću dece na trgovinu ljudima.

Broj identifikovanih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije ostaje nizak, uprkos sprovedenim obukama za inspektore rada i distribuciji džepnog vodiča za otkrivanje i preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima. Zabeleženo je povećanje broja stranih radnika zaposlenih u građevinarstvu, ali čini se da nema odgovarajuće istrage uslova u kojima oni žive i rade, te mogućeg postojanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Stoga, GRETA naročito poziva državne organe Srbije da intenziviraju napore u cilju prevencije i suzbijanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, što uključuje i jačanje kapaciteta inspektora rada, proaktivno i temeljno istraživanje tvrdnji o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije u koju su uključeni strani radnici i osiguranje da moguće žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije među njima budu pravovremeno identifikovane i da im se ponudi odgovarajuća pomoć.

Izveštaj pozdravlja napore da se obezbedi obuka o identifikaciji žrtava trgovine ljudima za relevantne stručnjake i činjenicu da identifikacija žrtava trgovine ljudima i dalje nije povezana sa krivičnom istragom trgovine ljudima. Međutim, GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dalje korake kako bi osigurali da žrtve trgovine ljudima budu identifikovane kao takve i da im se obezbedi pomoć na koju imaju pravo, što uključuje i ohrabivanje relevantnih stručnjaka da usvoje proaktivniji pristup otkrivanju žrtava, povećanje uključenosti specijalizovanih NVO u identifikaciju žrtava trgovine ljudima, posvećivanje veće pažnje otkrivanju i identifikovanju žrtava među migrantima i tražiocima azila, kao i obezbeđivanje dovoljnog broja zaposlenih i dovoljnih resursa za rad CZŽTLJ.

Prihvatište za hitan smeštaj žrtava trgovine ljudima kojim upravlja CZŽTLJ počelo je da prima žrtve trgovine ljudima marta 2022. Međutim, još uvek ne postoje objekti za smeštaj muškaraca žrtava trgovine ljudima koje finansira država, a nedostaju i dugoročne mere podrške žrtvama trgovine ljudima. GRETA naročito poziva nadležne organe da preduzmu korake u pravcu unapređenja pomoći žrtvama trgovine ljudima, posebno kroz obezbeđivanje dostupnosti odgovarajućeg sigurnog smeštaja za sve žrtve, osiguravanje da svim žrtvama bude obezbeđena odgovarajuća dugoročna podrška i pomoć u skladu sa individualnim potrebama, kao i izdvajanje odgovarajućih finansijskih sredstva za usluge specijalizovanih NVO koje pružaju smeštaj i podršku žrtvama.

I Uvod

1. Konvencija Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima (u daljem tekstu: „Konvencija“) stupila je na snagu u Srbiji 1. avgusta 2009. godine. Prvi evaluacioni izveštaj¹ GRETA za Srbiju objavljen je 16. januara 2014., a drugi evaluacioni izveštaj² 29. januara 2018. godine.
2. Na osnovu drugog izveštaja GRETA, 9. februara 2018. godine, Komitet strana ugovornica Konvencije usvojio je preporuke za državne organe Srbije, zahtevajući od njih da u roku od godinu dana izveste Komitet o preduzetim merama za ispunjenje ovih preporuka. Izveštaj koji su podneli državni organi Srbije razmotren je na 24. sastanku Komiteta strana ugovornica (5. aprila 2019) i dostupan je javnosti.³
3. GRETA je 1. juna 2021. godine pokrenula treći krug ocenjivanja sprovođenja Konvencije u Srbiji i poslala upitnik za ovaj krug državnim organima Srbije. Rok za dostavljanje odgovora na upitnik bio je 30. septembar 2021. godine, a državni organi dostavili su svoj odgovor 29. septembra 2021.
4. U pripremi ovog izveštaja, GRETA je iskoristila odgovor državnih organa Srbije na upitnik za treći krug ocenjivanja,⁴ pomenuti izveštaj podnesen Komitetu strana ugovornica, kao i informacije dobijene od civilnog društva. Obavljena je evaluaciona poseta Srbiji od 16. do 20. maja 2022. godine u cilju održavanja sastanaka sa relevantnim državnim i nevladinim akterima, prikupljanja dodatnih informacija i ispitivanja praktične primene usvojenih mera. Posetu je obavila delegacija u sledećem sastavu:
 - gđa Ia Dadunashvili, članica GRETA;
 - gđa Conny Rijken, članica GRETA;
 - g. Mesut Bedirhanoglu, administrator u Sekretarijatu Konvencije;
 - gđa Asja Žujo, administratorica u Sekretarijatu Konvencije.
5. Tokom posete, delegacija GRETA sastala se sa g. Mitrom Đuraškovićem, nacionalnim koordinatorom za borbu protiv trgovine ljudima, kao i sa predstavnicima Kancelarije za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima, Centra za zaštitu žrtava trgovine ljudima, Odeljenja policije za suzbijanje trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi, Komesarijata za izbeglice i migracije, tužilaca i sudija. GRETA delegacija takođe se sastala sa predstavnicima Ministarstva pravde, Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja (uključujući Inspekciju rada), Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog, Ministarstva zdravlja, Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstva trgovine, turizma i telekomunikacija, kao i Ministarstva inostranih poslova. Dalje, delegacija GRETA sastala se sa predstavnicima Zaštitnika građana. Tokom svoje posete, delegacija GRETA takođe je putovala u Novi Sad, Niš i Vranje, gde se sastala sa predstavnicima lokalnih timova za borbu protiv trgovine ljudima.

1 <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168063bdf5>

2 <https://rm.coe.int/greta-2017-37-frg-srb-en/16807809fd>

3 <https://rm.coe.int/cp-2019-12-srb-en/16809987c0>

4 [https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/serbia#{%2223412865%22:\[\]%7D}](https://www.coe.int/en/web/anti-human-trafficking/serbia#{%2223412865%22:[]%7D)

6. Tokom posete, delegacija GRETA posetila je državno prihvatilište za žrtve trgovine ljudima, Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine Beograd, kao i prihvatilište za žene žrtve nasilja u Novom Sadu.
7. Odvojeni sastanci održani su sa predstavnicima nevladinih organizacija (NVO), žrtvama trgovine ljudima i advokatima. Delegacija GRETA takođe se sastala sa predstavnicima Međunarodne organizacije za migracije (IOM), Organizacije za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS) i Kancelarije visokog komesara Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR).
8. Spisak državnih organa, NVO i drugih organizacija sa kojima je delegacija održala konsultacije nalazi se u dodatku ovom izveštaju. GRETA im je zahvalna na pruženim informacijama.
9. GRETA želi da se zabeleži saradnja državnih organa Srbije tokom posete, a naročito g. Mitra Đuraškovića, u vreme posete nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, kao i zaposlenih u Kancelariji za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova.
10. Nacrt ovog izveštaja GRETA je usvojila na svom 46. sastanku (održanom 14–18. novembra 2022) i dostavila državnim organima Srbije na komentare. Komentari su primljeni od državnih organa 27. februara 2023. godine, a GRETA ih je uzela u obzir kada je usvojila konačni izveštaj na 47. sastanku (27–31. marta 2023. godine). Izveštaj pokriva situaciju do 31. marta 2023. Događaji nakon tog datuma nisu uzeti u obzir niti uključeni u analizu i zaključke koji slede. Zaključci i predlozi za delovanje koje je GRETA dala ukratko su predstavljeni u Dodatku 1.

II Pregled trenutne situacije i trendova u oblasti trgovine ljudima u Srbiji

11. Srbija je i dalje prvenstveno zemlja porekla žrtava trgovine ljudima, iako je takođe u određenoj meri i zemlja odredišta i tranzita. Prema statističkim podacima državnih organa Srbije, od 2017. do 2022. godine, formalno je identifikovano 320 žrtava trgovine ljudima⁵ (250 žena i 70 muškaraca, uključujući 150 dece).⁶ Uz to, bilo je 367 pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima. Državljeni Srbije činili su oko 90% identifikovanih žrtava i 68% pretpostavljenih žrtava, a u najvećem broju slučajeva reč je bila o unutrašnjoj trgovini ljudima. Strane žrtve vodile su poreklo iz susednih zemalja (Albanije, Crne Gore, Severne Makedonije, Bugarske, Bosne i Hercegovine i Hrvatske), kao i iz azijskih i afričkih zemalja, uključujući Avganistan, Pakistan, Nigeriju, Kamerun, Mali i Kongo.
12. Iako je seksualna eksploatacija i dalje najrasprostranjeniji oblik eksploatacije žrtava trgovine ljudima u Srbiji, takođe su identifikovani slučajevi trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, prinudnog prosjačenja i prinude na vršenje krivičnih dela.⁷ GRETA beleži sve veće prisustvo stranih radnika u Srbiji tokom proteklih godina, uglavnom iz Vijetnama, Kine i Indije, od kojih su neki možda bili žrtve trgovine ljudima (videti stavove od 186. do 188). Porastao je broj slučajeva radne eksploatacije u poljoprivrednoj industriji. Povećanje vrbovanja žrtava putem interneta zabeleženo je tokom pandemije kovida-19. Deca su izložena višestrukim oblicima eksploatacije, prvenstveno prinudnim brakovima, seksualnoj eksploataciji, prinudi na vršenje krivičnih dela i prinudnom prosjačenju. Pripadnici romske zajednice naročito su ranjivi na ove vrste eksploatacije. Uz to, 2017. godine otkriven je novi oblik trgovine ljudima koji podrazumeva eksploataciju dece u pornografske svrhe (videti stav 111).

5 Žrtvu formalno identifikuje Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima nakon razgovora u svrhu identifikacije (videti stav 200–202).

6 Poređenja radi, u periodu koji pokriva drugi GRETA izveštaj, identifikovano je ukupno 296 žrtava trgovine (76 - 2013, 125 - 2014, 40 - 2015. i 55 - 2016. godine), među kojima 94 dece.

7 Od 320 formalno identifikovanih žrtava, njih 156 bili su žrtve seksualne eksploatacije, 52 višestrukih oblika eksploatacije, 22 prinudnog prosjačenja, 45 radne eksploatacije, 31 prinudnog braka, 11 prinude na vršenje krivičnih dela, 1 nezakonitog usvojenja i 2 ekonomske eksploatacije. Što se tiče pretpostavljenih žrtava za koje postoje podaci, kod njih 86 bilo je reč o seksualnoj eksploataciji, kod 7 o višestrukim oblicima oblika eksploatacije, kod 13 o prinudnom prosjačenju, kod 40 o radnoj eksploataciji, kod 43 o prinudnom braku, dve prinude na vršenje krivičnih dela, četiri nezakonitog usvojenja, a za 53 žrtve je oblik eksploatacije bio nepoznat (nije naveden u relevantnim izveštajima).

III Novosti u pravnom, institucionalnom i političkom okviru za borbu protiv trgovine ljudima

13. Od objavljivanja drugog GRETA izveštaja za Srbiju usvojeno je nekoliko zakonodavnih izmena od značaja za borbu protiv trgovine ljudima. Prema novom Zakonu o strancima, koji je usvojen marta 2018. godine, a izmenjen i dopunjen aprila 2019, žrtve trgovine ljudima mogu dobiti privremenu dozvolu boravka iz humanitarnih razloga, bez obzira na to da li sarađuju sa istražnim organima. Osim toga, zakonom je predviđen period za oporavak i razmišljanje od 90 dana za pretpostavljene žrtve trgovine ljudima.
14. Zakonom o azilu i privremenoj zaštiti, koji je usvojen 2018. godine, žrtve trgovine ljudima prepoznaju se kao posebno ranjiva kategorija koja ima pravo na posebne procesne i prihvatne garancije i odgovarajuću pomoć u postupku azila.
15. Zakonom o besplatnoj pravnoj pomoći, koji je usvojen 2018. godine, žrtvama trgovine ljudima obezbeđeno je pravo na besplatnu pravnu pomoć, koja se sastoji od pružanja pravnih saveta, sastavljanja podnesaka, zastupanja u sudskom i upravnom postupku (videti stav 50–52).
16. Zakonom o zdravstvenoj zaštiti, koji je usvojen 2019. godine, propisano je da žrtve trgovine ljudima imaju pravo na zdravstvenu zaštitu i da se troškovi zdravstvenih usluga pruženih strancima koji su žrtve trgovine ljudima pokrivaju iz državnog budžeta. Prema Zakonu o zdravstvenom osiguranju, koji je takođe usvojen 2019. godine, žrtve trgovine ljudima smatraju se osiguranicima, bez obzira na to da li ispunjavaju zakonom predviđene uslove za osiguranje.
17. Sastav Saveta za borbu protiv trgovine ljudima, koji je stručno savetodavno telo Vlade, obnovljen je nakon parlamentarnih izbora 2020. godine Odlukom Vlade od 18. marta 2021. godine. Savetom predsedava ministar unutrašnjih poslova, a u njegovom radu učestvuju prvi potpredsednik Vlade, ministar finansija, ministar za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, ministar zdravlja i ministar pravde. Savet je održao dva sastanka u periodu od 2017. do 2019. godine, na kojima je doneto više odluka, uključujući odluku o unapređenju rada 17 lokalnih timova za borbu protiv trgovine ljudima, o usvajanju revidiranih Standardnih operativnih procedura za postupanje sa žrtvama trgovine ljudima (videti stav 199), kao i odluku o sprovođenju preporuka GRETA iz drugog evaluacionog izveštaja.⁸ Iako je predviđeno da se Savet sastaje najmanje dvaput godišnje, od 2019. godine nije održan nijedan sastanak. GRETA izražava zabrinutost jer postoji rizik da odsustvo redovnih sastanaka Saveta za borbu protiv trgovine ljudima dovede do vakuuma u liderstvu i koordinaciji aktivnosti suzbijanja protiv trgovine ljudima. **GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu korake i unaprede koordinaciju u borbi protiv trgovine ljudima, uključujući i povećanjem učestalosti sastanaka Saveta za borbu protiv trgovine ljudima.**

18. Nakon druge evaluacije GRETA, novim Zakonom o Zaštitniku građana, koji je usvojen u novembru 2021. godine, ustanovljena je pozicija nacionalnog izvestioca u oblasti trgovine ljudima. Prema ovom zakonu, funkciju nacionalnog izvestioca vrši Zaštitnik građana. GRETA je obavještena da je zaštitnik građana Zoran Pašalić preuzeo poziciju nacionalnog izvestioca. Uloga nacionalnog izvestioca biće usmerena na prevenciju i identifikaciju nedostataka u radu nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i drugih relevantnih organa javne vlasti, kao i na davanje smernica za njihov rad. Prema informacijama koje su dostavili nadležni organi, objavljivanje prvog izveštaja nacionalnog izvestioca u oblasti trgovine ljudima, kao i otvaranje dodatnih radnih mesta u okviru kancelarije Zaštitnika građana za podršku radu nacionalnog izvestioca, kasni zbog kašnjenja u postupku imenovanja novog Zaštitnika građana. **GRETA pozdravlja uspostavljanje pozicije nacionalnog izvestioca i podseća da je uloga ovog tela da kritički prati aktivnosti državnih institucija u oblasti borbe protiv trgovine ljudima i sprovođenje obaveza koje proizilaze iz nacionalnog zakonodavstva.**
19. U januaru 2019. godine, nadležnost nad istragom u slučajevima trgovine ljudima na operativnom nivou prenesena je sa Uprave granične policije na Upravu kriminalističke policije u okviru Direkcije policije.⁹ Kancelarija za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima, koja je obrazovana 2017. godine, nastavlja sa radom u okviru Direkcije policije. U vreme treće evaluacione posete GRETA Srbiji, Kancelarija se sastojala od nacionalnog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima i još četiri policijska službenika (dva muškarca i dve žene). Nacionalni koordinator, g. Đurašković, penzionisao se krajem jula 2022. godine, a njegova zamena još uvek nije imenovana.
20. Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima (CZŽTLJ) i dalje je odgovoran za identifikaciju žrtava trgovine ljudima i njihovo upućivanje radi pomoći i zaštite. CZŽTLJ vodi državno prihvatilište za žrtve trgovine ljudima koje je otvoreno 3. februara 2019. godine. Prihvatilište je bilo privremeno zatvoreno od septembra 2020. do marta 2022. dok se čekalo njegovo licenciranje, ali je ponovo počelo da prima korisnike u aprilu 2022. U prihvatilište se može smestiti šest osoba i namenjeno je ženama i devojkama starijim od 16 godina (videti stav 214).
21. Ministar unutrašnjih poslova je 27. aprila 2021. godine doneo odluku o obrazovanju nove Međuresorne radne grupe zadužene za unapređenje proaktivnog otkrivanja slučajeva trgovine ljudima i zaštite žrtava trgovine ljudima, gonjenje fizičkih i pravnih lica, kao i izradu modela za prikupljanje i analizu statističkih podataka o trgovini ljudima. Trenutni sastav radne grupe, koja je obrazovana Odlukom ministra unutrašnjih poslova od 17. juna 2022. godine, čine zamenik Republičkog javnog tužioca (predsedavajući) i predstavnici Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva pravde, Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Tužilaštva za organizovani kriminal i Kriminalističko-policijskog univerziteta. Radna grupa je održala tri sastanka i iznela predloge za praćenje sprovođenja preporuka u skladu sa Funkcionalnom analizom i prikupljanje i analizu statističkih podataka o trgovini ljudima, u avgustu, odnosno decembru 2022. godine.
22. Važeća Strategija prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava pokriva period od 2017. do 2022. godine. Radna grupa za praćenje sprovođenja Strategije formirana je odlukama ministra unutrašnjih poslova od 17. oktobra 2017. i 27. aprila 2021. godine. Radnu grupu sačinjavaju predstavnici 16 državnih institucija sa ekspertizom u oblastima od značaja za sprovođenje Strategije,¹⁰ kao i Crvenog krsta Srbije i pet NVO. GRETA je obavještena da su prvobitno izabrane samo dve NVO, „Atina“ i ASTRA, jer ostale organizacije koje su se prijavile nisu ispunile kriterijume navedene u javnom pozivu. Naknadno, na obnovljenom konkursu, dodatno su izabrane četiri NVO: Grupa 484, Romski centar za demokratiju, Centar za integraciju mladih i Asocijacija za seksualno i reproduktivno zdravlje Srbije.

⁹ Prenos nadležnosti ostvaren je u skladu sa Pravilnikom o unutrašnjem uređenju i sistematizaciji radnih mesta u Ministarstvu unutrašnjih poslova, koji je stupio na snagu 1. januara 2019. godine.

¹⁰ Ministarstvo unutrašnjih poslova, Ministarstvo pravde, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Ministarstvo zdravlja, Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, Ministarstvo finansija, Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija, Ministarstvo kulture i informisanja, Ministarstvo omladine i sporta, Ministarstvo inostranih poslova, Republičko javno tužilaštvo, Kancelarija za ljudska i manjinska prava, Bezbednosno-informativna agencija, Komesarijat za izbeglice i migracije, Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva i Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima.

23. GRETA je obavještena da je Nemačka agencija za međunarodnu saradnju (GIZ) obezbedila spoljnog nezavisnog stručnjaka da pripremi evaluaciju strategije. Ekspertkinja je počela sa realizacijom intervjua sa akterima koji učestvuju u sprovođenju Strategije, uključujući predstavnike državnih organa, nevladinih i međunarodnih organizacija. Očekuje se da će evaluacija biti završena sredinom 2023. godine.
24. Strategiju za borbu protiv trgovine ljudima dopunjavaju dvogodišnji akcioni planovi. Akcioni plan za 2019–2020. godinu usvojen je 11. jula 2019. Sastoji se od jednog opšteg¹¹ i pet posebnih ciljeva, odnosno i) jačanje partnerstava na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou; ii) unapređenje prevencije; iii) unapređenje proaktivnog sistema otkrivanja slučajeva trgovine ljudima, efikasno gonjenje fizičkih i pravnih lica i pravna zaštita žrtava trgovine ljudima; iv) unapređenje sistema identifikacije, zaštite, pomoći i podrške žrtvama trgovine ljudima kroz dugoročne i održive programe socijalnog uključivanja i v) zaštita dece od trgovine ljudima i iskorišćavanja u pornografiji i prostituciji i njihovih posledica. Državni budžet za sprovođenje aktivnosti predviđenih Akcionim planom za 2019–2020. godinu iznosio je oko 66.000 evra, ne uključujući donatorska sredstva. Prema izveštaju o sprovođenju Akcionog plana za 2019–2020. godinu, realizovano je 36% aktivnosti, 55% je delimično realizovano, dok 9% aktivnosti uopšte nije sprovedeno.¹² Glavni razlog za nesprovođenje ili delimično sprovođenje aktivnosti bila je pandemija kovida-19.
25. GRETA je obavještena da je usvajanje Akcionog plana za period 2021–2022. odloženo iz tehničkih razloga. NVO su izrazile žaljenje što nisu bile uključene u izradu Akcionog plana i što su svoj doprinos mogle da daju tek tokom javne rasprave koja je održana u julu 2021. godine. Kako navode državni organi, većina komentara koje su NVO dale tokom javne rasprave uključena je u Akcioni plan. GRETA je obavještena da će novi predlog Strategije za borbu protiv trgovine ljudima biti pripremljen u drugoj polovini 2023. godine, uz podršku IOM-a. **GRETA podseća na značaj uključivanja organizacija civilnog društva u izradu strateških dokumenata od početka procesa.**

11 Obezbeđen kontinuirani sveobuhvatan odgovor društva na trgovinu ljudima, u skladu sa dinamikom novih izazova, rizika i pretnji, kroz unapređen sistem prevencije, pomoći i zaštite žrtava i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom funkcionalnim povezivanjem i institucionalnom izgradnjom kapaciteta svih partnera.

12 <http://mup.gov.rs/wps/wcm/connect/cd2d35c1-10a0-4dae-b17e-4a376d55057a/Izve%C5%A1taj+AP+trgovina+ljudima+2019-2020.pdf?MOD=AJPERES&CVID=nugibDG>

IV Pristup pravdi i delotvorna pravna zaštita žrtava trgovine ljudima

1. Uvod

26. Žrtve trgovine ljudima, samim svojim statusom žrtve krivičnog dela i žrtve kršenja ljudskih prava, imaju pravo na pristup pravdi i na delotvornu pravnu zaštitu za svaku štetu koja im je učinjena. Ova prava moraju biti zagarantovana, vodeći računa o rodu i uzrastu, svim žrtvama trgovine ljudima na teritoriji strana ugovornica Konvencije, bez obzira na njihov imigracioni status ili prisustvo na teritoriji jedne države i bez obzira na njihovu sposobnost ili spremnost da sarađuju u okviru krivične istrage.
27. Pravo na delotvornu pravnu zaštitu odražava pristup zasnovan na ljudskim pravima koji se nalazi u osnovi Konvencije. Bez obzira na to da li je država umešana u trgovinu ljudima ili direktno odgovorna za štetu, pozitivne obaveze koje proističu iz međunarodnog prava ljudskih prava zahtevaju od država da omoguće i garantuju delotvoran pristup pravnoj zaštiti ako nisu preduzele razumne korake da spreče trgovinu ljudima, zaštite potencijalne ili stvarne žrtve trgovine ljudima i delotvorno istraže krivična dela trgovine ljudima.¹³
28. U skladu sa Osnovnim principima prava na delotvornu pravnu zaštitu žrtava trgovine ljudima,¹⁴ smatra se da pravo na delotvornu pravnu zaštitu obuhvata restituciju,¹⁵ kompenzaciju,¹⁶ rehabilitaciju,¹⁷ zadovoljenje¹⁸ i garancije neponavljanja.¹⁹ Sve žrtve trgovine ljudima treba da imaju

13 Rantsev v. Cyprus and Russia, application no. 25965/04, judgment of 7 January 2010; L.E. v. Greece, application No. 71545/12, judgment of 21 January 2016; Chowdury and Others v. Greece, application No. 21884/15, judgment of 30 March 2017; S.M. v. Croatia, application No. 60561/14, Grand Chamber judgment 25 June 2020.

14 UN General Assembly, Basic principles on the right to an effective remedy for victims of trafficking in persons, Annex to the Report by the Special Rapporteur on trafficking in persons, especially women and children, 28 July 2014, A/69/33797.

15 Restitucija podrazumeva povraćaj slobode, uključujući i puštanje žrtve iz pritvora; uživanje ljudskih prava i porodičnog života, uključujući i spajanje i kontakt sa članovima porodice; bezbednu i dobrovoljnu repatrijaciju; status privremenog ili stalnog boravka, izbeglički status, komplementarnu/supsidijarnu zaštitu odnosno preseljenje u treću zemlju; priznavanje pravnog identiteta i državljanstva žrtve; obnavljanje zaposlenja žrtve; pomoć i podršku radi omogućavanja socijalne integracije ili reintegracije; povraćaj imovine, kao što su lična i putna dokumenta i druga lična svojina.

16 Kompenzacija može pokriti naknadu štete za fizičku ili mentalnu povredu; naknadu štete po osnovu izgubljenih prilika, uključujući zaposlenje, obrazovanje ili socijalna davanja; naknadu troškova neophodnog transporta, brige o deci ili privremenog stanovanja; naknadu materijalne štete i gubitka zarade; naknadu moralne odnosno nematerijalne štete; nadoknadu troškova pravnog postupka odnosno drugih troškova koji se odnose na učešće žrtve u krivičnom postupku; nadoknadu troškova nastalih za pravnu, medicinsku ili neku drugu pomoć.

17 Rehabilitacija obuhvata medicinsko i psihološko zbrinjavanje, pravne i socijalne usluge, smeštaj, savetovanje i jezičku podršku, nezavisno od sposobnosti ili spremnosti žrtve da sarađuje u zakonskom postupku.

18 Zadovoljenje obuhvata delotvorne mere sa ciljem prestanka daljih povreda prava; proveru činjenica i potpuno i javno otkrivanje istine u meri u kojoj takvo otkrivanje ne čini dodatnu štetu odnosno pretnju po bezbednost, privatnost ili neki drugi interes žrtve ili njene porodice; zvaničnu izjavu ili sudsku odluku kojom se vraćaju dostojanstvo, ugled i prava žrtvi; javno izvinjenje; pravne i administrativne sankcije protiv učinilaca.

19 Garancije neponavljanja obuhvataju obezbeđivanje delotvorne istrage, gonjenja i kažnjavanja trgovaca; sve mere neophodne za zaštitu žrtava od ponovljene trgovine ljudima; obezbeđivanje i jačanje obuka nadležnih službenika; jačanje nezavisnosti sudstva;

pristup odgovarajućoj i delotvornoj pravnoj zaštiti, počevši od pristupa pravdi. Obezbeđivanje delotvorne pravne zaštite ima višestruku svrhu. Kompenzacija, na primer, za povredu, gubitak ili pretrpljenu štetu može pružiti kritičnu podršku u oporavku i osnaživanju žrtve, pomoći njeno socijalno uključivanje i sprečiti ponovnu viktimizaciju. Rehabilitacija može na sličan način pomoći oporavak žrtve, kao i njeno socijalno uključivanje. U tom smislu od značaja je i Deklaracija Ujedinjenih nacija o osnovnim principima pravde za žrtve krivičnih dela i zloupotrebe moći iz 1985. godine, u kojoj se navode osnovni koraci koje treba preduzeti da bi se unapredio pristup pravdi i pravičnom postupanju, restituciji, kompenzaciji i socijalnoj pomoći za žrtve krivičnog dela.²⁰

29. Konvencija posebno predviđa materijalno pravo žrtava trgovine ljudima na obeštećenje i pravnu zaštitu, kao i brojna procesna prava neophodna za ostvarivanje pristupa ovim pravima. Tu spadaju prava da budu prepoznate kao žrtve trgovine ljudima, da im se odobri period za oporavak i razmišljanje, kao i boravišna dozvola (da bi se omogućilo žrtvi da ostane u zemlji i zatraži pristup pravnom leku), kao i da dobije savetovanje, informacije, pravni savet i besplatnu pravnu pomoć. Još jedno značajno procesno pravo predviđeno je odredbom Konvencije o nekažnjavanju (član 26), prema kojoj žrtvama ne treba da se izriču kazne za učesće u nezakonitim aktivnostima učinjenim tokom trgovine ljudima. Dalje, Konvencija zahteva od država ugovornica da omoguće oduzimanje i konfiskovanje imovine trgovaca, koja se može koristiti za finansiranje državnih programa kompenzacije za žrtve.
30. Deci je potrebna posebna podrška da pristupe pravnoj zaštiti, a u svim aktivnostima koje se tiču dece žrtava trgovine ljudima prvenstveno mora biti uzet u obzir najbolji interes deteta. Postavljanje staratelja koji će predstavljati decu bez pratnje ili decu razdvojenu od roditelja igra ključnu ulogu u omogućavanju deci žrtvama trgovine ljudima da pristupe pravdi i pravnoj zaštiti. Dalje, omogućavanje spajanja porodice može biti značajan element restitucije.²¹
31. Civilno društvo, uključujući NVO, sindikate, organizacije dijaspore i organizacije poslodavaca, igra vitalnu ulogu u omogućavanju žrtvama trgovine ljudima da traže odštetu i drugu pravnu zaštitu.²² U tom kontekstu, treba pomenuti međunarodne projekte COMP.ACT – Evropska akcija za kompenzaciju žrtvama trgovine ljudima (*European Action on Compensation for Trafficked Persons*)²³ i *Justice at Last* – Evropska akcija za kompenzaciju žrtvama krivičnih dela (*European Action for Compensation of Victims of Crime*)²⁴, koji za cilj imaju unapređenje pristupa kompenzaciji za žrtve trgovine ljudima.
32. Privatni sektor takođe treba da igra ulogu u omogućavanju pristupa i obezbeđivanju pravne zaštite osobama koje su žrtve trgovine ljudima, u skladu sa UN okvirom pod nazivom „Zaštita, poštovanje i pravni lek“ (*Protect, Respect and Remedy*) odnosno Vodećim načelima Ujedinjenih nacija o poslovanju i ljudskim pravima.²⁵ Uloga privrednika uključuje preduzimanje koraka kako bi se osiguralo da njihovi lanci snabdevanja ne sadrže rad žrtava trgovine ljudima, kao i usvajanje i sprovođenje mera koje žrtvama olakšavaju pristup pravnoj zaštiti za sve nastale povrede. Dalje, privrednici imaju potencijal da pomognu osobama koje su preživele trgovinu ljudima da ponovo steknu ekonomsku autonomiju.²⁶ Države bi stoga trebalo da obezbede da poslovna preduzeća uključena u trgovinu ljudima budu pozvana na odgovornost, kao i da preduzmu mere za smanjenje prepreka koje bi mogle dovesti do uskraćivanja pristupa pravnoj zaštiti.

modifikovanje praksi koje uzrokuju, održavaju ili promovišu toleranciju prema trgovini ljudima, uključujući rodno zasnovanu diskriminaciju i konfliktne i post-konfliktne situacije; delotvorno bavljenje uzrocima trgovine ljudima; promovisanje kodeksa ponašanja i etičkih normi među javnim i privatnim akterima; zaštitu radnika u pravosuđu, medicini i drugim profesijama i branilaca ljudskih prava koji pomažu žrtvama.

20 United Nations Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power, adopted by General Assembly resolution 40/34 of 29 November 1985, dostupna na: https://www.unicef-irc.org/portfolios/documents/472_un-declaration-crime.htm

21 UNODC, ICAT Issue Paper, Providing Effective Remedies for Victims of Trafficking in Persons, 2016, str. 7–8, dostupno na: http://icat.network/sites/default/files/publications/documents/Ebook%20ENG_0.pdf

22 OSCE Compensation for Trafficked and Exploited Persons in the OSCE Region, 2008, str. 48–53.

23 <http://www.compactproject.org/>

24 <http://lastradainternational.org/about-lsi/projects/justice-at-last>

25 United Nations Guiding Principles on Business and Human Rights, implementing the UN 'Protect, Respect and Remedy' Framework, Doc. A/HRC/17/31 (2011).

26 UNODC, ICAT Issue Paper, Providing Effective Remedies for Victims of Trafficking in Persons, 2016, str. 8–9.

33. Zbog toga što je trgovina ljudima često transnacionalno krivično delo, delotvorna međunarodna saradnja od suštinskog je značaja za ispunjavanje obaveza u pogledu prava na pravdu i delotvornu pravnu zaštitu. Tu spada saradnja u praćenju i zapleni imovine stečene od krivičnog dela, kao i vraćanju konfiskovane imovine u svrhu kompenzacije.

2. Pravo na informacije (član 12. i 15)

34. Žrtve koje više nisu pod kontrolom trgovaca uopšteno gledano nalaze se u poziciji velike nesigurnosti i ranjivosti. Dve uobičajene odlike situacije u kojoj se žrtve nalaze jesu bespomoćnost i potčinjenost trgovcima, iz straha i nedostatka informacija o načinu na koji mogu rešiti svoju situaciju. Član 12. stav 1, tačka g Konvencije predviđa da žrtve treba da dobiju savetovanje i informisanje, posebno o njihovim zakonskim pravima i uslugama koje su im dostupne, na jeziku koji razumeju. Dalje, prema članu 15. stav 1. Konvencije, strane ugovornice moraju osigurati da žrtve imaju pristup, i to od prvog kontakta sa nadležnim organima, informacijama o odgovarajućim sudskim i upravnim postupcima na jeziku koji razumeju.
35. Informacije koje moraju biti pružene žrtvama trgovine ljudima odnose se na osnovna pitanja, uključujući dostupnost aranžmana za zaštitu i pomoć, različite opcije koje su otvorene za žrtve, rizike koje preuzimaju, uslove za legalizaciju njihovog prisustva na teritoriji strane ugovornice, različite moguće oblike pravne zaštite, načine na koji krivičnopravni sistem funkcioniše (uključujući i posledice istrage i suđenja, dužinu suđenja, dužnosti svedoka, mogućnosti za ostvarivanje nadoknade štete od lica osuđenih za krivična dela i od drugih pravnih i fizičkih lica, kao i koje su šanse da će presuda biti u potpunosti i delotvorno sprovedena). Informacije i saveti treba da omoguće žrtvama da ocene svoju situaciju i da naprave informisan izbor na osnovu različitih mogućnosti koje su im na raspolaganju.²⁷
36. Mnoge žrtve ne govore, ili jedva da govore jezik zemlje u koju su dovedene radi eksploatacije. Nepoznavanje jezika povećava njihovu izolaciju i predstavlja jedan od faktora koji ih sprečava da pristupe svojim pravima. Obezbeđivanje prevođenja i tumačenja, ukoliko je potrebno, suštinska je mera kojom se garantuje pristup pravima, što je preduslov za pristup pravdi. GRETA naglašava potrebu da se obezbedi dostupnost, kvalitet i nezavisnost prevodilaca.²⁸
37. U Srbiji, svi akteri koji učestvuju u preliminarnoj identifikaciji žrtava trgovine ljudima, uključujući i CZŽTLJ, policiju, tužioce, socijalne službe, inspektore rada i NVO, imaju obavezu da obaveste pretpostavljene žrtve o njihovim pravima, u skladu sa Standardnim operativnim procedurama (SOP) za postupanje sa žrtvama trgovine ljudima.²⁹ SOP sadrži spisak prava o kojima Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima (CZŽTLJ) mora da obavesti žrtvu tokom inicijalnog kontakta, na jeziku koji ona razume, uključujući i pravo na bezbednost i zaštitu, odgovarajući smeštaj i druge oblike pomoći, savetovanje i informacije o njenim zakonskim pravima i na koji način da ih ostvari, pravo na period za oporavak i razmišljanje, pravo na pravnu pomoć i kompenzaciju, kao i uslove za odobrenje privremenog boravka i pravo da traži azil.³⁰ Smernice za otkrivanje i preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima za inspektore rada takođe navode da inspektori rada treba da obaveste pretpostavljenu žrtvu o njenim pravima i o tome kako da ih ostvari.
38. Uz podršku međunarodnih donatora, CZŽTLJ, zajedno sa NVO, razvio je niz materijala sa ciljem informisanja potencijalnih žrtava trgovine ljudima o njihovim pravima i pomoći koja im je na raspolaganju. CZŽTLJ, u saradnji sa IOM-om, razvio je dva informatora na srpskom, engleskom, arapskom i farski jeziku, pod naslovom „Trgovina ljudima ne dešava se samo drugima“ i „Ni u migracijama trgovina ljudima nije isto što i krijumčarenje ljudi“, kao i informativni poster o CZŽTLJ. Osim toga, CZŽTLJ saradivao je sa Centrom za istraživanje i razvoj društva IDEAS na izradi in-

27 Videti Eksplanatorni izveštaj uz Konvenciju, stav 160–162.

28 Videti Osmi opšti izveštaj grupe GRETA, stav 168–169.

29 Standardne operativne procedure, str. 21. Pravo žrtve trgovine ljudima da dobije informacije na jeziku koji razume, kao i podršku u krivičnom postupku i u vezi s kompenzacijom takođe je zagarantovano Memorandumom o razumevanju između Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva za rad i socijalnu politiku i Republičkog javnog tužilaštva.

30 *Ibid*, str. 26. i 27.

formatora pod naslovom „Zaštiti se od trgovine ljudima“, namenjenog deci migrantima, naročito deci bez pratnje, koji je dostupan na srpskom, arapskom i farsi jeziku. GRETA je obavještena da su ovi informativni materijali podeljeni u svim centrima za migrante i tražioce azila u Srbiji.

39. Tokom 2020. godine, NVO ASTRA izradila je sveobuhvatnu brošuru (na srpskom, albanskom i romskom jeziku),³¹ u kojoj objašnjava prava žrtava trgovine ljudima i usluge koje su im dostupne, te sadrži adresar svih relevantnih institucija i organizacija koje pružaju usluge žrtvama trgovine ljudima. U okviru projekta za borbu protiv trgovine ljudima koji je realizovao Savet Evrope 2020. godine, ASTRA je kreirala pamflete o pravima žrtava, a takođe je izradila i informativne pamflete za odrasle i decu o zaštiti od trgovine ljudima tokom pandemije kovida-19. Kao rezultat projekta koji su sprovodili Međunarodni komitet spasa (*International Rescue Committee, IRC*) i NVO „Atina“ 2021. godine, izrađen je informativni letak na srpskom i engleskom, koji je preveden na još devet jezika.³² Osim toga, uz podršku Saveta Evrope i EU, NVO Centar za prava deteta i „Atina“ napravili su sveobuhvatnu onlajn platformu sa ciljem informisanja dece od 12 do 18 godina starosti o rizicima trgovine ljudima i načinima na koje mogu da se zaštite.³³
40. Nije jasno u kojoj meri su pomenuti pamfleti i brošure deljeni žrtvama u vreme njihove interakcije sa relevantnim akterima. U tom pogledu, GRETA primećuje da neki od materijala informacije predstavljaju na način koji žrtvama nije lako razumljiv, naročito kada se radi o deci žrtvama.³⁴ GRETA je obavještena da se službenici koji su u kontaktu sa žrtvama trgovine ljudima često oslanjaju na NVO da žrtvama pruže potpune informacije u pogledu njihovih prava. Takođe postoji zabrinutost u odnosu na nedostatak koordinacije između različitih pružalaca usluga kada se radi o pružanju informacija žrtvama trgovine ljudima.³⁵ Prema podacima dobijenim od državnih organa, CZŽTLJ obavješta žrtve o njihovim pravima i dostupnim uslugama tokom prvog razgovora.
41. Pamfleti o trgovini ljudima sa informacijama o organizacijama koje pružaju besplatnu pravnu pomoć, psihološku podršku i druge vidove pomoći prevedeni su na ukrajinski i ruski jezik i postavljeni u prihvatnom centru za izbeglice iz Ukrajine u Vranju (videti stav 222). Predstavnicima CZŽTLJ posetili su prihvatni centar tokom 2022. godine i susreli se sa osobama koje su tamo smeštene.
42. Tužioci i sudije imaju obavezu da informišu žrtve trgovine ljudima koje u krivičnom postupku učestvuju kao svedoci i oštećeni o njihovim pravima, uključujući i o pravu na ovlašćenog zastupnika (advokata), kao i o pravu da podnesu odštetni zahtev, u skladu sa članom 8. i 50. Zakonika o krivičnom postupku (ZKP). Stranke, svedoci i druga lica koja učestvuju u postupku moraju takođe biti poučena o pravu da koriste svoj jezik tokom postupka, kao i da im se obezbedi prevod ako ga zahtevaju (član 11. ZKP).
43. Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji (2020–2025) i prateći Akcioni plan, izrađeni uz podršku OEBS-a, predviđaju uspostavljanje nacionalne mreže službi za podršku žrtvama i svedocima u svih 25 viših sudova, kao i kontakt tačaka pri policiji, tužilaštvima, osnovnim sudovima i službama podrške organizacija civilnog društva, koji pružaju informacije o krivičnom postupku oštećenima i svedocima. GRETA je obavještena da će tokom prve polovine 2023. godine biti obučena 63 policijska službenika, kao i kontakt tačke i zamene kontakt tački u 27 policijskih uprava i devet organizacionih jedinica Ministarstva unutrašnjih poslova, u skladu sa Instrukcijom za postupanje prema oštećenima i procenom rizika ranjivosti i potreba za merama zaštite i podrške.
44. Prema SOP, ZKP³⁶ i Zakonu o azilu i privremenoj zaštiti, osobama koje ne razumeju zvanični jezik postupka mora biti obezbeđen besplatan prevod na njihov maternji jezik ili jezik koji razumeju. GRETA je obavještena da CZŽTLJ obezbeđuje prevod/tumačenje na engleski jezik direktno, a u slučaju da je žrtvi potrebno prevođenje/tumačenje na neki drugi jezik, takve usluge se pružaju

31 https://drive.google.com/file/d/1kLtqJ-VMStdU2zS_4APhXUbnsgv0BpGt/view

32 Albanski, romski, rumunski, mađarski, bugarski, makedonski, farsi, francuski i urdu.

33 <http://trafiking.cpd.org.rs/>

34 Videti isto Liliana Sorentino, Ocena nacionalnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji (2019), str. 41.

35 *Ibid.*

36 Član 11. Prema istraživanju koje je sprovedla NVO ASTRA, tumačenje i prevođenje dokumenata ne obezbeđuje se uvek besplatno.

u saradnji sa organizacijama civilnog društva koje pomažu migrantima i tražiocima azila. Komesarijat za izbeglice i migracije angažuje tumače/prevodioce za jezike koji se najčešće govore u migrantskoj populaciji (arapski, farsi, pašunski), a može obezbediti i usluge tumača/prevodilaca putem saradnje sa civilnim društvom ili međunarodnim organizacijama. Kancelarija za azil pri Upravi granične policije angažuje prevodioce sa spiska prevodilaca UNHCR-a, koji pokriva širi raspon jezika. IOM takođe pomaže graničnoj policiji i tužilaštvima pokrivanjem troškova prevoda, naročito u slučaju jezika koji se ređe govore. IOM trenutno sprovodi regionalni projekat sa ciljem mapiranja nedostataka u odnosu na prevodilačke resurse i istražuje mogućnost uspostavljanja grupe ovlašćenih tumača.

45. Prevođenje u svim fazama postupka, dakle i u fazi istrage, poverava se po pravilu prevodiocima koji se nalaze na spisku stalnih sudskih tumača. U slučajevima u kojima nema stalnih sudskih prevodilaca ili tumača za određeni jezik, a neophodno je obezbediti prevođenje, za prevođenje se može angažovati i lice koje nije na spisku stalnih sudskih tumača ako raspolaze potrebnim poznavanjem jezika sa kojeg i na koji prevodi, uz uslov da položi zakletvu da će verno preneti pitanja koja se postavljaju i izjave koje se daju (član 87. stav 3. ZKP). GRETA je obavještena da je u praksi teško pronaći prevodioce za određene jezike.
46. **Iako pozdravlja asortiman dostupnih informativnih materijala koji se odnose na prava žrtava trgovine ljudima, GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije ojačaju sistematsko pružanje usmenih i pisanih informacija pretpostavljenim i formalno identifikovanim žrtvama trgovine ljudima u praksi, na jeziku koji mogu da razumeju, po pitanju njihovih prava, dostupnih usluga i načina na koji mogu da im pristupe, kao i o tome šta podrazumeva činjenica da su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima. Policijski službenici, tužioci, sudije, centri za socijalni rad i CZŽTLJ, pripadnici lokalnih timova za borbu protiv trgovine ljudima, kao i zaposleni u prihvatnim centrima za migrante i prihvatilištima za smeštaj žrtava trgovine ljudima potrebno je da budu obučeni i dodatno podučeni kako da na pravi način objasne žrtvama trgovine ljudima njihova prava, uzimajući u obzir kognitivne veštine i psihološko stanje žrtve.**
47. **GRETA takođe smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dodatne korake kako bi osigurali dostupnost prevodilaca za različite jezike koje govore žrtve trgovine ljudima, kao i njihovu senzibilizaciju za problem trgovine ljudima. Kada prevođenje obezbeđuju NVO, država bi trebalo da nadoknadi troškove.**

3. Pravni savet i besplatna pravna pomoć (član 15)

48. Član 15. stav 2. Konvencije obavezuje strane ugovornice da obezbede pravo na pravni savet i besplatnu pravnu pomoć žrtvama pod uslovima koje propisuje njihovo domaće pravo. S obzirom na to da je sudski i upravni postupak često veoma složen, pravni savet neophodan je žrtvama da bi mogle da ostvare svoja prava. Na stranama ugovornicama je da odluče o uslovima za dobijanje takve besplatne pravne pomoći. Strane moraju da uzmu u obzir ne samo član 15. stav 2. Konvencije, već i član 6. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Iako je članom 6. stav 3. tačka v besplatna pomoć od strane imenovanog advokata predviđena samo u krivičnom postupku, sudska praksa Evropskog suda za ljudska prava³⁷ takođe prepoznaje, u određenim okolnostima, pravo na besplatnu pravnu pomoć u građanskim pitanjima na osnovu člana 6. stav 1. Evropske konvencije o ljudskim pravima. Stoga, čak i u odsustvu zakonodavstva kojim se obezbeđuje besplatna pravna pomoć u građanskim pitanjima, na sudu je da odluči da li, u interesu pravde, podnosilac predstavlke koji nema finansijska sredstva može dobiti pravnu pomoć ako ne može da priušti advokata.
49. U izveštajima GRETA ističe se vrednost imenovanja advokata čim postoji razumni osnov da se poveruje da je neka osoba žrtva trgovine ljudima, pre nego što ona da zvaničnu izjavu odnosno

37 Airey v. Ireland judgment, 9 October 1979.

odluči da li će saradivati sa državnim organima. Rani pristup pravnoj pomoći takođe je značajan u smislu omogućavanja žrtvama da pokrenu parnični postupak za kompenzaciju i naknadu štete.³⁸

50. U Srbiji, pravo na besplatnu pravnu pomoć zagarantovano je Ustavom (član 67), kao i nizom zakona, uključujući i Zakon o azilu i privremenoj zaštiti. Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, koji je stupio na snagu 1. oktobra 2019. godine, uveo je po prvi put sistem pravnog savetovanja i pravne pomoći koju finansira država i nadzire Ministarstvo pravde.
51. Pravni savet, koji obuhvata davanje pravnih informacija i popunjavanje obrazaca, mogu pružiti pravnici koji nisu položili pravosudni ispit. Besplatna pravna pomoć sastoji se od pružanja pravnih saveta, izrade podnesaka i zastupanja tokom sudskog i upravnog postupka. Besplatna pravna pomoć pruža se građanima Srbije i licima koja zakonito borave u Srbiji, licima bez državljanstva i licima koja na drugi način imaju pravo na besplatnu pravnu pomoć (odnosno na osnovu drugih zakona i međunarodnih sporazuma), koji nemaju dovoljno finansijskih sredstava ili pripadaju nekoj ranjivoj kategoriji, uključujući žrtve trgovine ljudima i trgovine decom. Prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći, pružaoci besplatne pravne pomoći su po pravilu advokati koji su položili pravosudni ispit, uključujući i one koji su zaposleni u službama za pružanje besplatne pravne pomoći u opštinama.³⁹ Pravnici koji rade za organizacije civilnog društva koje se bave azilom i diskriminacijom takođe mogu pružiti besplatnu pravnu pomoć u skladu sa relevantnim zakonima. Samo se troškovi pravne pomoći i saveta koje pružaju opštinske službe besplatne pravne pomoći i CZŽTLJ (videti stav 55) pokrivaju iz državnog budžeta. Pružaoci pravne pomoći i pravnih saveta moraju se registrovati pri Ministarstvu pravde.⁴⁰ Samo jedna specijalizovana NVO za borbu protiv trgovine ljudima (ASTRA) trenutno je registrovana kao pružalac pravnih saveta. Zaposleni u opštinskim službama besplatne pravne pomoći prošli su dva kruga obuke o pružanju pravne pomoći. GRETA je obavestena da godišnji program obuke Nacionalne akademije za javnu upravu za jedinice lokalne samouprave, koji jedinice lokalne samouprave sprovode prema svom nahođenju, sadrži i temu „Unapređenje prevencije i suzbijanja trgovine ljudima na lokalnom nivou“.
52. Da bi se dobila besplatna pravna pomoć od opštinske službe besplatne pravne pomoći, neophodno je podneti pismeni zahtev sa opisom pitanja u odnosu na koje se besplatna pravna pomoć traži (član 27. i 28). GRETA je obavestena da žrtve trgovine ljudima treba samo da obeleže polje koje ukazuje da pripadaju ranjivoj kategoriji. Sagovornici su takođe pomenuli da je dovoljno pribaviti dokument od CZŽTLJ kojim se potvrđuje da je u pitanju žrtva trgovine ljudima. Ovlašćeno lice unutar lokalne službe besplatne pravne pomoći u obavezi je da izda pisanu odluku u roku od osam dana od datuma podnošenja zahteva, odnosno tri dana u slučajevima kada bi kašnjenje uzrokovalo nepopravljivu štetu podnosiocu zahteva ili dovelo do toga da propusti neki zakonski rok. Na odluke kojima se odbija zahtev za besplatnu pravnu pomoć⁴¹ može se uložiti žalba Ministarstvu pravde u roku od osam dana.
53. NVO ASTRA uspostavila je neformalnu mrežu oko 30 advokata u različitim delovima Srbije koji su obučeni da zastupaju žrtve trgovine ljudima. U okviru novog sistema besplatne pravne pomoći, ASTRA i druge NVO mogu nastaviti da angažuju ove advokate za zastupanje žrtava trgovine ljudima,⁴² ali troškovi takvog zastupanja nisu pokriveni iz državnog budžeta. S druge strane, troškove pravne pomoći koju pružaju opštinske službe pravne pomoći pokriva opština ili ih u jednakim delovima snose opština i Ministarstvo pravde, u slučaju da opštinska služba angažuje

38 Videti Osmi opšti izveštaj o aktivnostima GRETA.

39 Članom 8. Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći utvrđeno je da advokati u službama pravne pomoći i NVO (koje se bave azilom i borbom protiv diskriminacije) koji nisu položili pravosudni ispit mogu takođe da pružaju besplatnu pravnu pomoć u meri u kojoj je to dozvoljeno zakonom kojim se uređuje odgovarajući postupak.

40 <https://www.mpravde.gov.rs/tekst/26350/registar-pruzalaca-besplatne-pravne-pomoci-i-besplatne-pravne-podrske.php>

41 Prema članu 34, organ uprave odbiće zahtev za odobrenje besplatne pravne pomoći ako nisu ispunjeni ovim zakonom određeni uslovi za pružanje besplatne pravne pomoći (član 4), ako u konkretnoj pravnoj stvari besplatna pravna pomoć nije dozvoljena (član 7) ili ako podnosilac zahteva uslovljava pružanje besplatne pravne pomoći krajnjim ishodom ili uspehom u postupku.

42 Videti: YUKOM Komitet pravnika za ljudska prava „Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći – Prvih šest meseci primene“ (2020), str. 20–21, gde se navodi odgovor Vlade Srbije Specijalnom izveštaju UN o nezavisnosti sudija i advokata od 16. januara 2019. godine. Takođe, ovo pitanje trenutno je pred Vrhovnim sudom Srbije, kao deo zahteva za ocenu ustavnosti, koji je podneo Fond za humanitarno pravo.

spoljnog advokata sa spiska registrovanih pružalaca pravne pomoći.⁴³ GRETA je obaveštena da advokati koje angažuju opštinske službe besplatne pravne pomoći ne moraju biti specijalizovani za trgovinu ljudima jer se ne biraju sa spiska registrovanih advokata na osnovu njihove oblasti ekspertize, već prema redosledu na spisku. To predstavlja problem za žrtve trgovine ljudima, s obzirom na to da njihov pristup specijalizovanim advokatima zapravo zavisi od mogućnosti NVO, koje se finansiraju iz donatorskih sredstava, da pokriju troškove zastupanja.

54. Prema informacijama koje su preneli državni organi, od stupanja na snagu Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći nijedna žrtva trgovine ljudima nije tražila besplatnu pravnu pomoć od opštinskih službi besplatne pravne pomoći. GRETA primećuje da je Ministarstvo pravde kao jedan od glavnih nedostataka trenutnog sistema prepoznalo opšte odsustvo svesti u pogledu dostupnosti besplatne pravne pomoći.⁴⁴
55. CZŽTLJ zapošljava jednog pravnika koji pruža pravnu pomoć žrtvama trgovine ljudima. CZŽTLJ takođe saraduje sa specijalizovanim advokatom kojeg angažuje radi zastupanja žrtava trgovine ljudima u krivičnom postupku.⁴⁵ Žrtva može izabrati drugog advokata ako želi. U slučaju dece žrtava, za pružanje pravne pomoći potreban je pristanak roditelja ili staratelja, a advokat koji se dodeli mora biti licenciran za rad sa decom.⁴⁶ Tužilac ili sudija u krivičnom postupku takođe može postaviti punomoćnika žrtvi trgovine ljudima ako joj je određen status posebno osetljivog svedoka (član 103. ZKP). Službe za podršku oštećenima i svedocima pri sudovima i tužilaštvima (videti stav 43) trebalo bi da pružaju opšte informacije oštećenima u vezi sa krivičnim postupkom. Pravno zastupanje u parničnim postupcima obezbeđuju NVO.
56. GRETA je obaveštena da su 163 žrtve trgovine ljudima dobile pravnu pomoć u krivičnom postupku u periodu od 2017. do 2020. godine preko CZŽTLJ, specijalizovanih NVO i advokata koje je postavio tužilac ili sud. Devetnaest žrtava koje je CZŽTLJ identifikovao 2022. godine koristilo je usluge advokatice koju angažuje CZŽTLJ, uključujući i pravno zastupanje tokom krivičnog postupka.
57. Iako pozdravlja uvođenje žrtava trgovine ljudima kao posebno osetljive kategorije koja ima pravo na besplatnu pravnu pomoć u Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, GRETA izražava zabrinutost da advokati postavljeni putem novog sistema besplatne pravne pomoći možda ne poseduju neophodno znanje o trgovini ljudima. GRETA dalje primećuje da u praksi žrtve i dalje besplatnu pravnu pomoć i pravni savet dobijaju prvenstveno od CZŽTLJ i specijalizovanih NVO, kao što su ASTRA i „Atina“. Iako se na taj način osigurava da žrtve dobiju advokata koji je specijalizovan za problem trgovine ljudima, to takođe znači da finansijski teret pružanja pravne pomoći često snose NVO koje se u potpunosti oslanjaju na donatorska sredstva, umesto da ga snosi država.
58. **GRETA naročito poziva državne organe Srbije da preuzmu dalje korake kako bi garantovali žrtvama trgovine ljudima pristup pravnom savetu i besplatnoj pravnoj pomoći, posebno osiguravajući da:**
- ▶ **žrtve trgovine ljudima koje besplatnu pravnu pomoć primaju preko opštinskih službi besplatne pravne pomoći dobiju advokata koji poseduje znanje o trgovini ljudima;**
 - ▶ **državni organi i Advokatska komora podržavaju obuku i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima;**

43 Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, član 39. GRETA je obaveštena da su advokati koji pružaju pravne usluge po Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći plaćeni 50% od redovne advokatske tarife.

44 Ministarstvo pravde, Godišnji izveštaj o sprovođenju Zakona o besplatnoj pravnoj pomoći (mart 2022), str. 11.

45 Prema članu 50. ZKP, oštećeni u krivičnom postupku ima pravo na zakonskog zastupnika (punomoćnika). Zastupnik oštećenog u krivičnom postupku može, između ostalog, ispitivati svedoke i predlagati dokaze (član 396. i 402. ZKP), kao i pomagati oštećenom da podnese imovinskopravni zahtev.

46 GRETA je obaveštena da u Srbiji postoji 11.400 advokata koji su licencirani za rad sa decom. Članom 56. ZKP utvrđuje se da ako je oštećeni maloletnik ili lice koje je potpuno lišeno poslovne sposobnosti, postavlja mu se zakonski zastupnik koji svoja prava može vršiti preko punomoćnika. Zakonom o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica utvrđeno je u članu 154. da maloletno lice kao oštećeni mora imati punomoćnika od prvog saslušanja okrivljenog, a u slučaju da nema punomoćnika, njega će rešenjem iz reda advokata koji su stekli posebna znanja iz oblasti prava deteta i krivičnopravne zaštite maloletnih lica postaviti predsednik suda.

- ▶ **se troškovi besplatne pravne pomoći i pravnog saveta koji se pružaju žrtvama trgovine ljudima od strane NVO i advokata koje one angažuju nadoknađuju iz državnog budžeta.**

59. **GRETA dalje smatra da je potrebno da državni organi Srbije podižu svest u opštoj javnosti o dostupnosti besplatne pravne pomoći i pravnog saveta prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći.**

4. Psihološka pomoć (član 12)

60. Trgovina ljudima i eksploatacija mogu imati ozbiljne psihološke i fizičke posledice za žrtve, uključujući probleme sa mentalnim zdravljem i gubitak samopouzdanja. Psihološka pomoć je potrebna da bi pomogla žrtvama trgovine ljudima da se izbore s traumom koju su doživele i ostvare održiv oporavak i socijalno uključivanje. Nekim žrtvama, zbog nasilja koje su pretrpele, potrebna je dugoročna terapijska briga. Svaka žrtva trgovine ljudima treba da prođe kliničku procenu prilagođenu tako da obuhvati i ocenu njene lične spremnosti za terapiju, koju će obaviti iskusni kliničar.⁴⁷
61. Žrtve trgovine ljudima prepoznate su kao ranjiva kategorija u Zakonu o zdravstvenom osiguranju i kao takve imaju pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu u Srbiji. Međutim, da bi iskoristile ovo pravo, žrtve moraju da se registruju u sistemu zdravstvenog osiguranja.⁴⁸ GRETA je obaveštena da je psihološka podrška uključena u zdravstveno osiguranje za sva registrovana lica. Međutim, postoji opšti manjak psihologa u zemlji. Jedan od ciljeva tekuće reforme sistema zdravstvene zaštite jeste da se poveća broj stručnjaka u oblasti mentalnog zdravlja koji će, između ostalog, moći da pružaju specijalizovanu podršku žrtvama trgovine ljudima. Ministarstvo zdravlja uspostavilo je jedinstvenu bazu podataka, gde mogu da se registruju žene žrtve nasilja, uključujući i žrtve trgovine ljudima (anonimno ako žele i na način koji osigurava zaštitu ličnih podataka), koja sadrži zbirne podatke o pacijentu i kojoj će moći da pristupe relevantni zdravstveni radnici.
62. Žrtve trgovine ljudima, koje su prepoznate kao korisnici prema Zakonu o socijalnoj zaštiti (član 41), mogu dobiti psihološku podršku u centrima za socijalni rad (CSR). Međutim, analiza koju je sproveda NVO ASTRA 2021. godine dovela je do zaključka da samo 36,8% CSR pruža usluge savetovanja i psihološku podršku deci i odraslim žrtvama trgovine ljudima koji su državljani Srbije, a samo 10% CSR pruža takve usluge stranim žrtvama.⁴⁹ Na primer, CSR u Nišu, koji ima predstavnike u lokalnom timu za borbu protiv trgovine ljudima, ima četiri psihologa koji, među ostalim korisnicima, pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima.
63. Većina žrtava trgovine ljudima u Srbiji dobija psihološku pomoć bilo preko CZŽTLJ⁵⁰ bilo preko neke od specijalizovanih NVO. Prema SOP, CZŽTLJ, u saradnji sa drugim relevantnim institucijama i žrtvom, priprema individualni plan usluga za žrtve trgovine ljudima, koji obuhvata i psihosocijalnu podršku. U specijalizovanom prihvatilištu za žrtve trgovine ljudima koje vodi CZŽTLJ uvek je prisutan psiholog ili socijalni radnik zaposlen u CZŽTLJ. GRETA je obaveštena da je CZŽTLJ obezbedio savetodavnu psihološku podršku za 353 žrtve i osobe u riziku tokom 2022. godine, koju su pružali licencirani stručni radnici. U toku iste godine, stručni radnici CZŽTLJ pohađali su obuke za pružanje psihološke podrške žrtvama trgovine ljudima u okviru projekta „Mentalno zdravlje žrtava trgovine ljudima i pružalaca usluga“. NVO „Atina“ i ASTRA pružaju psihološku podršku žrtvama trgovine ljudima kojima pomažu. Psihološka podrška takođe se pruža deci žrtvama trgovine ljudima i migrantima u smeštajnim centrima Centra za integraciju mladih i drugih NVO.

47 OSCE, *Trafficking in Human Beings Amounting to Torture and Other Forms of Ill-Treatment* (2013), Vienna, str. 115.

48 ASTRA, *Analiza usluga zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima u Srbiji* (2021), u kojoj se navodi da je neophodno posedovanje lične karte/potvrde o prebivalištu i potvrde iz CZŽTLJ da bi neko postao korisnik zdravstvenog osiguranja (str. 27).

49 *Ibid*, str. 22.

50 Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima ima zaključene memorandume o saradnji sa Klinikom za psihijatrijske bolesti „dr Laza Lazarević“. Videti: <https://centarzztlj.rs/saradnja-sa-institucijama-organizacijama-i-gradovima/>

64. Kao što je pomenuto u stavu 124, žrtve trgovine ljudima kojima je odobren status posebno osetljivog svedoka u krivičnom postupku imaju pravo na pomoć psihologa ili socijalnog radnika tokom postupka.
65. **GRETA pozdravlja pružanje psihološke podrške žrtvama trgovine ljudima od strane licenciranih stručnih radnika CZŽTLJ i smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dalje korake kako bi osigurali da se žrtvama trgovine ljudima obezbedi psihološka pomoć koja će im pomoći da prevaziđu traumu kroz koju su prošle i ostvare održiv oporavak i socijalno uključivanje.**

5. Pristup radu, stručnom usavršavanju i obrazovanju (član 12)

66. Članom 12. stav 4. Konvencije od strana ugovornica se zahteva da omoguće žrtvama trgovine ljudima koje zakonito borave na njihovoj teritoriji pravo na pristup tržištu rada, stručnom usavršavanju i obrazovanju. Jedan značajan element oporavka i uspešnog socijalnog uključivanja osoba koje su preživele trgovinu ljudima jeste njihovo ekonomsko osnaživanje, koje se može ostvariti kroz radno angažovanje, mikro poslovanje i socijalno preduzetništvo.⁵¹ GRETA je naglasila potrebu razvijanja javno-privatnih partnerstava u cilju stvaranja odgovarajućih prilika za rad žrtava trgovine ljudima.⁵²
67. Kao što je zabeleženo u drugom GRETA izveštaju,⁵³ Zakon o zapošljavanju stranaca, usvojen 2014. godine, doneo je pravo za strane žrtve trgovine ljudima da im se izda radna dozvola tokom trajanja dozvole boravka. GRETA je obaveštena da nijedan zahtev za izdavanje radne dozvole prema ovom zakonu nije podnet od njegovog usvajanja.
68. Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) ima filijale širom Srbije u kojima žrtve trgovine ljudima, kako državljani Srbije tako i strani državljani, mogu dobiti savete i posredovanje prilikom pronalazjenja zaposlenja, kao i karijerno savetovanje i stručno usavršavanje.⁵⁴ NSZ je sa CZŽTLJ zaključila protokol o saradnji u pronalazjenju posla za žrtve trgovine ljudima, kao i memorandum o saradnji sa GIZ-om i MAPS-om,⁵⁵ mrežom od osam NVO koje sprovode program „Pasoš kompetencija“ (zasnovan na programu ProfilPASS, koji je razvio Nemački institut za obrazovanje odraslih), u cilju obezbeđivanja prilika za zapošljavanje ranjivim grupama. GRETA je takođe obaveštena da su u Nacionalnom akcionom planu za zapošljavanje (2021–2023) žrtve trgovine ljudima prepoznate kao prioritetna grupa, a lokalni organi mogu obezbediti subvencije za zapošljavanje žrtava trgovine ljudima. Istaknuto je da je za korišćenje subvencije neophodno navesti da je reč o žrtvi trgovine ljudima. Prema informacijama koje su dostavili nadležni organi, šest žrtava (od čega četiri žene) bilo je registrovano u NSZ krajem 2022.
69. GRETA je obaveštena da žrtve trgovine ljudima iznad 17 godina starosti koje nisu upisane u školu imaju mogućnost da nastave školovanje kroz programe za obrazovanje odraslih. Tokom 2020. godine, takvi programi bili su obezbeđeni u 110 srednjih škola.
70. **GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije ojačaju delotvoran pristup tržištu rada za žrtve trgovine ljudima i njihovo ekonomsko i socijalno uključivanje, obezbeđivanjem stručnog usavršavanja i radnog angažovanja, podizanjem svesti među poslodavcima, kao i promovisanjem mikro poslovanja, socijalnog preduzetništva i javno-privatnih partnerstava, što uključuje i državne programe zapošljavanja, u cilju kreiranja odgovarajućih radnih mesta za žrtve trgovine ljudima.**

51 Rebecca Surtees, NEXUS Institute, Re/integration of trafficked persons: supporting economic empowerment, Issue paper No. 4, King Baudouin Foundation (2012).

52 Videti Osmi opšti izveštaj o aktivnostima GRETA.

53 Drugi evaluacioni izveštaj GRETA za Srbiju, stav 119.

54 ASTRA, Analiza usluga zaštite i podrške žrtvama trgovine ljudima u Srbiji (2021), str. 29.

55 <https://maps.rs/>

6. Nadoknada štete (član 15)

71. U članu 15. stav 3. Konvencije ustanovljeno je pravo žrtava na nadoknadu štete. Nadoknada štete je novčana i pokriva materijalnu štetu (kao što su troškovi lečenja) i nematerijalnu štetu (preživljenu patnju). Međutim, iako je trgovac odgovoran da nadoknadi štetu žrtvi, u praksi retko postoji puna nadoknada štete bilo zato što trgovac nije pronađen, nestao je ili je proglasio bankrot. Članom 15. stav 4. zahteva se stoga da strane ugovornice preduzmu korake i osiguraju nadoknadu štete žrtvama. Izbor načina na koji će se osigurati nadoknada štete ostavljen je stranama ugovornicama, koje su odgovorne da uspostave pravni osnov za nadoknadu štete, administrativni okvir i operativne aranžmane za programe nadoknade štete. S tim u vezi, u članu 15. stav 4. predlaže se uspostavljanje fonda za kompenzaciju za žrtve ili donošenje mera ili programa socijalne pomoći i socijalne integracije za žrtve, koji bi mogli da se finansiraju iz imovine nastale vršenjem krivičnih dela. U tom smislu od značaja je Evropska konvencija o naknadi štete žrtvama krivičnih dela s elementima nasilja, prema kojoj kada kompenzacija nije u potpunosti dostupna iz drugih izvora, država će doprineti nadoknadi štete onima koji su pretrpeli ozbiljnu telesnu povredu ili im je narušeno zdravlje što se direktno može pripisati umišljajnom krivičnom delu nasilja, kao i osobama koje su zavisne od lica koja su umrla zbog takvog krivičnog dela, čak i kada učinilac ne može biti krivično gonjen ili kažnjen.
72. Nadoknada štete ispunjava višestruku svrhu: isplatu reparacije za povredu, gubitak ili štetu koju je uzrokovao učinilac, pristup pravdi, osnaživanje žrtava, a smatra se i vidom kažnjavanja i odvratanja trgovaca ljudima. Kao takva, nadoknada štete igra ključnu ulogu u borbi protiv trgovine ljudima, ne samo kao instrument restorativne pravde, već i kao oblik prevencije i priznanje država da nisu ispunile svoje obaveze u oblasti ljudskih prava.
73. Žrtve često napuštaju zemlju u kojoj su bile eksploatisane po okončanju krivičnog postupka. To stvara prepreke za podnošenje zahteva za nadoknadu štete u parničnom postupku, što je dodatno povezano sa raznim drugim preprekama, kao što su visoki troškovi, nedostupnost besplatne pravne pomoći i usluga podrške žrtvama, kao i s tim da podnosilac zahteva snosi teret dokazivanja iznosa štete. Države ugovornice treba stoga da razmotre usvajanje postupka po kome žrtve imaju pravo da traže odluku o nadoknadi štete od počinioca u okviru krivičnog postupku, u razumnom vremenskom roku.
74. Važeće zakonodavstvo koje se odnosi na pristup kompenzaciji za žrtve trgovine ljudima u Srbiji nije se promenilo od druge evaluacije GRETA. Nadoknada materijalne i nematerijalne štete može se tražiti u krivičnom postupku u skladu sa Poglavljem XII Zakonika o krivičnom postupku (ZKP) i relevantnim odredbama Zakona o obligacionim odnosima. Tužilaštvo i sud moraju obavestiti oštećeno lice o njegovom pravu da podnese imovinskopravni zahtev (član 8. i 50. ZKP), a imaju i obavezu da prikupe neophodne dokaze čak i pre podnošenja zahteva (član 256. ZKP). Imovinskopravni zahtev može se podneti do završetka glavnog pretresa pred prvostepenim sudom (član 254. ZKP). Ako sud osudi optuženog, odobriće imovinskopravni zahtev oštećenom licu, bilo u celosti ili delimično. U slučajevima kada se odobrava samo delimična nadoknada štete, kada je okrivljeno lice oslobođeno optužbe ili kada nema dovoljno dokaza za odlučivanje o imovinskopravnom zahtevu, sud će oštećeno lice uputiti da nadoknadu štete traži u parničnom postupku (član 258. ZKP).⁵⁶ Sud takođe može odbiti razmatranje imovinskopravnog zahteva ako bi se time znatno odugovlačio postupak (član 252. ZKP). Strane žrtve koje napuste Srbiju pre završetka krivičnog postupka mogu nastaviti da traže kompenzaciju preko svog ovlašćenog zastupnika.
75. Dok se materijalna šteta odnosi na smanjenje ili gubitak imovine i relativno je lako proceniti je, nematerijalna šteta predstavlja širok raspon kategorija, uključujući fizički i psihološki bol, smanjenje životne aktivnosti, povredu lične slobode i narušavanje ugleda i časti. Mnoge sudije krivičnog suda navodno smatraju da nemaju dovoljno znanja za utvrđivanje nematerijalne štete ili da bi takvo utvrđivanje neopravdano produžilo postupak, te su stoga sklonije da oštećeno lice upute

⁵⁶ Žrtva takođe može da podnese zahtev za naknadu štete u parničnom postupku u slučajevima kada nije pokrenut krivični postupak.

na parnični postupak (videti stav 165).⁵⁷ Osim toga, postoji nedostatak svesti među sudijama i tužiocima o činjenici da se utvrđivanje određene nematerijalne štete, kao što je šteta nastala usled psihološkog bola i patnje, može utvrditi samo na osnovu svedočenja žrtve bez potrebe za mišljenjem veštaka. GRETA je obaveštena da se psihološko veštačenje žrtve često određuje u slučajevima trgovine ljudima i da bi ono lako moglo biti prošireno tako da obuhvati procenu nematerijalne štete za koju je potrebna stručna procena.

76. Nadoknada štete po osnovu neisplaćene zarade i doprinosa za socijalno osiguranje, kao i povreda na radu, može se tražiti u parničnom postupku u skladu sa Zakonom o obligacionim odnosima i Zakonom o radu, u roku od tri godine od datuma nastanka štete.
77. Sporazum o priznanju krivičnog dela koji zaključuju tužilaštvo i okrivljeni mora sadržati odredbu o imovinskopravnom zahtevu, ukoliko je takav zahtev podnesen (član 314. ZKP). U slučaju da oštećeno lice nije podnelo imovinskopravni zahtev, tužilac će ga pre zaključenja sporazuma pozvati da to učini (član 313. ZKP). Međutim, GRETA je obaveštena da žrtve nisu uvek obaveštene o zaključenju sporazuma o priznanju krivičnog dela i stoga nemaju mogućnost da podnesu imovinskopravni zahtev. Dalje, kada se imovinskopravni zahtev uključi u sporazum o priznanju krivičnog dela, naročito u slučajevima kada je u pitanju nematerijalna šteta, u delu koji o tome govori često se navodi da će zahtev biti podnesen u parničnom postupku.
78. Tokom 2019. godine, radna grupa sastavljena od sudija i tužilaca, koju je vodio Vrhovni kasacioni sud, a uz podršku OEBS-a, sastavio je „Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku”.⁵⁸ Smernice obuhvataju detaljni pregled prava oštećenog na nadoknadu štete u krivičnom postupku, kao i ulogu tužilaštva i suda u tom pogledu. Dalje, u njima se objašnjava postupak za procenu nematerijalne štete, pozivajući se na relevantne odredbe Zakona o obligacionim odnosima i sudsku praksu parničnih sudova, a sadrže i model naredbe za veštačenje, kao i deo izreke presude u kom se odlučuje o imovinskopravnom zahtevu. U smernicama se naglašava da sud po pravilu treba da odlučuje o imovinskopravnom zahtevu u krivičnom postupku, te da upućivanje na parnični postupak treba da bude izuzetno.
79. GRETA je obaveštena da je tokom 2019. i 2020. godine održan prvi ciklus obuka za tužioce i sudije na kojima su predstavljene Smernice. Neke od prezentacija prikazane su u video formatu zbog pandemije kovida-19. Od septembra 2021. godine, Pravosudna akademija održala je, uz podršku OEBS-a, obuke za 57 sudija i tužilaca na kojima su predstavljene Smernice,. Prema sagovornicima GRETA, objavljivanje Smernica i aktivnosti obuke tužilaca i sudija na tu temu dovele su do unapređivanja ukupne prakse sudija krivičnog suda što se tiče procene imovinskopравnih zahteva, ali istaknuto je da je potrebno održati još obuka u budućnosti. U aprilu 2019. godine održana je radionica pod nazivom „Poboljšanje pristupa kompenzaciji za žrtve trgovine ljudima” za 23 advokata, pripravnika i zastupnika žrtava trgovine ljudima koji saraduju sa CZŽTLJ i NVO ASTRA, u okviru projekta *Horizontal Facility* Savet Evrope/EU „Prevencija i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji”. Takođe, u okviru pomenutog projekta, izrađen je pamflet koji sadrži informacije o pravima žrtava trgovine ljudima u vezi sa nadoknadom štete.
80. Kao što je zabeleženo u stavu 96, nekoliko zakona omogućava zaplenu i oduzimanje imovine u krivičnom postupku, a i Krivični zakonik (član 9) i Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela (član 45) predviđaju da se oduzeta imovina može upotrebiti za nadoknadu štete oštećenom u krivičnom i parničnom postupku. ZKP (član 257) dodatno utvrđuje da sud može odrediti privremene mere u odnosu na imovinu okrivljenog kako bi se obezbedio imovinskopравni zahtev oštećenog. U pomenutim Smernicama naglašava se značaj utvrđivanja iznosa imovine proistekle iz krivičnog dela i druge imovine u posedu okrivljenog već u predistražnom postupku, kako bi se zaštitilo pravo oštećenog na nadoknadu štete. Ipak, GRETA je obaveštena da se u slučajevima trgovine ljudima imovina retko oduzima (videti stav 96. i 97).

57 Smernice za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, str. 8.

58 <https://www.osce.org/mission-to-serbia/437723>

81. Kao što je pomenuto u stavu 55, žrtve trgovine ljudima kao oštećene imaju pravo na zastupanje od strane advokata, koji im, između ostalog, pomaže da podnesu imovinskopravni zahtev. U pomenutim Smernicama preporučuje se da žrtve određenih krivičnih dela, uključujući žrtve trgovine ljudima, uvek treba da dobiju status posebno osetljivog svedoka, koji im garantuje pomoć advokata po službenoj dužnosti kojeg dodeljuje sud.
82. Uprkos postojećem zakonodavstvu, broj slučajeva u kojima je žrtvama trgovine ljudima dodeljena nadoknada štete je nizak. Prema analizama sudskih presuda za trgovinu ljudima i povezana krivična dela koje je izradila NVO ASTRA,⁵⁹ od 10 prvostepenih presuda iz 2018. godine (četiri se odnosilo na sporazum o priznanju krivičnog dela), samo je jedna sadržala odluku o imovinskopravnom zahtevu, kojom je žrtvi trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije dodeljeno 15.000 RSD (130 EUR) na ime neisplaćene zarade koju je ostvarila radeći kao konobarica, a za ostatak zahteva oštećena je upućena na parnični postupak. Od 16 prvostepenih presuda 2019. godine, samo je sedam sadržalo odluku o imovinskopravnom zahtevu, a u svima je sud oštećene uputio da nadoknadu štete traže u parničnom postupku. Od 13 presuda iz 2020. godine, u 10 se ne pominje imovinskopravni zahtev, a u dve presude oštećeni su upućeni na parnični postupak. U važnoj presudi Višeg suda u Novom Sadu iz aprila 2020. godine (videti takođe stav 109), ženi žrtvi trgovine ljudima u cilju seksualne i radne eksploatacije dosuđena je nadoknada materijalne i nematerijalne štete u iznosu od 1.117.000 RSD (9500 EUR), na osnovu sporazuma o priznanju krivičnog dela između tužioca i okrivljenog. Viši sud naložio je privremeno zamrzavanje bankovnog računa okrivljenog kako bi se osigurala sredstva za imovinskopravni zahtev (videti takođe stav 102. koji se odnosi na slučaj kada je Ustavni sud dosudio nadoknadu štete žrtvi po osnovu kršenja njenih ustavnih prava). Tokom 2021. godine, deset oštećenih upućeno je na parnični postupak, dok presude ne sadrže podatke o preostalih 16 oštećenih.
83. Informacije koje su dostavili državni organi pominju četiri žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualne eksploatacije ženskog pola kojima je dodeljena nadoknada štete na sudu, ali njih tri nisu uspele da je naplate zbog činjenice da okrivljeni nije imao nikakvu imovinu. Povrh toga, GRETA je obavestena da su tokom 2020. godine podneti imovinskopravni zahtevi za sedam muškaraca žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije iz Srbije (4), Hrvatske (1), Nemačke (1) i Severne Makedonije (1). U toku 2021. i 2022. godine, nijednoj žrtvi trgovine ljudima nije dosuđen imovinskopravni zahtev u krivičnom postupku.
84. Prema Zakonu o porezu na dohodak građana, žrtve krivičnog dela ne moraju da plate porez na dohodak na naknadu materijalne i nematerijalne štete koju im dodeli sud. S druge strane, GRETA je upoznata s jednim slučajem iz 2021. godine u kojem je žrtvi seksualne eksploatacije kojoj je dodeljena nadoknada štete u iznosu od 200.000 RSD (oko 1700 EUR) Osnovni sud tražio da plati taksu od 40.000 RSD (oko 340 EUR) da bi podigla naknadu. Državni organi su razjasnili da se od oštećenih može tražiti da plate sudske troškove u parničnom postupku, ali da prema važećem zakonodavstvu one mogu podneti zahtev za oslobađanje od ove obaveze.
85. Iako žrtve trgovine ljudima kojima nije dosuđena nadoknada štete u krivičnom postupku imaju mogućnost da zahtev podnesu u parničnom postupku, činjenica da moraju da snose troškove parničnog postupka i da ovaj postupak uobičajeno traje veoma dugo zapravo sprečava žrtve da podnesu zahtev za nadoknadu štete u parničnom postupku. Osim toga, žrtve moraju da iznesu dokaze o šteti, što može podrazumevati ponovno svedočenje u prisustvu trgovca, što ih može izložiti ponovnoj traumatizaciji. Prema informacijama organizacija civilnog društva, u samo dva slučaja u periodu 2011–2019. žrtve trgovine ljudima dobile su nadoknadu štete u parničnom postupku.
86. Nije bilo napretka što se tiče uspostavljanja državnog programa za kompenzaciju od druge evaluacije GRETA. Uspostavljanje državnog programa za kompenzaciju nije predviđeno Strategijom prevencije i suzbijanja trgovine ljudima, posebno ženama i decom i zaštite žrtava (2017–2022),⁶⁰

59 <https://www.astra.rs/en/manuals-reports-studies/>

60 Kao što je zabeleženo u drugom evaluacionom izveštaju GRETA, stav 45. i 158. NVO ASTRA sproveda je studiju izvodljivosti o uspostavljanju fonda za kompenzaciju za žrtve krivičnih dela i mogućim izvorima za njegovo finansiranje, uključujući oduzetu imovinu,

nitij Strategijom za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji (2019–2025).

87. GRETA pozdravlja objavljivanje Smernica za unapređenje sudske prakse u postupcima za naknadu štete žrtvama teških krivičnih dela u krivičnom postupku, iako deluje da se u praksi one ne prate sistematski. **GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dalje korake kako bi olakšali i garantovali pristup nadoknadi štete žrtvama trgovine ljudima, uključujući i:**
- ▶ **sistematskim informisanjem žrtava trgovine ljudima o njihovom pravu da traže nadoknadu štete u krivičnom i parničnom postupku i potrebnoj proceduri, uključujući i u slučajevima u kojima je zaključen sporazum o priznanju krivičnog dela, te obezbeđivanjem delotvorne pravne pomoći žrtvama od samog početka postupka kako bi ovo pravo ostvarile;**
 - ▶ **obezbeđivanjem da prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpela, uključujući finansijsku dobit od eksploatacije žrtve, ili gubicima koje je žrtva pretrpela bude deo krivične istrage, kako bi se podržao imovinskopravni zahtev na sudu;**
 - ▶ **obezbeđivanjem da žrtve trgovine ljudima mogu dobiti odluku o nadoknadi štete od učinioca u okviru krivičnog postupka u skladu sa Smernicama, kao i da mogu tražiti od suda da navede, tamo gde je od značaja, zašto nadoknada štete nije razmatrana/dodeljena;**
 - ▶ **punom primenom zakona o zapleni i oduzimanju imovine kako bi se obezbedila nadoknada štete žrtvama trgovine ljudima;**
 - ▶ **podršku žrtvama da delotvorno sprovedu naloge o nadoknadi štete, uključujući i obezbeđivanjem pristupa besplatnoj pravnoj pomoći, te njihovim izuzimanjem od bilo kakve obaveze plaćanja taksu i naknada u okviru izvršnog postupka;**
 - ▶ **osiguravanjem sistematske primene novousvojenih Smernica primenjuju, kao i uključivanjem kompenzacije kao teme u redovne programe obuke za advokate, tužioce i sudije.**
88. **Dalje, GRETA naročito poziva državne organe Srbije da bez odlaganja uspostave državni program nadoknade štete za žrtve trgovine ljudima, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i boravišni status.**

7. Istraga, krivično gonjenje, sankcije i mere (članovi 22, 23. i 27)

89. Jedna od svrha Konvencije jeste da obezbedi delotvornu istragu i krivično gonjenje trgovine ljudima. Članom 27. stav 1. Konvencije utvrđeno je da istrage ili krivično gonjenje za krivična dela trgovine ljudima ne zavise od prijave žrtve. Cilj je da se izbegne podvrgavanje žrtava pritisku i pretnjama trgovaca u pokušaju da ih odvrate od prijavljivanja organima vlasti. Prema članu 27. stav 2, ako nadležni organ kojem je podneta prijava odluči da nema nadležnost za takve slučajeve, mora je bez odlaganja dostaviti nadležnom organu strane ugovornice na čijoj teritoriji je izvršeno krivično delo. Dalje, prema 27. stav 3, svaka strana ugovornica dužna je da osigura da nevladine organizacije i druga udruženja, koja imaju za cilj suzbijanje trgovine ljudima ili zaštitu ljudskih prava, imaju mogućnost pružanja pomoći ili podrške žrtvi, uz njenu saglasnost, tokom krivičnog postupka koji se vodi zbog krivičnog dela trgovine ljudima.

90. Članom 23. zahteva se od strana ugovornica da svoje postupanje prilagode ozbiljnosti krivičnih dela i utvrde kazne koje su „efikasne, srazmerne i koje odvrćaju od vršenja krivičnog dela“. Dalje, stav 3. člana 23. uvodi opštu obavezu strana ugovornica da usvoje zakonodavne i druge mere kako bi mogle da zaplene ili na drugi način oduzmu sredstva ili prihode od krivičnog dela trgovine ljudima od učinilaca (npr. takozvanim građanskopravnim oduzimanjem). S obzirom na to da se trgovina ljudi skoro uvek odvija radi finansijske dobiti, mere kojima se učinocima oduzima imovina povezana sa krivičnim delom ili koja proističe iz krivičnog dela delotvorno su oružje protiv kriminala. Oduzimanje imovine stečene krivičnim delom ključno je za pojačavanje efekta kazne, kao i za osiguravanje isplate nadoknade štete žrtvi. Preduslov za to je otkrivanje, identifikovanje i oduzimanje nezakonite imovine u vreme krivične istrage, kao i postojanje odgovarajućih postupaka za to. Identifikovani, zaplenjeni i oduzeti nezakoniti prihodi trgovine ljudima treba da budu upotrebljeni za naknadu štete žrtvama trgovine ljudima, direktno ili putem fonda za kompenzaciju.
91. Dalje, u članu 22. Konvencije, od strana ugovornica se zahteva da obezbede da pravna lica mogu biti odgovorna za krivično delo trgovine ljudima učinjeno u njihovu korist od strane nekog fizičkog lica, bilo pojedinačno ili u okviru nekog organa tog pravnog lica, ako se nalazi na rukovodećem položaju u okviru tog pravnog lica. Odgovornost u smislu ovog člana može biti krivična, građanskopravna ili upravna.
92. U članu 388. Krivičnog zakonika Srbije (KZ), kojim se inkriminiše trgovina ljudima, propisana je kazna zatvora između tri i dvanaest godina za osnovni oblik trgovine ljudima. Otežavajuće okolnosti pokrivene su stavom 3–7. člana 388. KZ i obuhvataju trgovinu decom (kažnjivu zatvorom od najmanje pet godina),⁶¹ trgovinu ljudima koja je dovela do teške telesne povrede (kažnjivu zatvorom od pet do 15 godina u slučaju da je žrtva punoletna ili najmanje pet godina u slučaju da je žrtva dete), trgovinu ljudima koja je dovela do smrti jednog ili više lica (najmanje 10 godina zatvora), ponovljeno krivično delo trgovine ili trgovinu ljudima od strane grupe (najmanje pet godina zatvora), kao i od strane organizovane kriminalne grupe (najmanje 10 godina zatvora).
93. Korišćenje usluga žrtava trgovine ljudima, kada je učinilac znao ili je imao razloga da zna da je neko lice žrtva trgovine ljudima, kažnjivo je zatvorom od šest meseci do pet godina (član 388. stav 8). Ako je učinilac znao, ili je imao razloga da zna da je žrtva dete, kažnjava se zatvorom od jedne do osam godina (član 388. stav 9). GRETA je obavestena da je ukupno sedam osoba optuženo, dok je pet pravnosnažno osuđeno zbog korišćenja usluga žrtava trgovine ljudima u periodu od 2019. do 2022. godine (videti i stav 106 i 107).
94. Domaća i strana pravna lica odgovorna za krivična dela u Srbiji, strana pravna lica koja učine krivično delo na teritoriji strane zemlje na štetu Srbije ili državljanina Srbije ili pravnog lica iz Srbije, kao i pravna lica iz Srbije koja učine krivično delo u inostranstvu, odgovorna su prema Zakonu o odgovornosti pravnih lica za krivična dela. Sankcije predviđene ovim zakonom obuhvataju kaznu i prestanak statusa pravnog lica, a zakon takođe omogućava i zabranu obavljanja delatnosti i rada, oduzimanje sredstava za rad i objavljivanje presude. Kako navode državni organi, nijedno pravno lice nije osuđeno za krivično delo trgovine ljudima tokom perioda izveštavanja. **GRETA poziva državne organe Srbije da nastave praćenje primene odredbi o korporativnoj odgovornosti u slučajevima trgovine ljudima u cilju osiguravanja njihove delotvorne primene u praksi.**
95. Kao što je navedenom u drugom evaluacionom izveštaju GRETA,⁶² ZKP (Glava III) omogućava upotrebu posebnih istražnih tehnika u krivičnim istragama slučajeva trgovine ljudima. GRETA je obavestena da posebne istražne tehnike koje se najčešće koriste u slučajevima trgovine ljudima uključuju tajni nadzor komunikacije i tajno praćenje i snimanje.

61 Prema članu 45. stav 1. Krivičnog zakonika, osim ako nije drugačije definisano relevantnom odredbom, maksimalna kazna je dvadeset godina zatvora. U članu 57. stav 2. predviđa se da ublažavanje kazne ispod zakonskog minimuma nije dozvoljeno u slučajevima trgovine ljudima.

62 Drugi evaluacioni izveštaj GRETA za Srbiju, stav 185.

96. Uslovi za oduzimanje imovinske koristi stečene krivičnim delom (ili imovine odgovarajuće vrednosti) utvrđeni su u članu 91–93. KZ, dok je postupak oduzimanja uređen odredbama ZKP (član 537–543) i Zakona o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela. GRETA je obavestena da Jedinica za finansijske istrage i Uprava za sprečavanje pranja novca (Ministarstvo finansija)⁶³ saraduju sa policijskim istražiteljima u slučajevima trgovine ljudima radi identifikovanja i praćenja prenosa novca i imovine. Međutim, u većini slučajeva trgovine ljudima finansijske istrage se ne sprovode, a imovina se retko oduzima od učinilaca. Osim toga, prekvalifikacija trgovine ljudima u lakša krivična dela, kao što je posredovanje u vršenju prostitucije,⁶⁴ može značiti da prema pravilima postupka mere za oduzimanje imovine nisu dostupne.
97. Prema podacima koje su dostavili državni organi, u periodu od 1. januara 2017. do 31. jula 2021. godine, imovinska korist stečena vršenjem krivičnog dela oduzeta je u dva predmeta trgovine ljudima, u ukupnom iznosu od 23.220 RSD (200 EUR). GRETA je takođe obavestena o jednom tekućem predmetu trgovine ljudima kod kojeg su nadležni organi zaplenili jedan stambeni objekat, jedan stan i nekoliko ari zemlje. GRETA napominje da je poslovni prostor (139 m²) u centru Beograda, oduzet u predmetu koji nije bio povezan sa trgovinom ljudima, dodeljen Centru za zaštitu žrtava trgovine ljudima odlukom Komisije za stambena pitanja i raspodelu službenih zgrada i poslovnih prostorija Vlade od 21. novembra 2019. godine.
98. Tužilac i okrivljeni mogu zaključiti sporazum o priznanju krivičnog dela u svakom trenutku pre kraja glavnog pretresa, za svako krivično delo uključujući trgovinu ljudima. Pre nego što prihvati sporazum, sud je dužan, između ostalog, da proveri da li je priznanje krivičnog dela okrivljenog u suprotnosti sa dokazima i da li je predložena krivična sankcija u skladu sa relevantnim odredbama zakona (član 317. ZKP). Kao što je pomenuto u stavu 77, sporazum o priznanju krivičnog dela mora sadržati odredbu o imovinskopravnom zahtevu ukoliko je oštećeno lice takav zahtev podnelo (član 314. ZKP).⁶⁵ Oštećeno lice nije prisutno na ročištu na kojem sud (sudija za prethodni postupak ili predsednik veća) odlučuje da li će prihvatiti sporazum o priznanju krivičnog dela, a ročište je zatvoreno za javnost (član 315. ZKP). GRETA je obavestena da su sporazumi o priznanju krivičnog dela korišćeni u 10 slučajeva trgovine ljudima u periodu od 2019. do 2022. godine. Prema sagovornicima GRETA, oštećena lica se često ne obavestavaju da je takav sporazum ključan i ne pitaju se da li žele da podnesu imovinskopравни zahtev. Državni organi su naveli kao primer dobre prakse presudu Višeg suda u Novom Sadu (K. br. 152/18 od 28. aprila 2020) koja se pominje u stavu 109.
99. Prema pravilima krivičnog postupka, tužilac može odložiti krivično gonjenje za krivična dela za koja je predviđena novčana kazna ili kazna zatvora do pet godina ako osumnjičeni prihvati jednu ili više obaveza navedenih u članu 283. ZKP, uključujući i da nadoknadi pričinjenu štetu, uplatom određenog novčanog iznosa na račun propisan za uplatu javnih prihoda koji se koristi za humanitarne ili druge javne svrhe (na ime oportuniteta), kao i da obavi određeni društveno korisni ili humanitarni rad. Iako odlaganje krivičnog gonjenja ne može da se primeni u slučajevima trgovine ljudima, na raspolaganju je u slučajevima koji se tiču lakših krivičnih dela, kao što je posredovanje u vršenju prostitucije (videti stav 102).
100. GRETA je obavestena da se mogući slučajevi trgovine ljudima često (pre)kvalifikuju u posredovanje u vršenju prostitucije ili neko drugo lakše krivično delo, bilo zbog neznanja o razlici između ovih krivičnih dela ili zato što je lakše krivično delo lakše dokazati. Osim toga, do prekvalifikacije često dolazi u slučajevima kada su prisutni sporazumi o priznanju krivičnog dela ili odlaganje krivičnog gonjenja, kao što je već pomenuto.

63 GRETA je obavestena da Uprava za sprečavanje pranja novca priprema obrazac za prijavu sumnjivih finansijskih transakcija od strane banaka i drugih aktera, koji će sadržati deo o trgovini ljudima.

64 Prema članu 184. Krivičnog zakonika, „Ko navodi ili podstiče drugog na prostituciju ili učestvuje u predaji nekog lica drugome radi vršenja prostitucije ili ko putem sredstava javnog informisanja i drugih sličnih sredstava propagira ili reklamira prostituciju, kazniće se zatvorom od šest meseci do pet godina i novčanom kaznom. Ako je delo iz stava 1. ovog člana izvršeno prema maloletnom licu, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina i novčanom kaznom.“.

65 Prema članu 313. ZKP, ako oštećeno lice nije postavilo imovinskopравни zahtev, javni tužilac će ga pre zaključivanja sporazuma pozvati da zahtev podnese.

101. Prema informacijama državnih organa, u periodu od januara 2018. do decembra 2021. godine, krivične prijave za trgovinu ljudima podnete su protiv ukupno 166 lica, odnosno 33 tokom 2018. godine (27 muškaraca i 6 žena), 33 tokom 2019. (21 muškarac i 12 žena), 57 tokom 2020. (41 muškarac i 16 žena) i 43 tokom 2021. godine (32 muškarca i 11 žena). Uz to, nadležni organi sproveli su istragu u 86 krivičnih prijava koje su podnete pre 2018. godine. U istom periodu, podnete su optužnice protiv 94 lica, odnosno 20 tokom 2018, 22 tokom 2019, 24 tokom 2020. i 28 tokom 2021. godine.⁶⁶ Broj lica osuđenih za krivično delo trgovine ljudima u periodu 2018–2021. bio je 64 (19 u 2018, 11 u 2019, 18 u 2020. i 16 u 2021), od kojih je 62 dobilo zatvorske kazne (17 u 2018, 11 u 2019, 18 u 2020. i 16 u 2021). Većina predmeta odnosila se na trgovinu ljudima u svrhu seksualne eksploatacije, a slede trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije, prinudno prosjaćenje i prinuda na vršenje krivičnih dela.
102. Nedavni događaj koji ima važne posledice po krivično-pravni odgovor na trgovinu ljudima je sledeća odluka Ustavnog suda od 26. marta 2021.

Odluka Ustavnog suda od 4. marta 2021. godine (objavljena 26. marta 2021.)

Broj predmeta: Už – 1526/2017

Odluka Ustavnog suda: Povreda prava na zabranu trgovine ljudima iz člana 26. Ustava i prava na suđenje u razumnom roku iz člana 32 Ustava

Prvostepeni sud: Viši sud u Beogradu (br. predmeta K. 4219/10)

Vreme i trajanje glavnog pretresa: pet godina i devet meseci (od 2011. do septembra 2016. godine)

Žrtva: dete (devojčica 16–17 godina starosti u vreme izvršenja krivičnog dela)

Okrivljeni: tri okrivljena (muškarca)

Činjenice i okolnosti: Istraga je otvorena 25. novembra 2010. Žrtva je istakla imovinskopravni zahtev 1. decembra 2010. Više javno tužilaštvo u Beogradu je 10. decembra podnelo optužnicu protiv tri lica za krivično delo trgovine ljudima. Glavni pretres počeo je 2011. godine. U maju 2016. Tužilaštvo je izmenilo optužnicu tako što je dvoma okrivljenima stavilo na teret da su učinili krivično delo posredovanje u vršenju prostitucije kao deo sporazuma o priznanju krivičnog dela koji je sud prihvatio. U septembru 2016. godine, tužilaštvo je prekvalifikovalo optužnicu protiv trećeg okrivljenog zbog krivičnog dela pomoć učiniocu posle izvršenog krivičnog dela i odložilo, a kasnije odustalo od daljeg krivičnog gonjenja na osnovu člana 283. ZKP (videti stav 99). Javno tužilaštvo podnelo je zahtev za zaštitu zakonitosti, na inicijativu advokata žrtve, a Vrhovni kasacioni sud je juna 2017. godine ovaj zahtev odbacio.

Optužnica:

Prvobitna optužnica protiv sva tri okrivljena: član 388. stav 6. i 1. KZ;

Optužnica protiv prva dva okrivljena prekvalifikovana je na sledeći način: član 184. stav 2. i 1. KZ (posredovanje u vršenju prostitucije) u vezi sa članom 33. KZ (saizvršilaštvo);

Optužnica protiv trećeg okrivljenog prekvalifikovana je na sledeći način: član 333. stav 2. i 1. KZ (pomoć učiniocu posle izvršenog krivičnog dela).

Vrsta eksploatacije: trgovina ljudima u svrhu seksualne eksploatacije

Žrtva je imala 16 odnosno 17 godina kada je bila prinuđena od strane okrivljenih da se bavi prostitucijom. Nakon što je započeo romantičnu vezu i zadobio njeno poverenje, prvooptuženi je pretio da će povrediti žrtvu i njenu porodicu ako ona ne pristane da pruža seksualne usluge klijentima koje okrivljeni izabere, ponekad i do sedam puta tokom jednog dana. Žrtvu su na lokacije gde se sastajala sa klijentima prevozili drugooptuženi i trećeoptuženi koji su obično naplaćivali usluge. Drugooptuženi je takođe prinudio žrtvu da njemu pruža seksualne usluge. Ona je trpela fizičko zlostavljanje od prvooptuženog, koji joj je u više navrata pretio pištoljem i nožem.

Kazne: Prvooptuženi i drugooptuženi osuđeni su na sedam meseci zatvora i kaznu od 100.000 RSD (850 EUR);

Kao deo odlaganja krivičnog gonjenja, trećeoptuženom je naloženo da plati 150.000 RSD (1280 EUR) Republici Srbiji na ime oportuniteta u roku od tri meseca od odluke o odlaganju krivičnog gonjenja.

Pravna pomoć: Žrtva je imala advokata koji je učestvovao u postupku (obezbeđen od strane jedne NVO).

Naknada štete: prvostepeni sud nije odlučivao o imovinskopravnom zahtevu oštećene.

Odluka ustavnog suda: Sud je ustanovio sledeće povrede prava žrtve:

– Povreda pozitivne obaveze države, u skladu sa članom 26. stav 2. Ustava, na zaštitu žrtava trgovine ljudima preduzimanjem mera prevencije, registracije i pomoći takvim licima. Naime, sud nije uzeo u obzir mišljenje psihologa u vezi sa traumatizacijom žrtve, koja je u vreme krivičnog dela bile dete, te nije prema tome prilagodio postupak; nije uzeo u obzir zahtev advokata žrtve da joj se odobri status posebno osetljivog svedoka, kao ni zahtev da svedoči putem sredstava za prenos slike i zvuka, čime je doveo do sekundarne traumatizacije žrtve.

– Povreda procesnog aspekta ustavne zabrane trgovine ljudima (član 26. stav 2), zbog činjenice da Više javno tužilaštvo i Viši sud u Beogradu nisu sproveli delotvoran i pravičan postupak koji bi rezultirao relevantnom sudskom odlukom. Naročito, Ustavni sud je pronašao da: nisu krivično gonili slučaj kao trgovinu ljudima na osnovu svih raspoloživih dokaza i uzevši u obzir nerelevantnost pristanka žrtve zbog činjenice da je bila dete u vreme krivičnog dela; prekvalifikovali su optužnicu protiv prvooptuženog i drugooptuženog u posredovanje u vršenju prostitucije nakon pet godina i šest meseci postupka i nakon što je žrtva dva puta svedočila, a da joj se nije pružila prilika da nastavi sa optužnicom; odlučili su da prekvalifikuju optužnicu protiv trećeokrivljenog i primene načelo oportuniteta (odlaganje krivičnog gonjenja) u fazi postupka (pet godina i šest meseci nakon optužnice) kada prema pravilima postupka primena ovog načela nije bila dozvoljena.

– Povreda člana 32. Ustava koji se odnosi na suđenje u razumnom vremenskom roku, u vezi sa odlukom o imovinskopravnom zahtevu žrtve, zbog činjenice da je prvostepeni postupak trajao pet godina i devet meseci (održano je samo pet od 24 zakazana ročišta).

– Sud je oštećenju dodelio naknadu nematerijalne štete u iznosu od 5000 EUR, u vezi s povredom člana 26. Ustava i 800 EUR, u vezi s povredom člana 32. Ustava.

– Ustavni sud obavio je detaljnu analizu relevantnih međunarodnih standarda, uključujući Konvenciju Saveta Evrope za borbu protiv trgovine ljudima, Protokol iz Palerma i relevantne odluke Evropskog suda za ljudska prava. Sud se takođe pozvao na zaključke i preporuke iz prvog i drugog evaluacionog GRETA izveštaja za Srbiju.

103. GRETA je dobila podatke koji se odnose na nekoliko slučajeva trgovine ljudima koji su okončani u periodu 2018–2020. Vredi napomenuti da su u skoro svim slučajevima žrtve trgovine ljudima bile deca. Samo jedan slučaj sadržao je odluku o naknadi štete. Ovi slučajevi su ukratko opisani u nastavku.
104. U predmetu koji je okončan maja 2018. godine, Viši sud u Jagodini osudio je okrivljenog za trgovinu decom na tri godine zatvora, jer je primorao žrtvu koja je u tom trenutku imala 13 godina da počini razbojništvo. U presudi, sud je istakao da korišćenje sredstva nije moralo da se dokazuje u svetlu činjenice da je žrtva bila dete. Međutim, sud nije primenio stav 3. člana 388. kojim je predviđena minimalna kazna zatvora od pet godina u slučajevima trgovine decom.
105. U drugom predmetu, Viši sud u Šapcu osudio je troje okrivljenih za trgovinu ljudima koju su učinili kao grupa na ukupnu kaznu od 12 (prvi okrivljeni) odnosno 10 (drugi i treći okrivljeni) godina zatvora. Sud je pronašao da su okrivljeni vrbovali dve žrtve, od kojih je jedna imala 16 godina, putem društvenih mreža, iskoristili njihove teške životne okolnosti i prevarili ih da poveruju da će stupiti u brak sa jednim od okrivljenih. Umesto toga, žrtve su bile primorane na prostituciju, prinudni rad, prosjačenje i prinudu na vršenje krivičnog dela (krađu) pod pretnjom fizičkog nasilja prema njima i članovima njihovih porodica.
106. U predmetu koji je okončan oktobra 2019. godine, Viši sud u Pirotu osudio je dvoje okrivljenih, ženu i muškarca, za trgovinu decom i korišćenje usluga dece žrtava trgovine ljudima na šest odnosno četiri godine zatvora. Sud je pronašao da je prva okrivljena prinudila svoju petnaestogodišnju ćerku, koja ima mentalni invaliditet, da pruža seksualne usluge drugom okrivljenom, u zamenu za novac. Žrtva je dobila podršku CZŽTLJ, odobren joj je status posebno osetljivog svedoka i zastupanje od strane advokata kojeg joj je dodelio sud.
107. U još jednom predmetu koji se ticao korišćenja usluga žrtava trgovine ljudima, koji je okončan 2018. godine, Viši sud u Negotinu prihvatio je sporazum o priznanju krivičnog dela i osudio okrivljenog, državljanina Srbije, na godinu dana zatvora za svesno ulaženje u seksualne odnose sa maloletnom devojkom iz Bugarske za koju je znao da je žrtva trgovine ljudima, u zamenu za novac koji je dao očuhu devojke.
108. U predmetu koji je okončan u novembru 2019. godine, Viši sud u Valjevu osudio je jednog okrivljenog za trgovinu decom, zato što je prinudio svog sina i pastorku, koji su u tom trenutku imali 10 i 13 godina, da prosjače od avgusta 2015. do januara 2017. godine i od septembra 2017. do novembra 2018. godine. Žrtve su morale da predaju okrivljenom svoju dnevnu zaradu, koju je on trošio na alkohol i kocku. Sud je napomenuo da to što okrivljeni nije koristio silu nad žrtvama nije od značaja, jer korišćenje sile nije neophodno kada su žrtve deca. Okrivljeni je osuđen na četiri godine i šest meseci zatvora, što je ispod minimalnih pet godina propisanih stavom 3. člana 388. KZ.
109. U presudi iz aprila 2020. godine, pomenutoj u stavu 82, Viši sud u Novom Sadu prihvatio je sporazum o priznanju krivičnog dela između okrivljenog i javnog tužioca i osudio okrivljenog na ukupnu kaznu od šest godina i tri meseca zatvora za ponovljena dela trgovine ljudima i nasilja u porodici. Sud je utvrdio da je u periodu od oktobra 2014. do februara 2018. godine okrivljeni prinudio oštećenu da putuje u Slovačku na rad i da mu šalje novac koji tamo zaradi, a po povratku iz Slovačke okrivljeni je prinuđivao da se bavi prostitucijom i da mu predaje svu zaradu. Kao što je navedeno u stavu 82. sud je naredio okrivljenom da žrtvi isplati odštetu u iznosu od 9500 EUR.
110. Pravnosnažnom presudom od 9. marta 2021. godine, Viši sud u Pančevu osudio je na 20 godina zatvora jednog okrivljenog za trgovinu ljudima i krivično delo obljuba zloupotrebom položaja, učinjeno u periodu od početka 2019. godine do 17. aprila 2020. godine, na štetu maloletne oštećene. Državni organi ističu ovaj slučaj kao primer proaktivne istrage, kao i delotvorne saradnje između CZŽTLJ i organizacije civilnog društva „Atina“, koja je pružila podršku žrtvi.

111. GRETA je obavještena da se tokom proteklih godina povećao broj slučajeva koji se tiču zlostavljanja dece putem interneta. Odeljenje za visokotehnološki kriminal u policiji, koje je formirano 2019. godine i sastoji se od pet policijskih službenika, najčešće istražuje slučajeve koji se odnose na krivično delo prikazivanje, pribavljanje i posedovanje pornografskog materijala i iskorišćavanje maloletnog lica za pornografiju (član 185. KZ) u saradnji sa Posebnim tužilaštvom za visokotehnološki kriminal. Od 2010. godine, podneto je 467 krivičnih prijava prema članu 185. KZ u okviru operacije „Armagedon“. GRETA je obavještena o jednom slučaju koji je uključivao eksploataciju 10 maloletnih lica ženskog pola i tri žene za proizvodnju materijala koji sadrži seksualno zlostavljanje dece, koji je otkriven 2017. godine. Učinioci su bila dva državljanina Austrije (muškarac i žena) i jedan državljanin Srbije (žena), koji su putem štampanih oglasa vrbovali žrtve iz siromašnih porodica na severu Srbije i materijal prodavali na internetu. GRETA je obavještena da je presudom Apelacionog suda u Novom Sadu od 15. novembra 2021. godine svo troje počilaca osuđeno za trgovinu ljudima. Prvookrivljeni je osuđen na kaznu zatvora u trajanju od 12 godina i 10 meseci za krivična dela trgovine ljudima i obljube sa detetom, a drugo dvoje na kaznu zatvora od po pet godina.
112. **GRETA naročito poziva državne organe Srbije da preuzmu mere i ojačaju krivičnopravni odgovor na trgovinu ljudima, uključujući:**
- ▶ osiguravanjem da se krivično delo trgovine ljudima istražuje proaktivno i brzo, bez obzira na to da li je podneta prijava ili optužba za krivično delo, da se koriste svi mogući dokazi, uključujući i dokaze prikupljene putem posebnih dokaznih radnji, finansijske dokaze, dokumente i digitalne dokaze, u cilju manjeg oslanjanja na svedočenje žrtava odnosno svedoka;
 - ▶ osiguravanjem da se krivično delo trgovine ljudima krivično goni kao takvo a ne kao lakše krivično delo svaki put kada okolnosti slučaja to dozvoljavaju, kao i da krivično gonjenje dovede do delotvornih, srazmernih sankcija koje će odvratiti osuđene od činjenja ovih krivičnih dela;
 - ▶ osiguravanjem da se postupak sklapanja sporazuma o priznanju krivičnog dela u slučajevima trgovine ljudima koristi samo izuzetno, uz korišćenje odgovarajućih zaštitnih mera, kada sporazum ima jasnu prednost u odnosu na smanjenje kazne (pri čemu se ova prednost navodi u sudskoj odluci kojom se sporazum odobrava), kao i da sporazum ni na koji način nije štetan za prava žrtava, uključujući i njihov pristup naknadi štete;
 - ▶ intenziviranjem nastojanja da se identifikuje, zapleni i oduzme imovina proistekla iz krivičnog dela trgovine ljudima.
113. **GRETA dalje smatra da je potrebno da državni organi Srbije pojačaju svoja nastojanja da obezbede sistematsku i kontinuiranu obuku za policijske službenike, tužioce i sudije o primeni zakonodavstva koje se odnosi na trgovinu ljudima, kao i o pomenu toj odluci Ustavnog suda.**

8. Odredba o nekažnjavanju (član 26)

114. Prema članu 26. Konvencije, strane ugovornice moraju predvideti mogućnost neizricanja kazni žrtvama trgovine ljudima za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima u meri u kojoj su na to bile prisiljene. Kao što je GRETA prethodno istakla, inkriminisanje žrtava trgovine ljudima ne samo što je u suprotnosti sa obavezom države da obezbedi usluge i pomoć žrtvama, već i obeshrabruje žrtve da istupe i saraduju sa organima reda, čime se takođe ometa obaveza države da istražuje i krivično goni lica odgovorna za trgovinu ljudima.⁶⁷ Osim toga, GRETA je istakla da odsustvo

posebne odredbe o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima nosi rizik različitog postupanja, u zavisnosti od tužioca zaduženog za slučaj.

115. Zakonodavstvo Srbije i dalje ne sadrži posebnu odredbu o nekažnjavanju žrtava trgovine ljudima za njihovo učešće u nezakonitim aktivnostima u meri u kojoj su na to bile prisiljene. Umesto toga, nadležni organi Srbije oslanjaju se na opšte odredbe KZ, kojima je utvrđeno načelo da nema krivičnog dela ukoliko je isključena protivpravnost ili krivica (član 12. stav 2), odnosno koje isključuju krivicu za delo malog značaja (član 18), kao i za dela počinjena iz nužne odbrane (član 19) i krajnje nužde (član 20). Dalje, članom 21. KZ predviđeno je da krivično delo nije ono delo koje je učinjeno pod dejstvom neodoljive sile, dok ako je krivično delo učinjeno pod dejstvom sile koja nije neodoljiva ili pretnje, učiniocu se kazna može ublažiti. Članom 284. ZKP propisano je da tužilac može, između ostalog, odbaciti krivičnu prijavu ako iz same prijave proističe da ne postoje osnovi sumnje da je učinjeno krivično delo za koje se goni po službenoj dužnosti. Zakon o prekršajima takođe propisuje (član 15) da nema prekršaja ako je učinilac postupao pod dejstvom neodoljive sile. Dalje, Zakon o strancima i instrukcija za njegovo sprovođenje sadrže odredbe kojima se isključuje ili umanjuje krivična odnosno upravna odgovornost žrtava trgovine ljudima koje su ušle u Srbiju nezakonito, odnosno čiji je boravak u Srbiji neregularan.
116. GRETA je obavestena da su smernice o sprovođenju načela o nekažnjavanju, izrađene 2015. godine,⁶⁸ predstavljene krivičnim sudijama, prekršajnim sudijama i tužiocima kroz niz seminara i uvrštene u program kontinuirane obuke Pravosudne akademije. Pomenuti SOP u stavu 199. predviđa da se član 26. Konvencije Saveta Evrope o borbi protiv trgovine ljudima direktno primenjuje na žrtve trgovine ljudima kadgod je to moguće. Državni organi takođe su pomenuli značaj memoranduma o razumevanju između Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva za rad i Republičkog javnog tužilaštva iz juna 2018. godine, kao i Memoranduma o razumevanju između Republičkog javnog tužilaštva i NVO „Atina“ i ASTRA, koji imaju za cilj da omoguće ranu identifikaciju žrtava i razmenu informacija između relevantnih aktera.
117. GRETA je obavestena da primena načela nekažnjavanja varira u praksi. Prema nekim sagovornicima GRETA, činjenica da je „vršenje krivičnog dela“, definisano u članu 388. Krivičnog zakonika kao jedno od oblika eksploatacije isključuje krivicu žrtava trgovine ljudima za krivična dela koja su bile prisiljene da učine i ovo načelo redovno primenjuju policija i tužilački organi. Međutim, GRETA je obavestena da u nekim slučajevima policijski službenici, tužioci i sudije ne uzimaju u obzir indikatore da je okrivljeni mogao da bude žrtva trgovine ljudima, naročito u slučajevima kada je moguća trgovina ljudima (pre)kvalifikovana u lakše krivično delo (npr. posredovanje u vršenju prostitucije). Jedan od izazova pomenut delegaciji GRETA jeste odsustvo komunikacije između relevantnih aktera, što dovodi do toga da se sa žrtvama trgovine ljudima postupa kao se oštećenim u krivičnom postupku za trgovinu ljudima, dok se istovremeno pred drugom instancom gone za delo na koje ih je trgovac prisilio (često prekršaj). U jednom takvom slučaju, u kojem je žrtva od strane nižeg tužilaštva bila podvrgnuta istrazi za krađu, dok je u predmetu protiv trgovca bila oštećena, NVO koja je pomagala žrtvi upozorila je tužioca na paralelni postupak te je postupak protiv žrtve prekinut.
118. **GRETA pozdravlja distribuciju smernica o primeni načela nekažnjavanja i obuke održane za nadležne organe, te smatra da je potrebno da državni organi Srbije ulože dodatni napor i osiguraju da svi organi koji učestvuju u istrazi i krivičnom gonjenju potencijalnih slučajeva trgovine ljudima, uključujući i prekršajne sudije, dobiju neophodnu obuku kako bi se obezbedila dosledna primena načela nekažnjavanja na sve žrtve trgovine ljudima.**
119. **GRETA dalje smatra da je potrebno da državni organi Srbije nastave da prate sprovođenje načela nekažnjavanja kako bi utvrdili da li su neophodne zakonske izmene da bi se ostvarili njegovi ciljevi utvrđeni u članu 26. Konvencije, kao i da bi se zagarantovala doslednost prakse u njegovoj primeni.**

68 Videti stav 179. Drugog evaluacionog izveštaja GRETA za Srbiju. Smernice su dostupne na: <https://www.osce.org/mission-to-serbia/469509>

9. Zaštita žrtava i svedoka (član 28 i 30)

120. Prema članu 28. Konvencije, strane ugovornice moraju preduzeti neophodne mere kako bi obezbedile delotvornu i odgovarajuću zaštitu od potencijalne odmazde ili zastrašivanja žrtava i svedoka trgovine ljudima, kao i pripadnika organizacija civilnog društva koje podržavaju žrtve tokom krivičnog postupka, i ako je potrebno, članova porodica žrtava. Zastrašivanje žrtava i svedoka skoro uvek je usmereno na zataškavanje dokaza protiv okrivljenih. Delotvorna zaštita može biti različitih oblika (fizička zaštita, preseljenje, promena identiteta...) i zavisi od procene rizika koji postoje za žrtve i svedoke. Uz to, u članu 28. stav 3. predviđa se da će žrtvi detetu biti obezbeđene posebne mere zaštite, uzimajući u obzir najbolji interes deteta. U vezi sa periodom tokom kojeg se pružaju mere zaštite, Konvencija netaksativno upućuje na period istrage i postupka ili na period nakon njih. Period tokom kojeg se mere zaštite moraju obezbediti zavisi od pretnji po datu osobu. Uz to, zbog toga što je trgovina ljudima često međunarodna, a neke zemlje su male, članom 28. stav 5. strane ugovornice se podstiču da zaključe sporazume ili uđu u aranžmane sa drugim zemljama da bi sprovele član 28.
121. Dalje, članom 30. Konvencije zahteva se od strana ugovornica da prilagode svoj sudski postupak tako da zaštite privatnost žrtava i obezbede njihovu sigurnost, uključujući i posebne mere zaštite dece žrtava. Dok se mere predviđene članom 28. odnose na izvansudsku zaštitu, mere koje se pominju u članu 30. tiču se procesnih mera koje treba ustanoviti. U skladu sa Evropskom konvencijom o ljudskim pravima i sudskom praksom Evropskog suda za ljudska prava, sledeća sredstva mogu se koristiti da bi se ostvarili ciljevi iz člana 30: ročišta zatvorena za javnost, tehnologija za prenos slike i zvuka, snimci svedočenja i anonimno svedočenje.
122. Kako je objašnjeno u drugom izveštaju GRETA,⁶⁹ Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku propisuje uslove i postupak za pružanje zaštite i pomoći učesnicima u krivičnom postupku uključujući svedoke i oštećene. Mere zaštite, kao što su fizička zaštita ličnosti i imovine i promena mesta prebivališta, izriče Jedinica za zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova, dok rešenje o promeni identiteta donosi Komisija za sprovođenje programa zaštite. GRETA je obaveštena da su mere zaštite u skladu s pomenutim zakonom dosad primenjene na jednog svedoka/žrtvu trgovine ljudima u krivičnom postupku.
123. Članom 102. ZKP uvedena je opšta obaveza suda da štiti oštećene i svedoke od uvrede, pretnje i svakog drugog napada tokom krivičnog postupka. Svedocima čije svedočenje u krivičnom postupku može da ih izloži opasnosti po život, zdravlje, slobodu ili imovinu, takođe može biti odobrena mera posebne zaštite u skladu sa članovima 105–112. ZKP. Status zaštićenog svedoka dodeljuje sudija u konkretnom slučaju i taj status omogućava svedoku da bude saslušan bez otkrivanja svog identiteta, kao i da mu se odobre mere zaštite u toku suđenja. U tom pogledu, sud može odlučiti da će svedok svedočiti iz druge prostorije ili putem sredstava za prenos slike i zvuka uz izmenu lika i glasa. Članom 363. ZKP dalje se predviđa da sud može odlučiti da zatvori glavni pretres za javnost iz više razloga, uključujući i ako je to u interesu deteta ili kako bi se zaštitila privatnost učesnika u postupku.
124. Uz to, prema članu 103. i 104. ZKP, tužilac ili sudija mogu odrediti licu status posebno osetljivog svedoka,⁷⁰ na osnovu starosti, životnog iskustva, načina života, pola, zdravstvenog stanja, prirode ili posledica počinjenog krivičnog dela ili nekih drugih okolnosti. Status posebno osetljivog svedoka daje pravo svedoku na punomoćnika, kojeg dodeljuje sud sa spiska advokata po službenoj dužnosti. Osim toga, posebno osetljiv svedok može imati pomoć psihologa ili socijalnog radnika, može ga ispitivati samo tužilac ili sudija u zavisnosti od faze postupka i ne može biti suočen s okrivljenim. Status posebno osetljivog svedoka dalje omogućava svedoku da svedoči upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka u odvojenoj prostoriji bez prisustva strana (međutim, videti stav 125). GRETA je obaveštena da Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima redovno traži od tužilaštva i suda da odrede status posebno osetljivog svedoka žrtvama trgovine

⁶⁹ Drugi evaluacioni izveštaj GRETA za Srbiju, stav 192–199.

⁷⁰ GRETA je obaveštena da će u skladu sa predviđanim izmenama i dopunama Zakonika o krivičnom postupku samo sudije moći da odrede status posebno osetljivog svedoka u krivičnom postupku.

ljudima kojima CZŽTLJ pruža pomoć i da takav status nije određen u samo tri slučaja. CZŽTLJ takođe prati žrtve na sud i zahteva policijsku zaštitu kada je neophodno (to je bio slučaj kod pet žrtava). Kao što je pomenuto u stavu 81. smernice o naknadi štete oštećenim u krivičnom postupku preporučuju da se žrtvama trgovine ljudima dodeljuje status posebno osetljivog svedoka u krivičnom postupku.

125. GRETA je obaveštena da je status posebno osetljivog svedoka odobren za 19 žrtava trgovine ljudima 2019, za 20 žrtava 2020. i za 23 žrtve 2021. godine. Ovaj status tražen je za 62 žrtve 2022. godine, ali GRETA nije obaveštena o tome koliko njih je zaista i dobilo status. Kao primer, u Nišu su trenutno u toku četiri slučaja i u svima njima oštećenima je odobren status posebno osetljivog svedoka.⁷¹ Iako su sagovornici GRETA pozdravili korišćenje statusa posebno osetljivog svedoka kod žrtava trgovine ljudima, takođe je istaknuto da dodeljivanje ovog statusa nužno ne dovodi do veće zaštite žrtava trgovine ljudima, kao i da one i dalje mogu biti izložene ponovnoj traumatizaciji kada se pojave kao svedoci u krivičnom postupku. Jedan od glavnih problema koji je istaknut jeste činjenica da samo pet viših sudova (u Beogradu, Novom Sadu, Nišu, Novom Pazaru i Kragujevcu) ima tehničku opremu potrebnu da bi se omogućilo svedočenje svedoka iz druge prostorije putem tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka. GRETA je takođe obaveštena da većina tužilaštava ne poseduje takvu opremu. U jednom slučaju eksploatacije žrtve iz Srbije u drugoj zemlji, svedočenje žrtve na daljinu pred vlastima te zemlje omogućila je jedna NVO koja je iznajmila opremu za prenos slike i zvuka. Ovaj problem trebalo je da reši Nacionalna strategija za ostvarivanje prava žrtava i svedoka krivičnih dela u Republici Srbiji (2020–2025), kojom se predviđa da će do 2025. godine svih 25 viših sudova i tužilaštava imati neophodnu opremu za svedočenje osetljivih svedoka na daljinu (videti takođe stav 43).
126. Obavezno uputstvo Ministarstva unutrašnjih poslova koje se odnosi na postupanje sa oštećenim licima, na snazi od 1. juna 2022. godine, sadrži upitnik o proceni osetljivosti koji treba da popuni policijski službenik koji stupa u kontakt sa žrtvama krivičnog dela. Upitnik pokriva pitanja koja se odnose na fizičku bezbednost žrtve, kao i eventualno narušavanje privatnosti, i zahteva od službenika da izvrši procenu da li se lice smatra osetljivim ili ne. Potrebe koje oštećeni iskaže, uključujući zaštitu, psihološku podršku i pravnu pomoć, takođe se beleže u upitniku. U skladu sa ovom instrukcijom, upitnik treba da se priloži uz krivičnu prijavu i uputi nadležnom tužiocu.
127. GRETA je obaveštena da nije neuobičajeno da žrtve trgovine ljudima i zaposleni u NVO koji im pomažu dobijaju pretnje od okrivljenih ili njima bliskih lica. U takvim slučajevima, policijski službenici koji su uključeni u slučaj podnose krivičnu prijavu za ometanje dokaznog postupka i prinudu, koja može dovesti do određivanja pritvora okrivljenom. Žrtve takođe mogu biti smeštene u državno prihvatilište za žrtve trgovine ljudima, koje obezbeđuje policijsku zaštitu (videti stav 214). GRETA je takođe obaveštena da su zaposleni u CZŽTLJ u dva navrata dobili pretnje od trgovaca ljudima, 2022. i početkom 2023. godine, i ti slučajevi prijavljeni su nadležnom tužilaštvu.
128. Više sagovornika GRETA navelo je da podaci koji se odnose na slučajeve trgovine ljudima, uključujući i lične podatke o žrtvama, često završe u medijima i budu objavljeni. Time se ne samo narušava privatnost, a možda i bezbednost žrtava trgovine ljudima, već ih može odvratiti od učešća u krivičnom postupku protiv trgovaca ljudima. Predstavnici policije sa kojima se GRETA sastala nisu upoznati sa tim odakle bi informacije mogle da procure u medije.
129. GRETA beleži pozitivan primer lokalnog tima za borbu protiv trgovine ljudima iz Vranja (videti stav 137), koji navodi da ima veoma dobru saradnju sa lokalnim medijima i da je održao obuke o trgovini ljudima predstavnicima medija. Zagovaračka grupa žena sa iskustvom trgovine ljudima i nasilja, koju je formirala NVO „Atina“, takođe organizuje događaje za ciljne grupe, kao što su predstavnici vlasti i studenti, kao i za opštu javnost, radi podizanja svesti o trgovini ljudima i njenim posledicama.
130. **GRETA naročito poziv državne organe Srbije da osiguraju zaštitu privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima, u skladu sa članom 11. Konvencije, izdavanjem odgovarajućih uputstava svim relevantnim stručnjacima.**

⁷¹ GRETA je obaveštena da je u svim slučajevima razgovor sa žrtvom obavio tužilac korišćenjem sredstava za prenos slike i zvuka. Samo jedna od žrtava do sada je uz pomoć ovih sredstava saslušana na sudu.

131. **Dalje, GRETA smatra da bi je potrebno da državni organi Srbije:**

- ▶ **preduzmu mere da ohrabre medije da štite identitet i privatni život žrtava trgovine ljudima putem samoregulacije ili regulatornih/koregulatornih mera;**
- ▶ **u potpunosti iskoriste sve mere za zaštitu žrtava i svedoka trgovine ljudima i spreče zastrašivanje tokom istrage, kao i tokom i nakon sudskog postupka;**
- ▶ **osiguraju da se žrtvama trgovine ljudima odobrava status posebno osetljivog svedoka kadgod je to moguće, kao i da žrtve koje se pojavljuju pred bilo kojim sudom u Srbiji u potpunosti uživaju zaštitu koju ovaj status garantuje, uključujući i svedočenje putem sredstava za prenos slike i zvuka.**

10. Specijalizovani organi i koordinaciona tela (član 29)

132. Prema članu 29. stav 1. Konvencije, strane treba da usvoje mere koje su potrebne da bi se osiguralo da se određena lica ili tela specijalizuju za borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava. Svaka država treba da ima stručnjake za borbu protiv trgovine ljudima u dovoljnom broju i sa odgovarajućim resursima. Zaposleni u specijalizovanim organima i koordinacionim telima treba da budu, koliko je moguće, i muškarci i žene. Za delotvornu borbu protiv trgovine ljudima i zaštitu žrtava, od suštinskog je značaja da se obezbedi odgovarajuća obuka za relevantne službenike.
133. Kao što je pomenuto u stavu 19, Direkcija policije preuzela je koordinaciju borbe protiv trgovine ljudima od Uprave granične policije. Kancelarija za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima, koja je obrazovana 2017. godine, sastoji se od pet policijskih službenika, uključujući i nacionalnog koordinatora, i odgovorna je za praćenje, koordinaciju, nadzor i upravljanje sprovođenjem mera i postupanje u borbi protiv trgovine ljudima, pružanje podrške radu Saveta za borbu protiv trgovine ljudima, iniciranje izmena i dopuna relevantnog zakonodavstva i koordinaciju razmene između organizacionih jedinica Direkcije policije i drugih partnera. Kancelarija održava redovne sastanke sa predstavnicima CZŽTLJ i NVO ASTRA i „Atina“ radi razmene informacija i razmatranja konkretnih slučajeva.
134. Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi, uspostavljeno unutar Službe za borbu protiv organizovanog kriminala Uprave kriminalističke policije 2019. godine, sastoji se od tri odseka: Odsek za koordinaciju, analizu i prevenciju trgovine ljudima, Odsek za suzbijanje trgovine ljudima i Odsek za suzbijanje krijumčarenja ljudi. Odeljenje zapošljava 28 policijskih službenika, uključujući i šefove tri odseka, od kojih šest radi na slučajevima trgovine ljudima sa posebnom pažnjom na organizovane kriminalne grupe. Odseci za suzbijanje trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi takođe su formirani u Policijskoj upravi za Grad Beograd, u okviru Odeljenja Uprave kriminalističke policije za suzbijanje nasilnih, seksualnih, saobraćajnih krivičnih dela i trgovine ljudima, kao i u policijskim upravama Novi Sad i Niš. Timovi, odnosno pojedinačni inspektori uključeni u borbu protiv trgovine ljudima takođe postoje u drugim regionalnim policijskim upravama. Sve zajedno, oko 120 policijskih službenika radi na poslovima suzbijanja trgovine ljudima.
135. U junu 2021. godine, Republički javni tužilac izdao je opšte obavezno uputstvo o imenovanju javnog tužioca ili zamenika javnog tužioca u svim višim i apelacionim javnim tužilaštvima kao kontakt tačke zadužene za postupanje u svim krivičnim predmetima koji se odnose na trgovinu ljudima. Uloga kontakt tačaka uključuje praćenje rada drugih viših i apelacionih javnih tužilaštava, kao i neposredno podređenih tužilaštava, u krivičnim predmetima koji se odnose na krivična dela povezana sa trgovinom ljudima (npr. posredovanje u prostituciji), u cilju obezbeđivanja jedinstvene prakse. Kontakt tačke u tužilaštvima takođe učestvuju u lokalnim timovima za borbu protiv trgovine ljudima (videti stav 137).
136. GRETA je obavestena da policijski službenici u regionalnim policijskim upravama koji rade na slučajevima trgovine ljudima, kao i kontakt tačke u tužilaštvima, ne rade isključivo na predmetima trgovine ljudima, već i na drugim krivičnim delima. Fluktuacija zaposlenih zbog unapređenja

ili penzionisanja policijskih službenika može dodatno ograničavati sposobnost lokalnih policijskih organa da uspešno otkrivaju i istražuju slučajeve trgovine ljudima.

137. Trenutno postoji 18 lokalnih multidisciplinarnih timova (mreža) u Srbiji.⁷² Timovi se osnivaju odlukom opštinskih organa i obično su sastavljeni od predstavnika centara za socijalni rad, policije, tužilaštva, suda, inspekcije rada, Crvenog krsta Srbije i specijalizovanih NVO. GRETA je obavestena da će uskoro još jedan tim za borbu protiv trgovine ljudima biti formiran u Bujanovcu. Tokom treće evaluacione posete, GRETA se sastala sa lokalnim timovima za borbu protiv trgovine ljudima u Novom Sadu⁷³ Nišu⁷⁴ i Vranju⁷⁵. Članovi timova redovno se sastaju da bi razmatrali koordinaciju u konkretnim slučajevima trgovine ljudima, a takođe su uključeni u podizanje svesti o trgovini ljudima u svojim lokalnim zajednicama. Dok su u rad lokalnih timova u Novom Sadu i Vranju uključeni predstavnici lokalnih NVO, u vreme posete GRETA nije bilo predstavnika organizacija civilnog društva u radu lokalnog tima u Nišu.
138. GRETA je obavestena da je između septembra 2018. i januara 2021. godine 509 predstavnika policije i 172 predstavnika drugih organa, uključujući tužioce, inspektore rada, socijalne radnike, predstavnike CZŽTLJ i civilnog društva, prošlo kroz obuku u okviru projekta „Podrška izgradnji kapaciteta u borbi protiv trgovine ljudima“, finansiranog iz nacionalnog IPA 2014 programa, u vrednosti od 1.000.000 EUR. Projekat je imao za cilj da pomogne Srbiji u ispunjavanju kriterijuma za pristupanje EU kroz, između ostalog, unapređivanje otkrivanja slučajeva trgovine ljudima i koordinacije i saradnje između relevantnih državnih institucija i partnera u borbi protiv trgovine ljudima.⁷⁶ U okviru projekta takođe je izrađen priručnik pod nazivom „Podrška izgradnji kapaciteta u borbi protiv trgovine ljudima u Republici Srbiji“. Državni organi takođe su organizovali obuke relevantnih službenika koristeći HELP kurs Saveta Evrope o trgovini ljudima. Organizovane su i druge obuke, uključujući i putem interneta tokom pandemije kovida-19.
139. U Srbiji nema sudija specijalizovanih za trgovinu ljudima. Sudije dobijaju obuku preko Pravosudne akademije, kao i od specijalizovanih NVO. Tokom 2020. godine, NVO ASTRA izradila je smernice za sudije i tužioce pod nazivom: „Pravda za žrtve trgovine ljudima“, koje sadrže pregled relevantnih nacionalnih i međunarodnih pravnih standarda, vezu između trgovine ljudima i povezanih krivičnih dela, kao i detaljno predstavljanje traume kroz koju prolaze žrtve trgovine ljudima i posledice iste. GRETA je obavestena da su smernice korišćene u obukama koje je organizovala Pravosudna akademija u saradnji sa NVO ASTRA 2022. godine na temu unapređenja prava dece žrtava i svedoka krivičnih dela. U saradnji sa UNODC, Pravosudna akademija je 2022. godine takođe organizovala trodnevnu radionicu na temu trgovine ljudima sa simulacijom suđenja za 37 učesnika (sudija, tužilaca i policijskih službenika).
140. **GRETA pozdravlja postojanje jedinica/timova unutar policije, kao i pojedinačnih policijskih istražitelja i tužilaca specijalizovanih za trgovinu ljudima i smatra da je po-**

72 Lokalni timovi deluju u Pančevu, Kikindi, Somboru, Novom Pazaru, Šapcu, Smederevu, Požarevcu, Leskovcu, Pirotu, Prokuplju, Nišu, Novom Sadu, Sremskoj Mitrovici, Kraljevu, Kragujevcu, Vranju, Subotici i Preševu.

73 Tim za borbu protiv trgovine ljudima u Novom Sadu sastavljen je od: zamenika gradonačelnika (kriminolog), zamenika načelnika gradske uprave za dečju zaštitu / koordinatora tima, psihologa iz centra za socijalni rad / direktora sigurne kuće za žene i decu žrtve nasilja u porodici, pravnik iz Crvenog krsta, predstavnika NVO Novosadski humanitarni centar, sudije apelacionog suda (građansko odeljenje), tužioca, lekara (ginekologa), načelnika policijske jedinice za suzbijanje trgovine ljudima i krijumčarenje ljudi i policijskog službenika iz iste jedinice.

74 Tim za borbu protiv trgovine ljudima u Vranju formiran je 2013. godine i sastavljen je od: gradonačelnika i zamenika gradonačelnika, predsednika gradske skupštine, člana gradskog odbora zaduženog za socijalna pitanja i lokalnu samoupravu / predsednika tima, potpredsednika tima, tužioca Višeg javnog tužilaštva, komesara grada Vranja za izbeglice i migracije, policije, predstavnika Centra za socijalni rad, Centra za razvoj lokalnih usluga socijalne zaštite, NVO Romski centar za demokratiju, NVO Odbor za ljudska prava, predstavnika za dečju zaštitu, Centra za društvene integracije, filijale Nacionalne službe za zapošljavanje u Vranju, Crvenog krsta Vranje, kao i Kancelarije za Rome Grada Vranje.

75 Lokalni tim za borbu protiv trgovine ljudima u Nišu, koji je formiran 2020. godine, sastoji se od zamenika javnog tužioca (kontakt tačke za trgovinu ljudima i šefa službe za podršku žrtvama), dva inspektora iz Jedinice za suzbijanje trgovine ljudima, predstavnika Centra za socijalni rad, inspektora rada, lekara (opšte prakse) iz Doma zdravlja Niš, direktora regionalne sigurne kuće za žene i decu žrtve nasilja, kao i predstavnika Nacionalne službe za zapošljavanje. Tim predvodi zamenik gradonačelnika Niša, a uskoro će mu se pridružiti i jedan sudija.

76 Tokom 2019. godine, u okviru IPA 2014 projekta, policijske jedinice za borbu protiv trgovine ljudima u okviru Službe za borbu protiv organizovanog kriminala Uprave kriminalističke policije, policijske uprave u Beogradu, Nišu i Novom Sadu, kao i regionalne jedinice policije dobile su 15 vozila, kancelarijski nameštaj, IT i opremu za nadzor.

trebno da državni organi Srbije obezbede sistematsku i kontinuiranu obuku na temu trgovine ljudima. U meri u kojoj je to moguće, ljudski i finansijski resursi policijskih istražitelja i tužilaca specijalizovanih za rad na predmetima trgovine ljudima ne bi trebalo da se preusmeravaju na druga krivična dela; uz to, potrebno je obezbediti kontinuitet u slučaju fluktuacije zaposlenih.

141. **GRETA dalje poziva državne organe Srbije da obezbede uključenost organizacija civilnog društva u sve multidisciplinarnе timove za borbu protiv trgovine ljudima.**

11. Međunarodna saradnja (član 32)

142. Član 32. Konvencije zahteva od strana ugovornica da u što većoj meri sarađuju u cilju sprečavanja i suzbijanja trgovine ljudima, pružanja zaštite i pomoći žrtvama i sprovođenja istraga i postupaka koji se odnose na slučajeve trgovine ljudima. Međunarodna saradnja između država potpisnica Konvencije takođe je od suštinskog značaja za obezbeđivanje pristupa delotvornoj pravnoj zaštiti za žrtve trgovine ljudima. Strane ugovornice moraju sarađivati međusobno „u što većoj meri“. Ovo načelo podrazumeva da jedne drugima pružaju široku saradnju i da na minimum svedu prepreke za neometan i brz protok informacija i dokaza na međunarodnom nivou. Što se tiče međunarodne saradnje u krivičnim stvarima u svrhu istrage ili sudskog postupka, odredbe Konvencije ne poništavaju niti zamenjuju odredbe relevantnih međunarodnih odnosno regionalnih instrumenata⁷⁷ o uzajamnoj pravnoj pomoći i ekstradiciji, recipročnih aranžmana između strana ugovornica u okviru takvih instrumenata i relevantnih odredbi domaćeg prava koje se odnose na međunarodnu saradnju.
143. Vlada Republike Srbije i Vlada Republike Severne Makedonije su 16. decembra 2019. godine potpisale sporazum o saradnji u oblasti borbe protiv trgovine ljudima, koji je potvrdila Narodna skupština Srbije 25. februara 2021. godine. Ovo je prvi međunarodni sporazum koji se posebno odnosi na trgovinu ljudima zaključen između Srbije i neke druge države.
144. Srbija učestvuje u radu Mreže koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima Jugoistočne Evrope („Brdo proces“), koja okuplja koordinate za borbu protiv trgovine ljudima iz Bugarske, Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Hrvatske, Albanije, Severne Makedonije, Moldavije, Rumunije i Slovenije. Saradnja obuhvata razmenu informacija i primera dobre prakse u vezi sa prevencijom trgovine ljudima i zaštitom žrtava, kao i koordinaciju dobrovoljnog povratka žrtava u svoje zemlje porekla. Regionalna saradnja takođe se ostvaruje kroz MARRI (Regionalna inicijativu za migracije, azil i izbeglice) mrežu koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima, koja uključuje koordinate iz Srbije, Albanije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Severne Makedonije i Kosova*.⁷⁸
145. Ministarstvo pravde je centralna institucija za međunarodnu saradnju u krivičnim stvarima, preko koje se primaju i upućuju zahtevi za međunarodnu pravnu pomoć.⁷⁹ Republičko javno tužilaštvo, preko svog Odeljenja za međunarodnu saradnju i pravnu pomoć, takođe učestvuje u međunarodnoj saradnji u krivičnim stvarima u okviru svojih nadležnosti i u skladu sa relevantnim međunarodnim instrumentima.⁸⁰ U tom pogledu, Republičko javno tužilaštvo koordinira rad nižih tužilaštava. GRETA je obavestena da je Republičko javno tužilaštvo poslalo šest, a primilo četiri zahteva za međunarodnu pravnu pomoć u slučajevima trgovine ljudima u periodu između 1. januara 2017. i 15. maja 2022. godine, bilo direktno ili preko Ministarstva pravde. Najčešći oblik tražene pomoći odnosi se na razgovore sa svedocima i obezbeđivanje dokumenata kao što su

77 Na primer, Evropska konvencija o ekstradiciji, Evropska konvencija o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima i njeni protokoli, Okvirna odluka Saveta od 13. juna 2002. godine o Evropskom nalogu za hapšenje i proceduri predaje između država članica, Konvencija o pranju novca, pretraživanju, zapleni i oduzimanju prihoda od kriminala.

78 Svako pominjanje Kosova, bilo teritorije, institucija ili stanovništva, u ovom tekstu razumeće se u potpunoj saglasnosti sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244 i bez prejudiciranja statusa Kosova.

79 U svom odgovoru na upitnik u okviru trećeg kruga ocenjivanja, državni organi Srbije ukazali su na to da su pravosudni organi Srbije (sudovi i tužilaštva) poslali 42 zahteva za međunarodnu pravnu pomoć u slučajevima trgovine ljudima i odgovorili na 58 takvih zahteva od strane organa drugih zemalja.

80 Drugi dodatni protokol uz Evropsku konvenciju o međusobnom pružanju pravne pomoći u krivičnim stvarima i relevantni bilateralni sporazumi (videti drugi evaluacioni izveštaj GRETA za Srbiju, stav 202).

izvodi bankovnih računa. Jedan od izazova u pogledu međunarodne saradnje koji pominju sagovornici GRETA jeste dužina trajanja postupka. Kao način unapređenja efikasnosti međunarodne saradnje, Republičko javno tužilaštvo usmereno je na unapređenje bilateralne i neformalne saradnje, kao i saradnje putem međunarodnih mreža i tela, kao što su Eurojust, Evropska pravosudna mreža i SEEPAG (Savetodavna grupa tužilaca Jugoistočne Evrope).

146. Srbija je 12. decembra 2019. godine potpisala sporazum o saradnji sa Eurojustom. GRETA je obavještena da je Srbija dosad učestvovala u 11 zajedničkih istražnih timova sa državama članicama Eurojusta, od kojih se jedan odnosio na krivična dela krijumčarenja ljudi i nezakonit prelazak državne granice (nisu otkrivene žrtve trgovine ljudima). Dosad nije bilo zajedničkih istražnih timova koji su se odnosili na trgovinu ljudima.
147. Uprava za međunarodnu operativnu policijsku saradnju u okviru Ministarstva unutrašnjih poslova odgovorna je za međunarodnu saradnju na operativnom nivou, naime sa Interpolom, Europolom i SELEC-om (Centrom za sprovođenje zakona u Jugoistočnoj Evropi). Unutar Uprave postoji non-stop servis za razmenu informacija. U pogledu saradnje sa Interpolom, policija Srbije formirala je 26 novih predmeta trgovine ljudima i imala 148 razmena informacija tokom 2018. godine, 26 novih predmeta je formirano, a 141 informacija je razmenjena 2019. godine, dok je broj novih predmeta 2020. iznosio 36, uz 143 razmene informacija. Saradnja u slučajevima trgovine ljudima uspostavljena preko Europola sadržala je: tokom 2018. godine 69 poslatih i 187 primljenih zahteva; tokom 2019. godine, 85 poslatih i 176 primljenih zahteva; tokom 2020. godine, 69 poslatih i 137 primljenih zahteva.
148. Prema podacima koje su dali državni organi, neki od pomenutih slučajeva ticali su se trgovine državljanima Srbije u inostranstvu u svrhu seksualne ili radne eksploatacije, kao i eksploatacije radi prinudnog prosjačenja. Državni organi takođe su dali primere slučajeva kada su davali informacije nadležnim organima u Italiji, Nemačkoj, Francuskoj i Belgiji (u okviru Europolovog analitičkog projekta „Feniks“), kao i u Švedskoj, u vezi eksploatacije državljanina Srbije, često pripadnika romske zajednice. Rezultat toga je da su podnete krivične prijave protiv dve kriminalne grupe u Srbiji i Belgiji.
149. Tokom 2019. godine, državni organi Srbije učestvovali su u Interpolovom projektu za suzbijanje trgovine ljudima sa ciljem jačanja kapaciteta policijskih organa u balkanskim zemljama za istragu i krivično gonjenje slučajeva trgovine ljudima, uspostavljanjem multidisciplinarnе ekspertske grupe, sprovođenjem obuka usmerenih na žrtve, operativnim radom i pomoći u istragama. U okviru ovog projekta, policija Srbije učestvovala je u regionalnoj operaciji pod nazivom „Tezej“, koja je sprovedena u periodu od 9. do 17. decembra 2019. godine,⁸¹ a koja je uključivala proveru putničkih vozila, kamiona, autobusa i vozova i dovela do otkrivanja 230 migranata od kojih je 33 nezakonito prešlo granicu, a nekoliko lica bilo je umešano u krijumčarenje ljudi. Nije otkrivena nijedna žrtva trgovine ljudima.
150. **GRETA pozdravlja učešće državnih organa Srbije u međunarodnoj saradnji i poziva ih da nastave svoj rad u ovom smislu. Pozitivna upotreba i prednosti korišćenja Eurojusta i saradnje putem Interpola i Europola trebalo bi da budu uključeni u obuku policijskih službenika, tužilaca i sudija.**

12. Transverzalna pitanja

a) Rodno osetljivi krivični, građanskopravni, radni i upravni postupci

151. Kao što je istaknuto u Opštoj preporuci br. 33 o pristupu žena pravdi Komiteta za eliminaciju diskriminacije žena (CEDAW), diskriminacija žena na osnovu rodnih stereotipa, stigme, štetnih i patrijarhalnih kulturnih normi, kao i rodno zasnovano nasilje koje posebno pogađa žene, negativ-

81 <https://www.interpol.int/en/News-and-Events/News/2020/Balkans-Operation-Theseus-busts-human-trafficking-and-migrant-smuggling-rings>

no utiču na mogućnost žena da ostvare pristup pravdi na ravnopravnoj osnovi sa muškarcima.⁸² Strategija rodne ravnopravnosti Saveta Evrope za period 2018–2023. ukazuje na to da iako pristup pravdi može biti težak svima, teži je ženama zbog rodni neravnopravnosti u društvu i u pravosudnom sistemu, te je stoga jedan od ciljeva strategije da se obezbedi ravnopravan pristup žena pravdi.⁸³ GRETA naglašava da kod trgovine ljudima, rodni stereotipi, predrasude, kulturne barijere, strah i stid utiču na pristup žena pravdi, a ove barijere nekad opstaju i tokom istrage i suđenja. To se naročito odnosi na neke grupe žena, kao što su žrtve rodno zasnovanog nasilja, migrantkinje, izbeglice i tražiteljke azila, žene iz etničkih manjina i žene sa invaliditetom. Na društveno-ekonomskom nivou, prepreke obuhvataju nedostatak svesti o zakonskim pravima i pravnim procedurama i o tome kako da pristupe pravnoj pomoći, što može proisticati iz rodni razlika u nivou obrazovanja i pristupu informacijama. Dodatna prepreka može biti nedostatak finansijskih sredstava, uključujući i sredstava za plaćanje pravnog zastupnika, pravnih troškova, sudskih taksi, prevoza do suda odnosno brige o deci.⁸⁴ Takve prepreke, kao i rešenja za njih, navedeni su u priručniku za obuke Saveta Evrope za sudije i tužioce o obezbeđivanju pristupa pravdi ženama, kao i u publikaciji „Pristup žena pravdi: vodič za pravnike“.⁸⁵

152. Zakon o zabrani diskriminacije, koji je izmenjen i dopunjen 2021. godine, zabranjuje, između ostalog, direktnu i indirektnu diskriminaciju na osnovu pola, roda i rodnog identiteta. GRETA je takođe obaveštena da Strategija rodne ravnopravnosti i akcioni plan, koji su na snazi do 2030. godine, sadrže mere usmerene na šire uključivanje i osnaživanje žena, Roma i drugih manjina.
153. Zabrana diskriminacije po osnovu pola, roda i rodnog identiteta, takođe je uvrštena u Zakon o azilu i privremenoj zaštiti (član 7), a eksplicitno se navodi da se sve odredbe zakona tumače na rodno osetljiv način (član 16). Tražilac azila može zahtevati da ga ispituju lica istog pola i/ili uz pomoć prevodioca istog pola. Svaki pretres, telesna provera i druge radnje u toku postupka za koje je neophodan fizički kontakt sa tražiocem azila sprovode osobe istog pola. Kada su žene tražiteljke azila u pratnji muškarca, one podnose zahtev za azil i sa njima se razgovor obavlja odvojeno. Kada postoji sumnja da je tražilac azila potencijalna žrtva trgovine ljudima, obezbeđuje mu/joj se prevodilac istog pola.
154. GRETA je obaveštena da su ostvareni naponi da se žene policajci uključe u timove za borbu protiv trgovine ljudima, ali to nije uvek slučaj zbog fluktuacije zaposlenih.⁸⁶ CZŽTLJ koristi rodno osetljive indikatore u procesu identifikacije žrtava trgovine ljudima.

b) Postupci za ostvarivanje pristupa pravdi i pravna zaštita prilagođena deci

155. Prema Zakonu o maloletnim učiniocima krivičnih dela i krivičnopravnoj zaštiti maloletnih lica (član 150–157), deca koja se pojavljuju kao oštećena u krivičnom postupku za teška krivična dela, uključujući trgovinu ljudima, saslušavaju se uz pomoć psihologa, pedagoga ili drugog stručnog lica. Saslušanje se ne obavlja više od dva puta, osim izuzetno i kada je neophodno da bi se ostvarila svrha krivičnog postupka. Saslušanje deteta može se obaviti upotrebom tehničkih sredstava za prenos slike i zvuka, bez prisustva strana odnosno drugih učesnika u postupku, a strane ne saslušavaju dete direktno, već mu postavljaju pitanja preko sudije, psihologa, pedagoga, socijalnog radnika ili drugog stručnog lica. Ako je dete posebno osetljivo zbog prirode krivičnog dela, suočavanje između deteta i okrivljenog je zabranjeno. Ročišta na kojima su deca oštećena lica zatvorena su za javnost. Svedok/oštećeno lice koje je mlađe od 18 godina može takođe dobiti status posebno osetljivog svedoka u skladu sa članom 103. Zakona o krivičnom postupku (videti stav 124).⁸⁷

82 CEDAW General recommendation No. 33 on women's access to justice, paragraph 8, CEDAW/C/GC/33 of 3 August 2015.

83 Council of Europe Gender Equality Strategy 2018-2023, str. 24-26, <https://rm.coe.int/prems-093618-gbr-gender-equality-strategy-2023-web-a5/16808b47e1>

84 Council of Europe training manual for judges and prosecutors on ensuring women's access to justice, strana 13, dostupno na: <https://rm.coe.int/training-manual-women-access-to-justice/16808d78c5>

85 Dostupno na: <https://rm.coe.int/factsheet-womens-access-to-justice/16808ff44e>

86 Na primer, policijski tim u Vranju trenutno ima tri policajca muškog pola koji rade na trgovini ljudima, od kojih će se dvojica uskoro penzionisati.

87 Državni organi Srbije takođe primenjuju Posebni protokol o postupanju pravosudnih organa u zaštiti maloletnih lica.

156. Dete koje je oštećena strana mora imati punomoćnika (roditelja/staratelja) od prvog saslušanja okrivljenog. Policijski službenici, tužioc, sudije i advokati koji su uključeni u krivični postupak u kojem je oštećeno lice dete moraju da su prošli obuku u oblasti prava deteta i zaštite dece u krivičnim postupcima. GRETA je obavještena da je Pravosudna akademija obezbedila obuku i sertifikaciju za zastupanje dece u sudskom postupku za 11.400 pravnika od 2005. godine.
157. U oktobru 2020. godine, NVO Centar za prava deteta objavio je izveštaj pod nazivom „Pravosuđe po meri deteta iz ugla dece i mladih”,⁸⁸ koji je zasnovan na anketi 1505 dece i mladih koji su bili u kontaktu sa pravosuđem, od kojih je 67 (10–22 godine starosti) smešteno u popravne ustanove, a 1438 (10–18 godina starosti) su deca iz opšte populacije koja su bila u kontaktu sa pravosudnim sistemom. U anketi je pronađen niz nedostataka u postupanju sa decom u krivičnom postupku, uključujući i to da ih policija i pravosudni sistem ne informišu dovoljno o njihovim pravima, odnosno da informacije nisu pružene na jeziku prilagođenom deci.⁸⁹ Anketa je takođe ukazala na to da se razgovori sa decom često obavljaju u prostorijama koje nisu pogodne za ovu svrhu, ponekad u prisustvu velikog broja ljudi.⁹⁰ Anketa je pokazala da većina postupaka nije trajala duže od godinu dana.⁹¹ U komentarima na nacrt izveštaja, državni organi Srbije uputili su na Pravilnik o načinu i uslovima primene policijskih ovlašćenja prema maloletnim licima („Službeni glasnik RS”, broj 83/2019), Uputstvo o načinu postupanja zaposlenih u Ministarstvu unutrašnjih poslova u slučajevima trgovine ljudima, Obaveznu instrukciju za postupanje prema oštećenima, koji obavezuju nadležne službenike da informišu decu o njihovim pravima i obezbede prisustvo roditelja i zakonskih staratelja tokom postupka.
158. Smernice pod nazivom „Saslušanje dece koja su žrtve eksploatacije i trgovine ljudima i dece u riziku: Vodič za praksu za komunikaciju prilagođenu deci i vođenje intervjuja radi dobijanja tačnih i pouzdanih iskaza od dece”, objavljene u junu 2021. godine u okviru projekta SE/EU „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji”, sadrže, između ostalog, preporuke za obavljanje razgovora sa decom žrtvama trgovine ljudima. GRETA je obavještena da smernice primenjuje CZŽTLJ i da su podeljene centrima za socijalni rad širom zemlje. U toku 2022. godine CZŽTLJ sproveo je šest obuka za 150 zaposlenih u centrima za socijalni rad o njihovoj ulozi u preliminarnoj identifikaciji i pružanju podrške žrtvama trgovine ljudima, a Pravosudna akademija je u saradnji sa Unicefom i NVO ASTRA organizovala šest dvodnevnih treninga za obuku relevantnih profesionalaca u Beogradu, Valjevu, Kraljevu, Kragujevcu, Novom Sadu i Nišu na temu unapređenja prava dece žrtava i svedoka krivičnih dela. Osim toga, GRETA je obavještena da je u saradnji Ministarstva unutrašnjih poslova, Uprave kriminalističke policije i Kriminalističko-policijskog univerziteta izrađen vodič o načinu obavljanja razgovora sa decom žrtvama krivičnih dela.
159. **GRETA pozdravlja izradu pomenutog vodiča i obuke održane sa profesionalcima koji dolaze u kontakt sa decom žrtvama trgovine ljudima i smatra da državni organi Srbije treba da preduzmu dodatne korake kako bi obezbedili da postupci tokom istrage, krivičnog gonjenja i sudskog odlučivanja u slučajevima trgovine ljudima budu prilagođene deci, u skladu sa Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta.**⁹² Ovo treba da uključi i mere kojima se obezbeđuje da svi stručnjaci koji rade sa decom, uključujući advokate, tužioce i sudije, dobiju neophodnu inter-

88 <https://cpd.org.rs/publications/?lang=en#istrazivanja>

89 Centar za prava deteta, Pravosuđe po meri deteta iz ugla dece i mladih, str. 7-10.

90 *Ibid*, str. 11. U izveštaju stoji da „skoro dve trećine ispitanika smatra da prostorije u kojima su saslušani nisu bile prilagođene deci. Jedan broj ispitanika ocenjuje i da saslušanju prisustvuje veliki broj lica. Na pitanje ‚Koliko ljudi je bilo s tobom u prostoriji?’, dva ispitanika su odgovorila ‚mnogo’, a jedan ispitanik je naveo da je bilo prisutno ‚9 osoba.’”

91 GRETA takođe ističe i izveštaj „Čovečanstvo duguje deci najbolje što ima”, koji je objavila NVO „Atina” aprila 2021. godine, u kojem je detaljno analiziran slučaj deteta, potencijalne žrtve trgovine ljudima (17), koju je seksualno zlostavljao otac i naterao da pruža seksualne usluge drugim muškarcima za novac. Informacije o zlostavljaču i njoj samoj koje bi mogle da dovedu do njene identifikacije objavili su mediji, koji su ih navodno dobili od tužilaštva. U svom izveštaju „Atina” je predstavila 12 preporuka za sprečavanje kršenja prava na privatnost podataka i poverljivost dece žrtava seksualnog zlostavljanja i trgovine ljudima, uključujući i odobrenje deci svedocima statusa posebno osetljivog svedoka, uvođenje mehanizama za sprečavanje curenja informacija, pokretanje krivičnih i prekršajnih postupaka protiv vlasnika medija koji objave informacije iz krivičnih postupaka koji su zatvoreni za javnosti, kao i pružanje kontinuiranih obuka za predstavnike medija i uspostavljanje tešnijih veza sa organizacijama koje rade na prevenciji trgovine ljudima i zaštiti dece. Izveštaj je dostupan na: <http://atina.org.rs/sr/publikacije>

92 Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child friendly justice (adopted by the Committee of Ministers on 17 November 2010 at the 1098th meeting of the Ministers’ Deputies).

disciplinarnu obuku o pravima i posebnim potrebama dece, kao i da se razgovor sa decom žrtvama trgovine ljudima vodi u prostorijama prilagođenim deci.

c) Uloga privrede

160. Prema Zakonu o javnim nabavkama, koji je na snazi od 1. jula 2020. godine, naručilac je u obavezi da iz postupka javne nabavke isključi privredni subjekt koji ne uspe da dokaže da on i njegov zakonski zastupnik nisu krivično osuđivani za jedno od navedenih krivičnih dela (uključujući trgovinu ljudima) tokom pet godina pre isteka roka za podnošenje ponuda, osim ako pravosnažnom presudom nije utvrđen drugi period zabrane učešća u postupku javne nabavke (član 111). Zakonom je dalje propisano (u članu 37), da naručilac može rezervisati pravo učešća u postupku javne nabavke za privredne subjekte čiji je osnovni cilj profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje osoba sa invaliditetom koji su organizovani u skladu sa zakonom kojim se uređuje profesionalna rehabilitacija i zapošljavanje osoba sa invaliditetom i lica u nepovoljnom položaju (odnosno lica koja ostvaruju prava ili usluge u skladu sa propisima o socijalnoj zaštiti, uključujući žrtve trgovine ljudima i ostala teže zapošljiva lica iz posebno osetljivih kategorija). Kancelarija za javne nabavke ne raspolaže podacima da li je neko preduzeće isključeno iz postupka javne nabavke zbog učešća u trgovini ljudima od stupanja na snagu Zakona o javnim nabavkama.
161. Prema izmenama i dopunama Zakona o računovodstvu, godišnji izveštaj o poslovanju velikih pravnih lica (odnosno onih sa preko 500 zaposlenih i društva od javnog interesa) mora sadržati konsolidovani nefinansijski izveštaj sa informacijama o u oblasti zaštite životne sredine, socijalnih i kadrovskih pitanja, poštovanje ljudskih prava i borbe protiv korupcije (član 37. i 38). Prvi zvanični izveštaji prema ovom zakonu, koji se odnose na 2021. godinu, trebalo je da budu podneseni 2022. Informacije će biti uključene u bazu podataka nefinansijskih izveštaja koja će omogućiti analizu ostvarenih rezultata i razvoj detaljnije metodologije za izveštavanje koja može da obuhvata temu sprečavanja i iskorenjivanja trgovine ljudima u poslovanju i lancima snabdevanja (u skladu sa metodologijom Globalne inicijative za izveštavanje). Privredna komora Srbije promovise temu nefinansijskog izveštavanja i organizuje obuke na tu temu za svoje članove od 2019. godine.
162. **GRETA pozdravlja pomenute zakonodavne izmene i smatra da je potrebno da državni organi Srbije obezbede njihovu doslednu primenu u praksi. Osim toga, potrebno je da državni organi dodatno ojačaju saradnju sa privatnim sektorom, u skladu sa Vodećim načelima UN o poslovanju i ljudskim pravima i Preporukama Komiteta ministara Saveta Evrope CM/Rec(2016)3 o ljudskim pravima i načinu poslovanja⁹³ i CM/Rec(2022)21 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije⁹⁴, u cilju podizanja svesti o značajnoj ulozi i odgovornosti privrede u sprečavanju trgovine ljudima u njihovim lancima snabdevanja, podršci rehabilitaciji i oporavku žrtava i obezbeđivanju pristupa delotvornoj pravnoj zaštiti.**

d) Mere za otkrivanje i sprečavanje korupcije

163. Trgovina ljudima može postojati u raznim kontekstima. Trgovci ljudima mogu biti deo organizovanih kriminalnih grupa, koje često koriste korupciju da zaobiđu zakon, a pranje novca da prikriju svoj profit.
164. Telo Saveta Evrope čija je glavna uloga borba protiv korupcije jeste Grupa država protiv korupcije (GRECO). Nacionalni izveštaji ove grupe relevantni su u odgovoru na strukturne nedostatke u prevenciji korupcije, uključujući potencijalno i u kontekstu trgovine ljudima. GRETA upućuje na peti evaluacioni izveštaj grupe GRECO za Srbiju, objavljen 5. jula 2022. godine⁹⁵, u kojem se

93 http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

94 Recommendation CM/Rec(2016)3 of the Committee of Ministers to member States on human rights and business, adopted by the Committee of Ministers on 2 March 2016 at the 1249th meeting of the Ministers' Deputies; Recommendation CM/Rec(2022)3 of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating trafficking in human beings for the purpose of labour exploitation and Explanatory Memorandum, adopted by the Committee of Ministers on 27 September 2022 at the 1444th meeting of the Ministers' Deputies.

95 <https://rm.coe.int/fifth-evaluation-round-preventing-corruption-and-promoting-integrity-i/1680a7216b>

ističe da je policija u nedavno usvojenom Operativnom planu za sprečavanje korupcije identifikovana kao oblast u kojoj je potrebno delovanje, naročito u pogledu jačanja kapaciteta Sektora unutrašnje kontrole i Odeljenja za borbu protiv korupcije, kao i obezbeđivanja obuke. GRECO je preporučila usvajanje strateškog dokumenta o sprečavanju korupcije u policiji, kojim će se identifikovati oblasti rizika i postaviti jasni ciljevi, i njegovo hitno objavljivanje.

165. GRETA je obavještena da je 2018. godine Sektor unutrašnje kontrole Ministarstva unutrašnjih poslova zajedno sa nadležnim tužilaštvom podneo krivičnu prijavu protiv policijskog službenika Policijske uprave u Jagodini osumnjičenog za trgovinu ljudima nad maloletnom devojkom. Prema optužnici, policijski službenik je zloupotrebio svoj položaj i ranjivost devojke, koja je postavila oglas na društvenim mrežama nudeći seksualne usluge da bi platila troškove života i obrazovanja, da je primora na prostituciju i obaveže je da mu plati 2000 RSD (17 EUR) od svoje nedeljne zarade, kao i da mu pruža seksualne usluge. Više javno tužilaštvo u Jagodini podiglo je optužnicu protiv policajca 25. novembra 2019. godine, a on je osuđen na pet godina zatvora u oktobru 2021. Oštećena je upućena da imovinskopravni zahtev ostvaruje u parničnom postupku. Prema informacijama koje su dostavili državni organi, drugostepena presuda nakon žalbe još uvek nije donesena.
166. U drugom slučaju, optužbe su iznesene protiv bivšeg predsednika Skupštine Jagodine (sada poslanika u Narodnoj skupštini Srbije), kao i protiv više drugih lica u vezi sa navodnom prostitucijom devojaka, od kojih su neke bile mlađe od 18 godina, na žurkama koje su organizovali osumnjičeni.⁹⁶ Tužilaštvo u Jagodini vodilo je predistražni postupak povodom ovog slučaja u aprilu 2021. godine, ali je on kasnije prebačen u tužilaštvo u Kraljevu. GRETA je obavještena tokom posete da je tužilaštvo u Kraljevu ispitalo više od 30 lica u vezi sa ovim slučajem i zaključilo u avgustu 2021. godine da nema osnova za pokretanje krivičnog postupka. Organizacije civilnog društva iznele su zabrinutost u vezi sa načinom na koji se o ovom slučaju izveštavalo u medijima i posledicama koje ono može imati na potencijalne žrtve u ovom slučaju.
167. **GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije osiguraju temeljnu i nezavisnu istragu svih slučajeva koji se tiču navodne umešanosti državnih zvaničnika u trgovinu ljudima. Dalje, državni organi bi trebalo da uvedu mere za borbu protiv korupcije u kontekstu trgovine ljudima u opšte politike za borbu protiv korupcije i da ih delotvorno sprovede.**

V Dopunske teme koje se posebno odnose na Srbiju

1. Sprečavanje trgovine decom

168. Državni organi Srbije preduzeli su niz koraka usmerenih na prevenciju trgovine decom. Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima (CZŽTČJ) i NVO IDEAS, uz podršku UNHCR-a, pripremili su informator za decu izbeglice i migrante, a naročito decu bez pratnje, pod nazivom „Zaštiti se od trgovine ljudima“, koji je dostupan na srpskom, farski i arapskom jeziku.⁹⁷
169. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija je 2017. godine osnovalo Nacionalni kontakt centar za bezbednost dece na internetu⁹⁸, koji sadrži informacije i savete za decu i odrasle po pitanju bezbednosti na internetu. Deca i odrasli takođe mogu prijaviti slučajeve uznemiravanja na internetu putem dežurnog telefona (19833) ili putem internet formulara koji je anoniman. Ministarstvo je povezano sa Odeljenjem za visokotehnološki kriminal Ministarstva unutrašnjih poslova, tužilaštvima, centrima za socijalni rad, Ministarstvom prosvete i domovima zdravlja putem internet aplikacije i njima prosleđuje primljene informacije (uključujući fotografije, skrinšotove i linkove), u zavisnosti od prirode slučaja. Od 2017. godine, primljeno je preko 33.639 prijava, uključujući prijave konkretnih slučajeva, uglavnom od odraslih. Od toga je 136 slučajeva, koji su sadržali pokušaj vrbovanja dece, ucene i pretnje, prepoznato kao potencijalni slučajevi trgovine ljudima.
170. Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija takođe je organizovalo preko 532 prezentacija o bezbednosti na internetu u više od 205 škola, za nastavnike, roditelje (6156) i decu (20.932), uključujući i putem kampanje „IT karavan“. Tokom 2021. godine, Ministarstvo je posetilo 16 gradova u okviru kampanje koju je pokrenuo Kabinet predsednika Vlade i održalo informativne sesije o bezbednosti na internetu. Oni su primetili da roditelji često nisu svesni opasnosti na internetu, te stoga daju informacije o lažnim oglasima za posao, kampovima za učenje stranih jezika i drugim vidovima vrbovanja dece putem interneta. CZŽTLJ, u saradnji sa Nacionalnom asocijacijom lokalnih kancelarija za mlade, organizovao je obuku o prevenciji trgovine ljudima među decom i mladima za članove kancelarija za mlade širom zemlje.
171. Tokom 2020. godine, NVO „Atina“ objavila je publikaciju „Iza ekrana: analiza zloupotreba žrtava trgovine ljudima u digitalnom okruženju“, u kojoj je analizirano iskustvo 178 formalno identifikovanih žrtava trgovine ljudima koje su dobijale pomoć od „Atine“.⁹⁹
172. Tokom 2022. godine, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, u saradnji sa Zavodom za unapređivanje obrazovanja i vaspitanja, razvilo je tri internet obuke za zaposlene u obrazovnim ustanovama sa ciljem unapređenja njihovih kompetencija i stvaranja sigurnog i podržavajućeg okruženja za decu. Obuka obuhvata revidirane indikatore za preliminarnu identifikaciju žrtava

97 <https://ideje.rs/zastiti-se-od-trgovine-ljudima-informacije-za-decu-bez-pratnje/>

98 <https://pametnoibezbedno.gov.rs/>

99 <http://www.atina.org.rs/en/behind-screens-analysis-human-trafficking-victims-abuse-digital-surroundings>

trgovine među decom (videti stav 199. i 205) i organizovanje preventivnih aktivnosti radi zaštite od trgovine ljudima. Vlada Srbije takođe je postavila internet platformu za prevenciju nasilja nad decom pod nazivom „Čuvam te“¹⁰⁰, koja pruža informacije deci, nastavnicima i roditeljima. GRETA je takođe obavještena da Strategija za prevenciju i zaštitu dece od nasilja sadrži poglavlje o trgovini decom.

173. NVO Centar za integraciju mladih vodi dva svratišta za decu ulice. Većina od 300 dece koja posećuju svratište na mesečnom nivou su Romi koji žive u neformalnim naseljima i u ekstremnom siromaštvu (videti takođe stav 192. i 193). Oni su obično uključeni u prosjačenje, pranje automobilskih stakala na raskrnicama, odnosno skupljanje sekundarnih sirovina. GRETA je obavještena da je Ministarstvo za socijalnu zaštitu izdalo instrukciju za 17 centara za socijalni rad u Beogradu da uklone svu decu sa ulice i smeste ih u sklonište, kao i da izdaju kazne roditeljima. Međutim, nema naznake da je ova instrukcija, za koju se čini da je u suprotnosti sa Opštim komentarom UN br. 21 na Konvenciju o pravima deteta,¹⁰¹ ikada primenjena. Državni organi su 25. maja 2022. godine usvojili Plan zaštite dece u uličnoj situaciji od nasilja, zanemarivanja i iskorišćavanja u Republici Srbiji koji je izradilo Ministarstvo unutrašnjih poslova u saradnji sa drugim nadležnim ministarstvima.
174. Iako su dečji brakovi prepoznati kao problem, naročito u romskoj zajednici, predstavnici civilnog društva istakli su da nedostaju proaktivne mere od strane centara za socijalni rad i školskih uprava sa ciljem sprečavanja takvih brakova.¹⁰² Sporo reagovanje tužilaštava na prijave slučajeva dečjih brakova smatra se još jednim problemom.¹⁰³ Jedan od razloga za izostanak adekvatnog odgovora na dečje brakove, prema sagovornicima GRETA, jeste činjenica da se oni smatraju delom romske tradicije. Nacionalna koalicija za okončanje dečjih brakova, koja je osnovana 2019. godine i uključuje 40 institucija i organizacija civilnog društva, predložila je brojne izmene i dopune Porodičnog zakona, uključujući i zabranu brakova u kojima učestvuju lica ispod 18 godina starosti.¹⁰⁴ U saradnji sa Romskom ženskom mrežom, Nacionalna koalicija je u junu 2022. godine organizovala konferenciju pod nazivom „Dečji brakovi nisu romska tradicija“, te izdala prvi bilten. Dečji brakovi su takođe predmet akcionog plana uz Strategiju za socijalno uključivanje Roma koji je trenutno u pripremi (videti stav 192).
175. Crveni krst Srbije koristi različite video materijale za edukaciju o prevenciji trgovine ljudima u osnovnim i srednjim školama, kao i na fakultetima.¹⁰⁵ Tokom 2021. godine, održao je 78 prezentacija za 1074 učenika u osnovnim i srednjim školama i na Novosadskom univerzitetu.
176. Od 2019. godine, preko svojih partnerskih organizacija – Danskog saveta za izbeglice, Centra za kriznu politiku i reagovanje i Centra za istraživanje i razvoj IDEAS, UNHCR sprovodi projekat vršnjačkih edukatora za decu bez pratnje i mlade punoletne osobe iz izbegličke i migrantske populacije. Projekat obuhvata radionice i interaktivne aktivnosti koje pokrivaju niz tema, uključujući trgovinu ljudima u kontekstu migracija.
177. **Iako pozdravlja korake preduzete u oblasti sprečavanja trgovine decom od drugog kruga ocenjivanja, GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije nastave sa senzibilizacijom i obukama stručnjaka u oblasti dečje zaštite, nastavnika, romskih zdravstvenih medijatora (videti stav 193), policijskih službenika i tužilaca u pogledu ranjivosti dece na trgovinu ljudima, uz poseban osvrt na decu iz romske zajednice.**

100 <https://cuvamte.gov.rs/>

101 <https://bettercarenetwork.org/library/particular-threats-to-childrens-care-and-protection/children-living-or-working-on-the-street/un-crc-general-comment-no-21-2017-on-children-in-street-situations#%3A~%3Atext%3DGeneral%20Comment%202021%20%22provides%20authoritative%20Child.%22%20While%20the%20Convention%20does> Sagovornici GRETA takođe su istakli da se definicija deteta razlikuje od zakona do zakona i da nije uvek usklađena sa definicijom koja se nalazi u Konvenciji o pravima deteta.

102 Videti i: Praxis, 2021. Godišnji izveštaj o dečjim brakovima u Srbiji sa posebnim osvrtom na praksu javnih tužilaštava, str. 15–16 i Početni evaluacioni izveštaj grupe GREVIO za Srbiju (GREVIO Baseline Evaluation Report on Serbia), str. 45. i 46.

103 *Ibid*, str. 17–18. Prema izveštaju (str. 6–7), nijedno tužilaštvo nije primilo krivičnu prijavu za prinudu na brak od 1. januara 2019. godine, a u periodu između 2019. i 2021. tek svaka treća krivična prijava dovela je do podizanja optužnice za krivično delo vanbračne zajednice sa maloletnikom.

104 Trenutno osobe između 16 i 18 godina starosti mogu zakonski stupiti u brak uz pristanak roditelja ili staratelja. Međutim, ovo ne uključuje neformalne brakove u kojima učestvuju deca od samo 11 godina starosti.

105 <https://drive.google.com/drive/folders/1Vt420Op7Pe2oXkIM-6yC8sPme8QIsJm?usp=sharing>

2. Mere za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

178. Državljeni Srbije ranjivi su na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije, kako kod kuće tako i u inostranstvu, zbog društveno-ekonomskih faktora koji nesrazmjerno pogađaju žene i pripadnike manjinskih zajednica kao što su Romi.¹⁰⁶ Mnoge osobe su neformalno ili privremeno zaposlene, naročito u poljoprivredi i građevinarstvu. Zapošljavanje putem oglasa za posao na internetu i društvenih mreža, kao i putem agencija za privremeno zapošljavanje, izlažu pojedince riziku od trgovine ljudima. Osim toga, tokom proteklih godina, u Srbiji i regionu došlo je do povećanja migracionih tokova ka Zapadnoj Evropi. Migranti¹⁰⁷, strani radnici i osobe koje dolaze u Srbiju po bezviznom režimu (npr. iz Irana i Burundija) naročito su osetljivi na trgovinu ljudima u svrhu radne eksploatacije.
179. Brojne kampanje za podizanje svesti usmerene na sprečavanje trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije organizovane su u okviru zajedničkog projekta Saveta Evrope i Evropske unije (*Horizontal Facility*) „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji“ u periodu 2019–2020. Tu spada kampanja „RADNA PRAVA – SAD!“ u okviru koje su radnicima na šest gradilišta širom zemlje deljeni pamfleti, a pokrenut je i portal sa informacijama za mlade o tome kako da izbegnu prevare i neadekvatne poslovne ponude – i jedno i drugo realizovala je NVO ASTRA.
180. Srbija je sa Slovenijom zaključila sporazum o privremenom zapošljavanju građana Srbije u Sloveniji, kojim se predviđa saradnja između nacionalnih službi za zapošljavanje ove dve države. GRETA je obavestena da je 2021. godine oko 1100 ljudi iz Srbije zaposleno u Sloveniji putem ove procedure.
181. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Srbije (u daljem tekstu: Ministarstvo za rad) i Tržišna inspekcija (u okviru Ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija) prate rad 107 licenciranih agencija za zapošljavanje koje, između ostalog, pomažu građanima Srbije da pronađu zaposlenje u inostranstvu. Agencije su u obavezi da obezbede ugovor o zaposlenju na srpskom i na jeziku zemlje zaposlenja, te moraju osigurati da zaposleni imaju neophodne boravišne i radne dozvole. Agencijama koje ne ispune ove i druge uslove iz Zakona o agencijskom zapošljavanju mogu biti oduzete licence za rad na period od tri godine. Ministarstvo za rad do sada nije dobilo nijednu pritužbu na rad agencija za zapošljavanje. Međutim, mnogi državljani Srbije zaposlenje u inostranstvu traže bez pomoći agencija za zapošljavanje ili Nacionalne službe za zapošljavanje, što ih čini ranjivim za radnu eksploataciju.
182. Inspekcija rada, koja funkcioniše u okviru Ministarstva za rad, ima 27 odeljenja širom Srbije, uključujući dva u Beogradu, a trenutno zapošljava 207 inspektora rada (od ukupno 282 radna mesta), što je smanjenje u poređenju sa 238 inspektora rada koji su bili zaposleni u vreme druge evaluacione posete GRETA. Inspekcija rada sprovodi inspeksijski nadzor u vezi sa radnim odnosima i zdravljem i bezbednosti na radu u svim sektorima privrede i može vršiti inspeksijski nadzor nad privrednim subjektima koji nisu zvanično registrovani. Prema memorandumu o saradnji između Ministarstva unutrašnjih poslova, Ministarstva za rad, policije i Republičkog javnog tužilaštva, Inspekcija rada saraduje sa drugim organima na otkrivanju potencijalnih slučajeva trgovine ljudima i obavlja zajednički inspeksijski nadzor sa policijom. Inspektori rada takođe učestvuju u lokalnim multidisciplinarnim timovima (videti stav 137), a učestvovali su i u zajedničkim seminarima sa predstavnicima sindikata.
183. Tokom 2018. godine objavljen je džepni vodič za inspektore rada na temu otkrivanja i preliminarne identifikacije žrtava trgovine ljudima u okviru pomenutog projekta Saveta Evrope i Evropske

¹⁰⁶ Videti izveštaj „Trgovina ljudima u svrhu radne eksploatacije u Srbiji: faktori rizika, trendovi i izazovi“ (septembar 2022), izrađen u okviru projekta *Horizontal Facility* „Prevenција i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji“, dostupno na: <https://rm.coe.int/serbia-preventing-and-combating-trafficking-in-human-beings-pdf/168075f341>

¹⁰⁷ Prema Izveštaju UNHCR-a o situaciji iz septembra 2021. godine, većina (84%) migranata u tranzitu kroz Srbiju su muškarci koji putuju sami, bez ikakvih sredstava za izdržavanje.

unije. Vodič daje pregled relevantnog pravnog i institucionalnog okvira, uloge inspektora rada u otkrivanju trgovine ljudima, kao i detaljan spisak pokazatelja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Vodič je podjeljen svim inspektorima rada i 20 tržišnih inspektora, a u okviru projekta organizovana je serija obuka o identifikaciji žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije za inspektore rada i druge nadležne organe. Inspektori rada sa kojima se GRETA sastala naveli su da redovno koriste džepni vodič u svom radu.

184. Broj žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije koje su identifikovane u Srbiji tokom perioda izveštavanja ostao je nizak s obzirom na procenjeni obim problema. Naime, 18 žrtava identifikovano je 2018, tri 2019, 12 2020, četiri 2021. i devet 2022. godine.
185. Povećao se broj stranih radnika, uglavnom iz Indije, Kine, Turske i Albanije, koji su zaposleni na raznim gradilištima širom Srbije, često od strane preduzeća iz Kine. U mnogim slučajevima radnici nemaju radne dozvole, u kom slučaju Inspekcija rada podnosi prekršajnu prijavu protiv poslodavaca. Međutim, čini se da nema prave istrage kada je reč o uslovima rada i života stranih radnika i mogućnosti postojanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, čak i kada postoje jasni indikatori.
186. Krajem 2021. godine, mediji u Srbiji i nekoliko NVO izveštavali su o uslovima rada i života oko 500 vijetnamskih radnika zaposlenih u fabrici guma „Linglong“ u blizini Zrenjanina. Prema izveštajima, radnike je angažovalo jedno drugo kinesko preduzeće koje je angažovala kompanija Linglong International, a koje je potom koristilo agenciju za zapošljavanje u Vijetnamu da angažuje radnike. Vijetnamski radnici morali su da rade 26 dana mesečno u devetosatnim smenama. Troškovi lične zaštitne opreme odbijeni su im od zarade koja je isplaćivana u gotovini. Pasoše im je zadržao poslodavac, navodno radi čuvanja, a sloboda kretanja im je bila ograničena. Mnogi od njih nisu imali neophodne dozvole za boravak i rad, iako im je rečeno drugačije. Bili su smešteni u prenaseljenim barakama u kojima su imali samo dva toaleta, bez struje, tople vode i grejanja.
187. Izveštaji o navodnoj zloupotrebi vijetnamskih radnika doveli su do zahteva za istragu, uključujući i od strane eksperata UN za ljudska prava i Evropskog parlamenta.¹⁰⁸ U decembru 2021. godine, GRETA je poslala dopis držanim organima Srbije i iskazala zabrinutost po pitanju položaja vijetnamskih radnika, te zatražila da bude obaveštena o svim koracima koje državni organi preduzimaju kako bi ispitali navode o trgovini ljudima i identifikovali i pružili pomoć mogućim žrtvama trgovine ljudima među radnicima. U januaru i februaru 2022. godine, GRETA je primila odgovor od Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Ministarstva unutrašnjih poslova. GRETA je obaveštena da je Inspekcija rada sprovela inspekcijски nadzor u fabrici i kod podgovarača, što je dovelo do podnošenja više prekršajnih prijavi za nepribavljanje radnih dozvola i kršenja mera u oblasti zdravlja i bezbednosti na radu.¹⁰⁹ Nakon što je policija izvršila proveru prostorija za smeštaj radnika, odlučeno je da se oni prebace na drugo mesto i u pogodniji smeštaj. Zaštitnik građana i CZŽTLJ takođe su posetili lokaciju na kojoj su živeli vijetnamski radnici. Dvojica radnika pristala su na razgovor sa CZŽTLJ uz pomoć dva prevodioca (sa vijetnamskog na kineski i sa kineskog na srpski). Međutim, među radnicima nisu identifikovane žrtve trgovine ljudima. Prema dostupnim informacijama, vijetnamski radnici su se vratili u Vijetnam. Kompanija „Linglong“ i dalje radi u Srbiji, a sredinom 2022. godine pojavili su se novi navodi o štrajkovima i nezadovoljstvu kineskih i srpskih radnika.¹¹⁰ GRETA je obaveštena da je nadležnost državnih organa Srbije u oblasti zakona o radu ograničena sporazumom između Srbije i Kine koji se odnosi na kineske investicije u Srbiji. Ipak, to ne bi trebalo da utiče na mogućnost državnih organa Srbije da istražuju eventualne slučajeve trgovine ljudima.

108 Videti: <https://news.un.org/en/story/2022/01/1110332> i https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0511_EN.html

109 U svojim zaključnim zapažanjima za Srbiju (...), Komitet za ekonomska, socijalna i kulturna prava istakao je u stavu 46. sledeće: „Komitet izražava zabrinutost zbog uskog obima inspekcijskog nadzora koji sprovodi Inspektorat za rad, što je dovelo do situacija kao što je slučaj radnika u fabrici guma ‚Linglong‘, gde povrede propisa o radu nisu otkrivene uprkos velikom broju sprovedenih inspekcijških nadzora. Takođe izražava se zabrinutost zbog ograničenih ovlašćenja i kapaciteta Inspektorata za rad da efikasno sprovodi svoj mandat (čl. 7).“

110 ASTRA, *Would you really buy this?* Slučaj masovne trgovine ljudima u cilju radne eksploatacije u Srbiji: Novo robovlasništvo za 21. vek (2022), str. 18.

188. U drugom slučaju iz 2019. godine, oko 92 radnika iz Indije angažovano je za rad na izgradnji autoputa („Koridor 11“). Građevinske radove obavljalo je kinesko preduzeće preko podugovarača iz Srbije, dok su radnici potpisali ugovore sa preduzećem iz SAD. Radnici su angažovani preko agencije u Indiji. Tokom njihovog boravka u Srbiji, poslodavac im je zadržao pasoše osam meseci, a zarade su im ili kasnile ili nisu uopšte bile isplaćene. Kada su zbog ovih uslova odbili da rade, poslodavac je radnike finansijski kaznio. Konačno, svi radnici su dali otkaz i vratili se u Indiju. GRETA je obaveštena o još jednom slučaju koji se ticao izgradnje još jednog autoputa („Koridor 10“), gde su nadležni organi iz Vranja identifikovali strane radnike iz Albanije, Bugarske, Turske i Rumunije koji nisu imali potrebne radne dozvole. Podnete su prekršajne prijave protiv poslodavca. Nema informacija o tome da li je među njima bilo eventualnih žrtava trgovine ljudima. Dalje, navedeno je da su 2021. godine kineski radnici koje je zaposlilo jedno kinesko preduzeće koje vodi rudnik bakra u blizini Bora radili i živeli u veoma teškim uslovima i da se sumnjalo da su žrtve trgovine ljudima.¹¹¹ Ne čini se da je sprovedena ikakva istraga ovog slučaja. GRETA je obaveštena da CZZTLJ nije dobio nikakvu prijavu o ovim slučajevima.
189. U ovom kontekstu, GRETA upućuje na presudu Evropskog suda za ljudska prava u predmetu Zolčić i dr. protiv Azerbejdžana iz 2021. godine, koja je objavljena 7. oktobra 2021. godine.¹¹² Predstavku je pokrenulo 33 državljana Bosne i Hercegovine koji su bili deo grupe radnika iz regiona (uključujući i iz Srbije i Severne Makedonije) angažovanih za rad u građevinskom preduzeću „Serbaz Design and Construction“ d.o.o. u Azerbejdžanu. Sud je zaključio da ukupnost argumenta podnosioca predstavke, kako pred domaćim sudovima u parničnoj tužbi, tako i pred Evropskim sudom (što se tiče prinude na prekomerno dugo radno vreme, nedostatka odgovarajuće ishrane i zdravstvene zaštite, fizičkih i drugih oblika kažnjavanja, zadržavanja dokumenata i ograničenja kretanja), predstavljaju „dokazivu tvrdnju“ da su podnosioci predstavke bili podvrgnuti trgovini ljudima i prinudnom radu. Sud je utvrdio da neuspeh nadležnih organa u Azerbejdžanu da sprovedu delotvornu istragu dokazivih tvrdnji radnika migranata o prekograničnoj trgovini ljudima i prinudnom radu predstavlja povredu člana 4. stava 2. Evropske konvencije o ljudskim pravima.
190. GRETA je obaveštena o slučajevima radne eksploatacije u poljoprivredi koji su otkriveni tokom perioda izveštavanja. Primera radi, Inspekcija rada u Novom Sadu, zajedno sa policijom, sprovedla je nadzor na tri poljoprivredna gazdinstva tokom protekle dve godine na kojima su radnici bili ilegalno zaposleni. GRETA je obaveštena da je podignuta optužnica protiv jednog lica za trgovinu ljudima u julu 2020. godine i da je glavni pretres u toku. Prema optužnici, u periodu od 2002. do marta 2020. godine, osumnjičeni je, upotrebom sile i pretnje i lažnim obećanjima da će im isplaćivati naknadu za rad, vrbovao i prevezio pet muških osoba, državljana Republike Srbije, na svoje poljoprivredno gazdinstvo gde su bili prinuđeni da rade bez naknade i žive u nehumanim uslovima smeštaja i gde su bili izloženi fizičkom nasilju. U drugom slučaju iz istog regiona, dva muškarca (državljana Srbije i Severne Makedonije), kojima je pomoć pružila NVO ASTRA, bila su eksploatisana na poljoprivrednom gazdinstvu 18 odnosno 4 godine. Radili su po 12 sati dnevno i živeli u nehumanim uslovima, bez toaleta i tople vode. Nije im bilo dozvoljeno da idu na pauzu ili da u bilo kom trenutku napuste imanje. Optužnica je podignuta protiv dvoje okrivljenih u novembru 2020. godine (treći okrivljeni je preminuo u toku istrage), ali je u odnosu na drugookrivljenu optužnica odbačena zbog teške bolesti. Protiv prvookrivljenog krivični postupak je i dalje u fazi glavnog pretresa.
191. **GRETA naročito poziva državne organe Srbije da pojačaju zalaganja u oblasti sprečavanja i suzbijanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uzimajući u obzir Smernice GRETA o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije¹¹³ i Preporuku CM/Rec(2022)21 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.¹¹⁴ To bi trebalo da obuhvata korake usmerene na:**

111 <https://balkaninsight.com/2021/01/26/like-prisoners-chinese-workers-in-serbia-complain-of-exploitation/>

112 <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-212040%22%7D>

113 <https://rm.coe.int/guidance-note-on-preventing-and-combating-trafficking-in-human-beings-/1680a1060c>

114 Recommendation CM/Rec(2022)3 of the Committee of Ministers to member States on preventing and combating trafficking in human beings for the purpose of labour exploitation and Explanatory Memorandum, adopted by the Committee of Ministers on 27 September 2022 at the 1444th meeting of the Ministers' Deputies.

192. **jačanje kapaciteta inspektora rada kako bi mogli da se aktivno uključe u sprečavanje trgovine ljudima, te obezbeđivanje da njihov mandat uključuje konkretnu usmerenost na otkrivanje potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
193. **usredsređivanje pažnje na rizike trgovine ljudima u sektoru građevinarstva i poljoprivrede, te obezbeđivanje dovoljnih resursa inspektorima rada kako bi mogli da ispunе svoj mandat i sprovedu proaktivan i sistematski inspeksijski nadzor;**
194. **u cilju sprečavanja trgovine radnicima migrantima, osiguravanje da uslovi rada i života radnika migranata ispunjavaju sve uslove utvrđene zakonom i relevantnim međunarodnim instrumentima, kao i obezbeđivanje adekvatnih informacija o pravima i socijalnom osiguranju radnika migranata;**
195. **proaktivno i temeljno istraživanje navoda o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije u koju su uključeni strani radnici, osiguravajući da sve eventualne žrtve trgovine ljudima među njima budu blagovremeno identifikovane, kao i da im se ponudi odgovarajuća pomoć;**
196. **obezbeđivanje dodatnih obuka za inspektore rada, policijske službenike, tužioce i sudije na temu suzbijanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i prava žrtava;**
197. **podizanje svesti opšte javnosti, kao i ciljano radnika migranata, o rizicima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;**
198. **blisku saradnju sa sindikatima, civilnim društvom i privatnim sektorom radi podizanja svesti o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, sprečavanja trgovine ljudima u lancima snabdevanja i jačanja društveno odgovornog poslovanja, oslanjajući se na Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima¹¹⁵ i Preporuku CM/Rec(2016)3 o ljudskim pravima i poslovanju.¹¹⁶**

3. Društvene i ekonomske inicijative za ranjive grupe u smislu trgovine ljudima

199. GRETA je obaveštena da se u Strategiji za socijalno uključivanje Roma i Romkinja u Republici Srbiji, koja je revidirana u februaru 2022. godine a biće na snazi do 2030. godine, posebno pominje trgovina ljudima. Akcioni plan za Strategiju, čije usvajanje se planira u januaru 2022. godine, predviđa aktivnosti usmerene na rešavanje pitanja koja utiču na romsku zajednicu, kao što su dečji brakovi i prinudni brakovi, nasilje u porodici i deca u uličnoj situaciji.
200. Trenutno postoji 85 romskih zdravstvenih medijatora širom Srbije čija je uloga da olakšaju pristup zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju pripadnicima romske zajednice. U okviru mera za jačanje socijalnog uključivanja ranjivih grupa, Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog sprovede projekat usmeren na zapošljavanje 30 pripadnika romske zajednice u opštinama. GRETA je takođe obaveštena da su preduzete mere za legalizaciju stanovanja i obezbeđivanje pristupa vodi za romske zajednice, kao i za omogućavanje upisa u matične knjige dece čiji roditelji nemaju lična dokumenta.
201. Komesarijat za izbeglice i migracije vodi programe sa ciljem unapređenja uslova života interno raseljene romske populacije i Roma povratnika. Od 2018. godine, UNHCR sprovodi projekat u partnerstvu sa NVO „A11 – Inicijativa za ekonomska i socijalna prava“, koji se bavi pružanjem pravne pomoći raseljenom romskom stanovništvu u oblasti socijalnih i ekonomskih prava. Između januara 2018. godine i jula 2021. pruženo je 2414 usluga savetovanja, a pokrenuto je 167 upravnih ili sudskih postupaka.

115 http://www.ohchr.org/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf.

116 Recommendation CM/Rec(2016)3 of the Committee of Ministers to member States on human rights and business, adopted by the Committee of Ministers on 2 March 2016 at the 1249th meeting of the Ministers' Deputies.

202. Zakon o rodnoj ravnopravnosti i Strategija rodne ravnopravnosti (2030), koji su usvojeni 2021. godine, predviđaju konkretne mere za socijalno uključivanje ranjivih grupa. U periodu od 15. novembra 2021. do 15. maja 2022. godine, na inicijativu Ministarstva za ljudska i manjinska prava i društveni dijalog, u saradnji sa Centrom za razvoj romske zajednice „Amaro Drom“ i GIZ, Kancelarija za inkluziju Roma AP Vojvodine organizovala je radionice za 100 Romkinja kako bi im pomogla da steknu nove veštine i povećaju svoje učešće u lokalnim zajednicama. U projektu su učestvovalе žene iz seoskih zajednica. Ministarstvo je takođe napravilo internet aplikaciju na kojoj se objavljuju oglasi za zaposlenje u cilju zapošljavanja ranjivih grupa. Zatim, Ministarstvo je podržalo projekte nekoliko NVO usmerene na ranjive mlade i na osnaživanje organizacija civilnog društva, uz podršku EU sredstava.
203. Komesarijat za izbeglice i migracije ima savetnike za integraciju koji pomažu tražiocima azila u pribavljanju ličnih dokumenata, privremenog smeštaja, pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju, kao i tržištu rada, u cilju olakšavanja njihove integracije i smanjenja njihove ranjivosti na eksploataciju. U periodu od 2018. do 2021. godine, Komesarijat i NVO „Atina“ organizovali su 602 radionice za 2223 žena i dece u tri centra za azil i pet prihvatnih centara, u cilju njihovog informisanja o načinu na koji mogu da se zaštite od trgovine ljudima. NVO „Atina“ takođe obezbeđuje siguran smeštaj, psihološku podršku i pravnu pomoć migrantima od 2015. godine.
204. **GRETA pozdravlja kontinuirani rad romskih zdravstvenih medijatora i smatra da bi državni organi Srbije trebalo sve više da ih uključuju u prevenciju i otkrivanje trgovine ljudima u romskoj zajednici tako što će im obezbediti obuku na ovu temu.**
205. **Iako pozdravlja mere preduzete od drugog kruga ocenjivanja, GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dodatne mere za jačanje prevencije trgovine ljudima putem socijalnih, ekonomskih i drugih mera namenjenih ranjivim grupama, uključujući pripadnike romske zajednice, migrante i tražioce azila.**

4. Identifikacija žrtava trgovine ljudima

206. Novi SOP (videti stav 17) daju pregled postupka za identifikaciju, upućivanje i zaštitu žrtava trgovine ljudima.¹¹⁷ Uz podršku OEBS-a, CZŽTLJ razvio je indikatore za formalnu identifikaciju dece i odraslih žrtava trgovine ljudima, kao i indikatore za stručnu procenu slučajeva koji uključuju nasilje nad odraslima i decom, te rizike po ove dve kategorije. Osim toga, uz podršku SE/EU, Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja revidiralo je spisak indikatora za preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima u školama (videti i stav 205). GRETA je obavještena da CZŽTLJ planira da razvije novi softver i aplikaciju za preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima, uz podršku IOM-a.
207. Iako svi akteri, uključujući NVO i pripadnike lokalnih timova za borbu protiv trgovine ljudima, mogu identifikovati pretpostavljene žrtve trgovine ljudima, formalna identifikacija je i dalje u nadležnosti CZŽTLJ. Formalna identifikacija žrtava trgovine ljudima ne zavisi od ishoda krivične istrage. CZŽTLJ trenutno ima pet stručnih radnika koji rade na identifikaciji žrtava trgovine ljudima, uključujući i jednu osobu koja je specijalizovana za rad sa migrantskom populacijom, a koja je zaposlena preko projekta finansiranog od strane Madad fond EU. Nakon što CZŽTLJ dobije informaciju o pretpostavljenoj žrtvi, stručni radnik CZŽTLJ prikuplja relevantne informacije od drugih aktera (policije, NVO itd.) i vodi identifikacioni razgovor sa pretpostavljenom žrtvom unutar prvih 24 sata, kadgod je to moguće. Osobe od poverenja, kao što su psiholozi, mogu biti prisutne tokom razgovora, iako zaposleni u CZŽTLJ radije vode razgovore jedan-na-jedan sa pretpostavljenim žrtvama, da bi se one osećale komotnije i da bi se izgradio odnos poverenja. Međutim, neki od sagovornika GRETA istakli su da ova praksa može imati suprotan efekat kao što je bilo u slučaju jedne žrtve koja je želela da njen advokat bude prisutan na razgovoru, a to joj nije dozvoljeno.

117 GRETA je obavještena da će SOP biti ažuriran uz podršku IOM-a i uzimajući u obzir sugestije organizacija civilnog društva.

208. Zaposleni u CZŽTLJ obično prate žrtvu tokom razgovora u policiji da bi joj pružili podršku i prikupili neophodne informacije za postupak identifikacije, a time izbegli moguću ponovnu traumatizaciju žrtve tokom razgovora koji usledi u CZŽTLJ. NVO „Atina“ skrenula je pažnju na činjenicu da se predstavnici CZŽTLJ koji prate žrtve trgovine ljudima tokom razgovora u tužilaštvu radi podrške često pozivaju da svedoče u krivičnom postupku u pogledu njihovog nalaza da je data osoba žrtva trgovine ljudima. Rezultat toga je da je odbrana dovodila u pitanje izjave koje su žrtve dale tužiocu, a koje su date u prisustvu drugog svedoka (predstavnik CZŽTLJ), te zahtevala da žrtva ponovo da punu izjavu pred sudom, izlažući je ponovnoj traumatizaciji i viktimizaciji. GRETA je obavestena da je CZŽTLJ potom uveo novu praksu gde jedan stručni radnik CZŽTLJ prati žrtvu tokom davanja izjave u tužilaštvu, a drugi sačinjava nalaz i može se pojaviti na sudu kao svedok.
209. Prema SOP, CZŽTLJ mora izdati obrazloženu odluku o formalnoj identifikaciji žrtve trgovine ljudima u roku od tri meseca, odnosno devet meseci u izuzetno komplikovanim slučajevima. Pisana odluka dostavlja se policiji, nadležnom tužilaštvu i centru za socijalni rad, a o njoj se takođe mora obavestiti žrtva i drugi učesnici u postupku preliminarne identifikacije. GRETA je obavestena da je CZŽTLJ obično potrebno duže vreme da izda odluku o formalnoj identifikaciji zbog, između ostalog, nedovoljnog broja zaposlenih, a žrtva i njen advokat se obično o toj odluci obavestavaju samo usmeno. CZŽTLJ navodi da nije bilo kašnjenja u donošenju odluka tokom 2022. godine, a neke žrtve posebno traže da budu obavestene telefonom jer ne žele da njihovi ukućani saznaju šta im se dogodilo. U slučaju negativne odluke, osoba na koju se odluka odnosi, odnosno akter koji je sproveo preliminarne identifikaciju žrtve može tražiti od CZŽTLJ da ponovo razmotri svoju odluku.¹¹⁸ U SOP je navedeno da negativna odluka ne daje pravo na žalbu po Zakonu o upravnom postupku. Organizacije civilnog društva sa kojima se GRETA sastala istakle su da žrtve koje CZŽTLJ ne identifikuje formalno nemaju pristup određenim vrstama pomoći koje pružaju državni organi (kao što je kontinuirana zdravstvena zaštita i boravišne dozvole).¹¹⁹
210. U periodu od 2017. do decembra 2022. godine, identifikovano je ukupno 687 pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima u Srbiji. Od toga, manje od polovine (320, među kojima 150 dece) dobilo je formalni status žrtve trgovine ljudima od CZŽTLJ. CZŽTLJ navodi da razlog za to delimično leži u činjenici da se sa nekim od pretpostavljenih žrtava koje su migranti ne može obaviti razgovor jer su u pokretu i mogu napustiti zemlju u kratkom vremenskom roku. Takođe, bilo je slučajeva kada je CZŽTLJ procenio da je reč o žrtvi nasilja u porodici ili zanemarivanja deteta, a ne trgovine ljudima. GRETA je obavestena da je 2022. godine pokrenut postupak identifikacije za 117 osoba, među kojima su formalno identifikovane 62 žrtve trgovine ljudima (uključujući 25 dece). Postupak identifikacije je u toku za 29 osobe, dok je u 26 slučajeva doneta odluka da se ne radi o žrtvi trgovine ljudima.
211. GRETA je obavestena da CZŽTLJ prilikom razgovora sa pretpostavljenim žrtvama trgovine ljudima koje su deca primenjuje Vodič za praksu za komunikaciju prilagođenu deci i vođenje intervjua radi dobijanja tačnih i pouzdanih iskaza od dece, izrađen uz podršku Saveta Evrope. Slučajevi pretpostavljenih žrtava trgovine ljudima koje su deca imaju prioritetni tretman u CZŽTLJ. Međutim, GRETA je obavestena o nekoliko slučajeva kada CZŽTLJ nije postupao hitno. U svojoj odluci iz 2021. godine, Zaštitnik građana utvrdio je da CZŽTLJ nije blagovremeno sproveo postupak identifikacije u slučaju jedne maloletne devojke koja je bila seksualno zlostavljana od strane oca i naterana da pruža seksualne usluge drugim muškarcima u zamenu za novac (videti stav 110).¹²⁰ Nakon inicijalnog kontakta sa žrtvom, u narednih godinu dana CZŽTLJ obavio je još dva razgovora s njom pre nego što je identifikovao kao žrtvu trgovine ljudima. U drugom slučaju devojke koja je navodno bila prinuđena da prosi od strane muževljeve porodice, CZŽTLJ je smatrao da nije prikupljeno dovoljno informacija tokom prvog razgovora sa pretpostavljenom žrtvom; međutim, drugi razgovor nikada nije obavljen i ona nije identifikovana kao žrtva trgovine ljudima.

118 SOP, str. 29, fusnota 76.

119 Videti i: ASTRA, Izazovi dodeljivanja statusa žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji (2022), dostupno na: <https://drive.google.com/file/d/1xmnFXbhzwLb9k-EV4ifEDR1sWicPhk/view>

120 Zaštitnik građana takođe je utvrdio niz propusta nadležnih centara za socijalni rad.

212. Tokom 2022. godine, izrađeno je Uputstvo za upotrebu revidiranih indikatora za preliminarnu identifikaciju dece koja su potencijalne žrtve trgovine ljudima¹²¹ u okviru pomenutog projekta Saveta Evrope i EU. Uputstvo će biti poslato svim školama, zajedno sa revidiranim spiskom indikatora. U maju 2022. godine, organizovani su seminari za preliminarnu identifikaciju žrtava trgovine ljudima za 50 prosvetnih savetnika i saradnika iz školskih uprava i 50 zdravstvenih radnika u okviru istog projekta. Centar za istraživanje i razvoj društva IDEAS takođe je napravio spisak za brzu proveru rizika od trgovine ljudima među decom izbeglicama i migrantima u mešovitim migracijama, u saradnji sa CZŽTLJ i uz podršku UNHCR-a.
213. Kancelarija za azil pri Upravi granične policije, koja odlučuje o zahtevima za azil u prvom stepenu, ima devet zaposlenih koji pokrivaju čitavu teritoriju Srbije, a unutar tri centra za azil postoje kancelarije u kojima se može podneti zahtev za azil.¹²² Prema instrukciji koju je izdao Ministar unutrašnjih poslova 29. septembra 2020. godine, kada stranac koji pripada ranjivoj kategoriji (uključujući decu bez pratnje i lica koja su podvrgnuta psihološkom, fizičkom ili seksualnom nasilju) iskaže nameru da podnese zahtev za azil, on biva upućen na nadležne službe, uključujući CZŽTLJ. Zaposleni u Kancelariji za azil pohađali su obuke za vođenje razgovora i identifikaciju žrtava trgovine ljudima, uključujući i obuke Evropske kancelarije za podršku azilu (EASO), a za identifikaciju žrtava trgovine ljudima koriste IOM-ove indikatore. Zaposleni u Kancelariji za azil prijavljuju slučajeve sumnje na trgovinu ljudima CZŽTLJ, a saraduju sa NVO ASTRA i „Atina“ na pružanju pomoći pretpostavljenim žrtvama trgovine ljudima.
214. Zaposleni u Komesarijatu za izbeglice i migracije, koji vodi 14 prihvatnih centara i 6 centara za azil širom Srbije, prolaze obuku za otkrivanje mogućih žrtava trgovine ljudima među migrantima, kao i za prevenciju trgovine ljudima i krijumčarenja koju organizuje CZŽTLJ. Tokom perioda izveštavanja takva obuka obezbeđena je za 267 zaposlenih u Komesarijatu. GRETA je obavestena da zaposleni u prihvatnim centrima žive u centru po sedam dana, što im omogućava da uspostave bolju komunikaciju sa osobama koje su tamo smeštene i da prepoznaju potencijalne znake trgovine ljudima. Komesarijat takođe ima timove na terenu koji posećuju mesta na kojima se uglavnom skupljaju migranti koji ne žele da budu smešteni u prihvatnim centrima. Međutim, otkrivanje mogućih žrtava trgovine ljudima među njima otežano je činjenicom da oni navodno ne žele da ostanu u Srbiji i da su konstantno u pokretu. Kada otkrije pretpostavljenu žrtvu trgovine ljudima, Komesarijat obavestava CZŽTLJ. Sagovornici GRETA istakli su da je potrebna dodatna obuka za radnike na prvoj liniji kako bi bolje razumeli rizike i ranjivosti kojima je podložna migrantska populacija.
215. Broj identifikovanih žrtava među migrantima i tražiocima azila prilično je mali, uzevši u obzir činjenicu da je oko 60.000 migranata, uključujući decu bez pratnje i decu razdvojenu od roditelja, kao i žene, prošlo kroz Srbiju 2020. i 2021. godine. GRETA je takođe obavestena da je *push back* čest na mađarskoj, rumunskoj i hrvatskoj granici. Mnogi migranti žive u neformalnim naseljima gde su naročito podložni krijumčarima i trgovcima ljudima. Prema statističkim podacima državnih organa, između 2017. i jula 2021. godine, CZŽTLJ formalno je identifikovao devet žrtava koje su u to vreme bile u postupku azila, kao i tri žrtve među migrantima za koje postupak azila nije pokrenut. Unutar prve grupe, četiri žrtve dobile su neku vrstu međunarodne zaštite (jedna izbeglički status i tri supsidijarnu zaštitu). Reč je o ženama i deci bez pratnje iz Sirije, Nigerije, Pakistana, Malija, Avganistana, Iraka, Kameruna i Konga koji su bili žrtve seksualne eksploatacije, prinudnog braka i višestruke eksploatacije. U toku 2022. godine, CZŽTLJ počeo je da postupa u slučajevima trgovine ljudima među migrantima i tražiocima azila po hitnom postupku i odredio jednog stručnog radnika, koji je prošao posebne obuke za rad sa migrantima, za praćenje svih slučajeva sumnje na eksploataciju migranata. Ostali stručni radnici takođe su prošli relevantne obuke. Šest žrtava trgovine ljudima među migrantima identifikovano je 2022. godine, u odnosu na jednu žrtvu 2021. Tri žrtve su smeštene u prihvatilište CZŽTLJ.
216. GRETA je obavestena da nije identifikovana nijedna žrtva među licima koja su izbegla iz Ukrajine (videti stav 222), jer su ovu grupu uglavnom činile porodice koje su doputovale u Srbiju u sop-

121 <https://prosveta.gov.rs/wp-content/uploads/2022/06/Vodic-trgovina-ljudima-finalna-verzija-jun-2022.pdf>

122 Pre podnošenja zahteva za azil, migranti moraju izraziti nameru da podnesu takav zahtev. To mogu učiniti u bilo kojoj stanici policije.

stvenim vozilima, a mnogi su odseli kod prijatelja i porodice u zemlji (oko 5800) ili su samo prošli kroz Srbiju na putu ka drugim zemljama (oko 33.000). Predstavnici Komesarijata prisutni su na graničnim prelazima, a zajedno sa graničnom policijom dele pamflete na ukrajinskom i ruskom jeziku sa relevantnim brojevima telefona, putem kojih osobe iz Ukrajine mogu da potraže pomoć, kao i pakete pomoći prema potrebi.

217. **Iako pozdravlja nastojanja da se relevantnim profesionalcima obezbedi obuka i činjenicu da je identifikacija žrtava trgovine ljudima u Srbiji i dalje razdvojena od krivične istrage u slučajevima trgovine ljudima, GRETA smatra da bi državni organi Srbije trebalo da preduzmu dodatne korake i obezbede da sve žrtve trgovine ljudima bude identifikovane i da mogu koristiti mere pomoći i zaštite sadržane u Konvenciji, naročito:**
- ▶ **podsticanjem policijskih službenika, socijalnih radnika, službenika u oblasti azila i drugih relevantnih aktera da usvoje proaktivniji pristup i povećaju terenski rad na otkrivanju žrtava trgovine ljudima u svrhu različitih oblika eksploatacije;**
 - ▶ **povećanjem učešća specijalizovanih NVO u identifikaciji žrtava trgovine ljudima i jačanjem multidisciplinarnе saradnje između svih relevantnih partnera;**
 - ▶ **poklanjanjem veće pažnje otkrivanju i identifikovanju žrtava trgovine ljudima među migrantima i tražiocima azila;**
 - ▶ **obezbeđivanjem dovoljno zaposlenih i resursa Centru za zaštitu žrtava trgovine ljudima kako bi mu se omogućilo da sprovodi blagovremenu identifikaciju žrtava trgovine ljudima.**

5. Pomoć žrtvama

218. U drugom evaluacionom izveštaju, GRETA je naročito pozvala državne organe Srbije da unaprede pomoć za žrtve trgovine ljudima tako što će obezbediti specijalizovanu podršku i usluge za žrtve trgovine ljudima, garantovati odgovarajući i bezbedan smeštaj za sve žrtve, uključujući muškarce, obezbediti adekvatno finansiranje usluga koje pružaju specijalizovane NVO i omogućiti integraciju žrtava trgovine ljudima u društvo. GRETA je dalje pozvala državne organe Srbije da nastave da preispituju uticaj licenciranja pružalaca usluga na kvalitet i raspon pruženih usluga.
219. Kao što je pomenuto u drugom izveštaju GRETA,¹²³ prema Zakonu o socijalnoj zaštiti, žrtve trgovine ljudima prepoznate su kao korisnici usluga socijalne zaštite bez obaveze da dokažu da su u stanju socijalne potrebe, a smeštaj žrtava treba biti finansiran iz državnog budžeta. CZŽTLJ odgovoran je za utvrđivanje potreba žrtava i njihovo upućivanje na pomoć i zaključio je više protokola sa različitim pružaocima usluga.¹²⁴ CZŽTLJ sastavlja individualni plan usluga za sve formalno identifikovane žrtve uz konsultacije sa drugim akterima. GRETA je obavještena da se očekuje da će predviđene izmene i dopune Zakona o socijalnoj zaštiti jasnije definisati nadležnosti i odgovornosti CZŽTLJ u pogledu pružanja usluga socijalne zaštite žrtvama trgovine ljudima.
220. Godišnji budžet CZŽTLJ za 2022. godinu iznosio je 30 miliona i 733 hiljade RSD (oko 260.000 EUR), od čega se 21 milion RSD (179.000 EUR) odnosi na plate 16 osoba koje CZŽTLJ trenutno zapošljava (od 24 pozicije).¹²⁵

123 Drugi evaluacioni izveštaj GRETA za Srbiju, stav 119. i 120.

124 Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima ima zaključene sporazume sa sledećim ustanovama: Posebnom bolnicom za bolesti zavisnosti, Centrom za istraživanje i razvoj društva IDEAS, NVO ASTRA, Crvenim krstom Srbije, Jezuitskom službom za izbeglice, Klinikom za psihijatrijske bolesti „dr Laza Lazarević“, Narodnom bibliotekom Smederevo, Kulturnim centrom Smederevo, Sportskim centrom Smederevo, Gradom Novim Sadom, Fondacijom „Tijana Jurić“, Domom zdravlja Voždovac, Gradom Leskovcem, Nacionalnom službom za zapošljavanje, Domom zdravlja Smederevo, Opštinom Trstenik, Edukativnim centrom Svetionik. Takođe su potpisani protokoli sa Ministarstvom za rad, Republičkim javnim tužilaštvom i Ministarstvom unutrašnjih poslova, kao i protokol o saradnji između Ministarstva unutrašnjih poslova i NVO ASTRA i „Atina“ u oblasti identifikacije i pomoći žrtvama trgovine ljudima.

125 GRETA je obavještena da je CZŽTLJ ranije dobijao sredstva od oportuniteta, što nije slučaj tokom proteklih par godina.

221. CZŽTLJ vodi prihvatilište za hitan smeštaj žrtava trgovine ljudima, koje je otvoreno u februaru 2019. godine, a koje može da smesti šest ženskih osoba starijih od 16 godina, zajedno sa decom.¹²⁶ Prihvatilište je odlučilo da u periodu od septembra 2020. do marta 2022. godine neće primati žrtve dok traje postupak njegovog licenciranja. Žrtve koje su bile u prihvatilištu premeštene su u program stanovanja uz podršku koje vodi NVO „Atina“. Prihvatilište je dobilo licencu 22. februara 2022. godine. Prihvatilište trenutno ima osmoro zaposlenih, tj. upravnika skloništa, četvero stručnih radnika (psihologa i socijalnih radnika), jednog saradnika (zaduženog za ishranu i higijenu), vozača i čistača. GRETA je obavještena da su prihvatilištu potrebni dodatni radnici, naročito advokat. Psiholog ili socijalni radnik prisutni su u prostorijama 24 časa dnevno. Bezbednost u prihvatilištu obezbeđuje policija koja se nalazi na prvom spratu iste zgrade, a postoji i panik taster za alarmiranje policije. Prema internim pravilima, žrtve mogu ostati u prihvatilištu do šest meseci, ali bilo je žrtava koje su tu boravile i čitavu godinu. Od kada je otvoreno, prihvatilište je primilo 22 žrtve i šestoro dece. U vreme posete GRETA, tamo je bila smeštena jedna mlada žena i njeno dete, a očekivalo se da uskoro pristigne još jedna žrtva iz Danske. Pored prihvatilišta nalazi se ambulanta koja može da pruži osnovne zdravstvene usluge. GRETA je obavještena da su tri žrtve smeštene u prihvatilištu 2022. godine bile mlađe od 16 godina. One su smeštene uz posebno odobrenje nadležnog Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, zbog nedostatka drugog odgovarajućeg smeštaja za decu žrtve trgovine ljudima.
222. Žene žrtve trgovine ljudima i njihova deca takođe mogu biti smešteni u skloništima za žrtve nasilja u porodici koje vode socijalne službe na lokalnom nivou. GRETA je posetila jedno takvo sklonište u Novom Sadu. Ono može smestiti 20 osoba, uključujući decu, ali uobičajeno prima dve žrtve trgovine ljudima godišnje (dve žene i dvoje dece je tu bilo smešteno tokom perioda kada prihvatilište za žrtve trgovine ljudima nije radilo). Sklonište za žene i decu žrtve nasilja u porodici u Nišu takođe prima nekoliko žrtava trgovine ljudima godišnje. Smeštaj se obično obezbeđuje u hitnim situacijama, ali neke žrtve mogu ostati i do dva meseca. Sagovornici GRETA smatraju da skloništa za žrtve nasilja u porodicu nisu prikladna za žrtve trgovine ljudima koje su preživle različitu vrstu traume i kojima može biti potrebna specijalizovanja nega. Ograničeni kapaciteti i ekspertiza u centrima za socijalni rad istaknuti su kao još jedna prepreka.
223. Još uvek ne postoje smeštajni kapaciteti za muškarce žrtve trgovine ljudima koje finansira država, uprkos sve većem broju pretpostavljenih žrtava muškaraca. GRETA je obavještena da se muškarci žrtve trenutno smeštaju u smeštaj koji obezbeđuju NVO i Crveni krst Srbije, odnosno u staračkim domovima i skloništima za beskućnike.
224. Postoji pet skloništa za decu bez pratnje, od kojih tri vodi država, a dva NVO. Od 2017. godine, oko 1000 dece bez pratnje bilo je smešteno u ovim skloništima. GRETA je posetila Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine Beograd, koji može smestiti do desetoro dece migranata bez pratnje. U vreme posete, u prihvatilištu je bilo šest dečaka između 17 i 19 godina starosti. Većina dece koja je boravila u Centru dolazi iz Avganistana, Irana, Nigera, Pakistana, Sirije, Somalije, a oko 95% je odlučilo da podnese zahtev za azil u Srbiji. Deca u Centru ostaju u proseku godinu dana, iako jedan dečak ovde boravi već četiri godine. Centar takođe pruža smeštaj za 35 dece iz Srbije koja su bez roditeljskog staranja, odnosno koja imaju probleme u porodici, od čega su 32% romska deca. Centar deci obezbeđuje hranu, zdravstvenu zaštitu, psihološku podršku, obrazovanje i vannastavne aktivnosti. Korisnici, i domaći državljani i stranci, mogu ostati u Centru do navršanih 26 godina, pod uslovom da su upisani u školu.
225. Kao što je pomenuto u drugom izveštaju GRETA¹²⁷, svi pružaoci usluga socijalne zaštite moraju imati licencu države. Trenutno postoje dve NVO koje su licencirane za pružanje usluga žrtvama trgovine ljudima, tj. NVO ASTRA koja vodi SOS telefon za žrtve trgovine ljudima¹²⁸ i NVO „Atina“, koja vodi sigurnu kuću za žrtve trgovine ljudima. Obe ove NVO u celini se finansiraju od donatorskih sredstava. GRETA je posetila sigurnu kuću koju vodi NVO „Atina“ u Beogradu, koja može smestiti do šest žena i devojčica. Sigurna kuća (stan) obezbeđuje smeštaj za žrtve trgovine lju-

126 Priručnik za smeštaj žrtava trgovine ljudima izrađen je u okviru projekta *Horizontal Facility* "Sprečavanje i borba protiv trgovine ljudima u Srbiji". Videti: <https://rm.coe.int/hf26-guiding-principles-shelter-eng/1680a4ad6b>

127 Drugi izveštaj GRETA za Srbiju, stav 125.

128 Putem SOS telefona primljeno je 3500 poziva 2018. godine, 3729 poziva 2019. godine i 3120 poziva 2020. godine.

dima u hitnim situacijama, a takođe služi kao objekat za stanovanje uz podršku. U vreme posete GRETA, tri žene živele su u sigurnoj kući u okviru programa stanovanja uz podršku NVO „Atina“.

226. Prema godišnjim izveštajima NVO ASTRA za 2018–2020. godinu, organizacija je pružila/organizovala direktnu pomoć za 140 pretpostavljenih žrtava i 30 dece u vidu hitne pomoći (hrana, higijenski proizvodi, odeća, itd.), medicinske pomoći, psihološke podrške, pravne pomoći i ekonomskog osnaživanja i smeštaja. Tokom perioda izveštavanja, slične usluge pružala je i NVO „Atina“. Postojanje timova za borbu protiv trgovine ljudima na lokalnom nivou takođe je doprinelo boljoj koordinaciji između relevantnih aktera u pogledu pružanja pomoći žrtvama trgovine ljudima. Međutim, sagovornici GRETA istakli su problem nedostatka mera dugoročne podrške namenjenih žrtvama trgovine ljudima u Srbiji.¹²⁹
227. Kako je istaknuto u stavu 61. žrtve trgovine ljudima prepoznate su kao ranjiva kategorija u Zakonu o zdravstvenom osiguranju i imaju pravo na besplatnu zdravstvenu zaštitu ukoliko su registrovane u sistemu zdravstvenog osiguranja. GRETA je obavestena da je dovoljna pisana odluka CZŽTLJ u kojoj se navodi da je neko žrtva trgovine ljudima, ili u nekim slučajevima čak i usmena izjava, da bi se dobio pristup običnoj zdravstvenoj zaštiti. Prisustvo lekara u lokalnim timovima za borbu protiv trgovine ljudima, kao što je slučaj u Nišu, takođe omogućava pružanje zdravstvene zaštite žrtvama trgovine ljudima. Međutim, GRETA napominje da se u slučaju specijalizovanih zdravstvenih usluga koje ne pokriva obično zdravstveno osiguranje, CZŽTLJ obraća nevladinim organizacijama i centrima za socijalni rad radi organizovanja lečenja i pokrivanja troškova.
228. Prema Porodičnom zakonu (član 132. stav 1. i 2), organ starateljstva (centar za socijalni rad) može odlučiti da dodeli privremenog staratelja detetu ako smatra da je to neophodno radi privremene zaštite ličnosti, prava ili interesa deteta. Staratelj mora biti imenovan u slučaju deteta iz inostranstva bez pratnje. Rok za odluku po pitanju starateljstva je 30 dana od identifikacije deteta bez pratnje, na osnovu procene detetovih potreba i uzimajući u obzir mišljenje deteta. Standardne operativne procedure za zaštitu maloletnika bez pratnje izradili su 2016. godine UNHCR, Unicef i organizacija civilnog društva IDEAS. GRETA je takođe obavestena da je Ministarstvo za rad, u saradnju sa UNHCR-om i organizacijom IDEAS, razvilo model profesionalnog starateljstva. Model je u primeni od 2018. godine, a trenutno postoji devet profesionalnih staratelja koji su obučeni za rad sa migrantskom populacijom. Između 2017. i 2020. godine, centri za socijalni rad obezbedili su starateljsku zaštitu za 5319 dece stranaca bez pratnje. Od ukupno 172 dece žrtava trgovine ljudima kojima su dodeljeni staratelji tokom perioda izveštavanja, za 153 je obezbeđen smeštaj, dok je 19 živelo sa svojim porodicama.
229. Tokom evaluacione posete, GRETA je posetila prihvatni centar za lica izbegla od rata u Ukrajini u blizini Vranja. Ovaj centar, koji je u potpunosti renoviran pre početka rata u Ukrajini, sastoji se od 63 sobe, a dosad je primljeno 240 osoba, od kojih je 70 bilo u centru u trenutku posete GRETA. Oko 15 dece pohađa lokalne škole, a odrasli imaju časove srpskog jezika. Centar ima dečji kutak i ambulantu lekara opšte prakse koji dolazi jednom nedeljno. Informacije o dostupnoj pomoći objavljene su na tabli na ukrajinskom i ruskom jeziku. Osobe koje su izbegle iz Ukrajine mogu dobiti privremenu zaštitu, što im daje pravo na rad u Srbiji. U vreme posete GRETA, 492 osobe tražile su privremenu zaštitu, a četvoro je tražilo azil.
230. Komesarijat za izbeglice i migracije uz podršku IOM-a organizuje asistirani dobrovoljni povratak žrtava trgovine ljudima u zemlju porekla. U periodu od 2017. do 2021. godine, šest žrtava trgovine ljudima vraćeno je iz Srbije u svoje zemlje porekla, tj. u Albaniju (jedna punoletna žena), Austriju (jedna devojčica), Hrvatsku (dečak i devojčica) i Severnu Makedoniju (žena i muškarac). Vrste eksploatacije kojima su ove osobe bile izložene uključuju prinudni brak, nelegalno usvajanje, seksualnu eksploataciju i radnu eksploataciju. Tokom istog perioda, 30 državljana Srbije (devet devojčica, jedan dečak, sedam žena i 13 muškaraca) vraćeno je u Srbiju iz Belgije, Francuske, Nemačke, Italije, Crne Gore, Slovenije, Švajcarske, Luksemburga, Danske i Rusije. Oni su bili žrtve seksualne eksploatacije, prinude na vršenje krivičnog dela, radne eksploatacije, prinudnog

129 Videti i: Liliana Sorrentino, Ocena nacionalnog mehanizma za upućivanje žrtava trgovine ljudima u Republici Srbiji (2019), str. 44.

braka, kao i višestruke eksploatacije (prinude na vršenje krivičnog dela i prinudnog prosjačenja). Treba napomenuti da su 13 muškaraca koji su vraćeni iz Rusije bili žrtve trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. Samostalno se vratilo 26 žrtava i pružena im je pomoć.

231. **GRETA još jednom naročito poziva državne organe Srbije da preduzmu korake i unaprede pomoć žrtvama trgovine ljudima, posebno:**
- ▶ **garantovanjem dostupnosti odgovarajućeg i sigurnog smeštaja za sve žrtve trgovine ljudima, uključujući muškarce i decu;**
 - ▶ **osiguravanjem da je žrtvama trgovine ljudima obezbeđena odgovarajuća dugoročna podrška i pomoć, u skladu sa individualnim potrebama;**
 - ▶ **izdvajanjem odgovarajuća sredstva za usluge specijalizovanih NVO koje obezbeđuju smeštaj i podršku žrtvama trgovine ljudima.**
232. **GRETA dalje smatra da je potrebno da državni organi Srbije obezbede obuku i senzibilizaciju predstavnika centara za socijalni rad i zaposlenih u centrima za žrtve nasilja u porodici koji pružaju podršku i smeštaj žrtvama trgovine ljudima.**

6. Period za oporavak i razmišljanje

233. U drugom evaluacionom izveštaju, GRETA je naročito pozvala državne organe Srbije da osiguraju da sve pretpostavljene strane žrtve trgovine ljudima dobiju vreme za oporavak i razmišljanje, kao i sve mere zaštite i pomoći predviđene Konvencijom.¹³⁰
234. Kako je navedeno u stavu 13, odredba o periodu za oporavak i razmišljanje od 90 dana za pretpostavljene žrtve trgovine ljudima unesena je u novi Zakon o strancima (član 62). Tokom perioda za oporavak i razmišljanje, pretpostavljene žrtve trgovine ljudima imaju pravo na bezbedan smeštaj, psihološku i materijalnu pomoć, pristup hitnim medicinskoj pomoći, pristup obrazovanju za decu, kao i informacije o njihovim pravima na jeziku koji razumeju. Pretpostavljenim žrtvama koje su deca bez pratnje dodeliće se staratelj. Tokom perioda za oporavak i razmišljanje, pretpostavljena žrtva trgovine ljudima ne može biti deportovana.
235. GRETA je obavestena da se u praksi period za oporavak i razmišljanje utvrđuje za svaku žrtvu pojedinačno u skladu sa njenim potrebama, kao i da u većini slučajeva taj period nije duži od nekoliko nedelja. Navodeći da nisu dostupni tačni podaci o broju žrtava kojima je odobren period za oporavak i razmišljanje, državni organi obavestili su članove GRETA o tri takva slučaja, tj. jednu pretpostavljenu žrtvu iz Bosne i Hercegovine i dve pretpostavljene žrtve iz Italije kojima je period za oporavak i razmišljanje odobren 2020. i 2021. godine.
236. **GRETA pozdravlja uključivanje odredbe o periodu za oporavak i razmišljanje u novi Zakon o strancima i smatra da je potrebno da državni organi Srbije osiguraju da se svim pretpostavljenim žrtvama trgovine ljudima ponudi zakonski period za oporavak i razmišljanje, kao i svi oblici pomoći i zaštite koji uz to idu, u skladu sa članom 12. stav 1. i 2. Konvencije.**

7. Dozvole boravka

237. U skladu sa pomenutim Zakonom o strancima, privremeni boravak iz humanitarnih razloga u periodu od šest meseci do godinu dana (uz mogućnost obnavljanja) može da odobri strancima koji su žrtve teških krivičnih dela i koji saraduju sa državnim organima koji sprovode krivični postupak, deci bez pratnje ili na osnovu drugih ozbiljnih i opravdanih ličnih razloga (član 61). Članom 63. Zakona dalje je predviđeno da žrtvama trgovine ljudima može biti odobren privremeni bora-

vak u trajanju od godinu dana uz mogućnost produžetka ako i) Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima smatra da je boravak neophodan zbog lične situacije žrtve ili ii) sud, tužilaštvo ili policija smatraju da je boravak neophodan zbog saradnje žrtve u krivičnom postupku. Odobrenje privremenog boravka nosiocu daje pravo na rad u Srbiji.

238. Na osnovu informacija koje je dao CZŽTLJ, u periodu od 2017. do 2021. godine, osam stranih žrtava trgovine ljudima dobilo je dozvolu privremenog boravka u skladu sa Zakonom o strancima. Žrtve su bile iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Nemačke, Crne Gore, Severne Makedonije i Ruske Federacije.
239. GRETA je obavještena da žrtve trgovine ljudima koje su identifikovane u okviru procedure azila obično ne dobijaju odobrenje privremenog boravka. Umesto toga, one ostaju u proceduri azila i obično im azil i biva odobren. Takođe, čini se da državni organi ne deportuju strance koji nisu formalno identifikovani kao žrtve trgovine ljudima i takve osobe mogu ostati u Srbiji bez dozvole boravka. Iako ih to može zaštititi od ponovljene trgovine ljudima u njihovim zemljama porekla, takođe ih izlaže riziku od trgovine ljudima u Srbiji jer oni u zemlji borave nezakonito i nemaju pravo na rad.
240. **GRETA pozdravlja uključivanje odredbe o dozvoli boravka na osnovu lične situacije žrtvama trgovine ljudima u Zakon o strancima i smatra da je potrebno da državni organi Srbije osiguraju da žrtve trgovine ljudima mogu u potpunosti koristiti pravo na obnovljivu dozvolu boravka, bez obzira na njihovo pravo da traže i uživaju azil.**

Prilog 1 – Spisak zaključaka i predloga za delovanje GRETA

Mesto predloga za delovanje u tekstu izveštaja prikazano je u zagradi.

Teme trećeg kruga ocene primene Konvencije

Pravo na informacije

- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije ojačaju sistematsko pružanje usmenih i pisanih informacija pretpostavljenim i formalno identifikovanim žrtvama trgovine ljudima u praksi, na jeziku koji mogu da razumeju, po pitanju njihovih prava, dostupnih usluga i načina na koji mogu da im pristupe, kao i o tome šta podrazumeva činjenica da su identifikovane kao žrtve trgovine ljudima. Policijski službenici, tužioci, sudije, pripadnici lokalnih timova za borbu protiv trgovine ljudima, kao i zaposleni u prihvatnim centrima za migrante i prihvatilištima za smeštaj žrtava trgovine ljudima potrebno je da budu obučeni i dodatno podučeni kako da na pravi način objasne žrtvama trgovine ljudima njihova prava, uzimajući u obzir kognitivne veštine i psihološko stanje žrtve (stav 46);
- ▶ GRETA takođe smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dodatne korake kako bi osigurali dostupnost prevodilaca za različite jezike koje govore žrtve trgovine ljudima, kao i njihovu senzibilizaciju za problem trgovine ljudima. Kada prevođenje obezbeđuju NVO, država bi trebalo da nadoknadi troškove (stav 47).

Pravni savet i besplatna pravna pomoć

- ▶ GRETA naročito poziva državne organe Srbije da preduzmu dalje korake kako bi garantovali žrtvama trgovine ljudima pristup pravnom savetu i besplatnoj pravnoj pomoći, posebno osiguravajući da:
 - žrtve trgovine ljudima koje besplatnu pravnu pomoć primaju preko opštinskih službi besplatne pravne pomoći dobiju advokata koji poseduje znanje o trgovini ljudima;
 - državni organi i Advokatska komora podržavaju obuku i specijalizaciju advokata za pružanje pravne pomoći žrtvama trgovine ljudima;
 - se troškovi besplatne pravne pomoći i pravnog saveta koji se pružaju žrtvama trgovine ljudima od strane NVO i advokata koje one angažuju nadoknađuju iz državnog budžeta (stav 58);
- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije podižu svest u opštoj javnosti o dostupnosti besplatne pravne pomoći i pravnog saveta prema Zakonu o besplatnoj pravnoj pomoći (stav 59).

Psihološka pomoć

- ▶ GRETA pozdravlja pružanje psihološke podrške žrtvama trgovine ljudima od strane licenciranih stručnih radnika CZŽTLJ i smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dalje korake kako bi osigurali da se žrtvama trgovine ljudima obezbedi psihološka pomoć koja će im pomoći da prevaziđu traumu kroz koju su prošle i ostvare održiv oporavak i socijalno uključivanje (stav 65).

Pristup radu, stručnom usavršavanju i obrazovanju

- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije ojačaju delotvoran pristup tržištu rada za žrtve trgovine ljudima i njihovo ekonomsko i socijalno uključivanje, obezbeđivanjem stručnog usavršavanja i radnog angažovanja, podizanjem svesti među poslodavcima, kao i promovisanjem mikro poslovanja, socijalnog preduzetništva i javno-privatnih partnerstava, što uključuje i državne programe zapošljavanja, u cilju kreiranja odgovarajućih radnih mesta za žrtve trgovine ljudima (stav 70).

Nadoknada štete

- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dalje korake kako bi olakšali i garantovali pristup nadoknadi štete žrtvama trgovine ljudima, uključujući i:
 - sistematskim informisanjem žrtava trgovine ljudima o njihovom pravu da traže nadoknadu štete u krivičnom i parničnom postupku i potrebnoj proceduri, uključujući i u slučajevima u kojima je zaključen sporazum o priznanju krivičnog dela, te obezbeđivanjem delotvorne pravne pomoći žrtvama od samog početka postupka kako bi ovo pravo ostvarile;
 - obezbeđivanjem da prikupljanje dokaza o šteti koju je žrtva pretrpela, uključujući finansijsku dobit od eksploatacije žrtve, ili gubicima koje je žrtva pretrpela bude deo krivične istrage, kako bi se podržao imovinskopравни zahtev na sudu;
 - obezbeđivanjem da žrtve trgovine ljudima mogu dobiti odluku o nadoknadi štete od učinioca u okviru krivičnog postupka u skladu sa Smernicama, kao i da mogu tražiti od suda da navede, tamo gde je od značaja, zašto nadoknada štete nije razmatrana/dodeljena;
 - punom primenom zakona o zapleni i oduzimanju imovine kako bi se obezbedila nadoknada štete žrtvama trgovine ljudima;
 - podršku žrtvama da delotvorno sprovedu naloge o nadoknadi štete, uključujući i obezbeđivanjem pristupa besplatnoj pravnoj pomoći, te njihovim izuzimanjem od bilo kakve obaveze plaćanja taksi i naknada u okviru izvršnog postupka;
 - osiguravanjem sistematske primene novousvojenih Smernica primenjuju, kao i uključivanjem kompenzacije kao teme u redovne programe obuke za advokate, tužioce i sudije (stav 87);
- ▶ Dalje, GRETA naročito poziva državne organe Srbije da bez odlaganja uspostave državni program nadoknade štete za žrtve trgovine ljudima, bez obzira na njihovu nacionalnu pripadnost i bora-višni status (stav 88).

Istraga, krivično gonjenje, sankcije i mere

- ▶ GRETA poziva državne organe Srbije da nastave praćenje primene odredbi o korporativnoj odgovornosti u slučajevima trgovine ljudima u cilju osiguravanja njihove delotvorne primene u praksi (stav 94);
- ▶ GRETA naročito poziva državne organe Srbije da preduzmu mere i ojačaju krivičnopravni odgovor na trgovinu ljudima, uključujući:
 - osiguravanjem da se krivično delo trgovine ljudima istražuje proaktivno i brzo, bez obzira na to da li je podneta prijava ili optužba za krivično delo, da se koriste svi mogući dokazi, uklju-

čujući i dokaze prikupljene putem posebnih dokaznih radnji, finansijske dokaze, dokumente i digitalne dokaze, u cilju manjeg oslanjanja na svedočenje žrtava odnosno svedoka;

- osiguravanjem da se krivično delo trgovine ljudima krivično goni kao takvo a ne kao lakše krivično delo svaki put kada okolnosti slučaja to dozvoljavaju, kao i da krivično gonjenje dovede do delotvornih, srazmernih sankcija koje će odvratiti osuđene od činjenja ovih krivičnih dela;
 - osiguravanjem da se postupak sklapanja sporazuma o priznanju krivičnog dela u slučajevima trgovine ljudima koristi samo izuzetno, uz korišćenje odgovarajućih zaštitnih mera, kada sporazum ima jasnu prednost u odnosu na smanjenje kazne (pri čemu se ova prednost navodi u sudskoj odluci kojom se sporazum odobrava), kao i da sporazum ni na koji način nije štetan za prava žrtava, uključujući i njihov pristup naknadi štete;
 - intenziviranjem nastojanja da se identifikuje, zapleni i oduzme imovina proistekla iz krivičnog dela trgovine ljudima (stav 112);
- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije pojačaju svoja nastojanja da obezbede sistematsku i kontinuiranu obuku za policijske službenike, tužioce i sudije o primeni zakonodavstva koje se odnosi na trgovinu ljudima, kao i o pomenutoj odluci Ustavnog suda (stav 113).

Odredba o nekažnjavanju

- ▶ GRETA pozdravlja distribuciju smernica o primeni načela nekažnjavanja i obuke održane za nadležne organe, te smatra da je potrebno da državni organi Srbije ulože dodatni napor i osiguraju da svi organi koji učestvuju u istrazi i krivičnom gonjenju potencijalnih slučajeva trgovine ljudima, uključujući i prekršajne sudije, dobiju neophodnu obuku kako bi se obezbedila dosledna primena načela nekažnjavanja na sve žrtve trgovine ljudima (stav 118);
- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije nastave da prate sprovođenje načela nekažnjavanja kako bi utvrdili da li su neophodne zakonske izmene da bi se ostvarili njegovi ciljevi utvrđeni u članu 26. Konvencije, kao i da bi se zagarantovala doslednost prakse u njegovoj primeni (stav 119).

Zaštita žrtava i svedoka

- ▶ GRETA naročito poziv državne organe Srbije da osiguraju zaštitu privatnosti i identiteta žrtava trgovine ljudima, u skladu sa članom 11. Konvencije, izdavanjem odgovarajućih uputstava svim relevantnim stručnjacima (stav 130);
- ▶ GRETA smatra da bi je potrebno da državni organi Srbije:
- preduzmu mere da ohrabre medije da štite identitet i privatni život žrtava trgovine ljudima putem samoregulacije ili regulatornih/koregulatornih mera;
 - u potpunosti iskoriste sve mere za zaštitu žrtava i svedoka trgovine ljudima i spreče zastrašivanje tokom istrage, kao i tokom i nakon sudskog postupka;
 - osiguraju da se žrtvama trgovine ljudima odobrava status posebno osetljivog svedoka kadgod je to moguće, kao i da žrtve koje se pojavljuju pred bilo kojim sudom u Srbiji u potpunosti uživaju zaštitu koju ovaj status garantuje, uključujući i svedočenje putem sredstava za prenos slike i zvuka (stav 131).

Zaštita žrtava i svedoka

- ▶ GRETA pozdravlja postojanje jedinica/timova unutar policije, kao i pojedinačnih policijskih istražitelja i tužilaca specijalizovanih za trgovinu ljudima i smatra da je potrebno da državni organi Srbije obezbede sistematsku i kontinuiranu obuku na temu trgovine ljudima. U meri u kojoj je to moguće, ljudski i finansijski resursi policijskih istražitelja i tužilaca specijalizovanih za rad na

predmetima trgovine ljudima ne bi trebalo da se preusmeravaju na druga krivična dela, uz to, potrebno je obezbediti kontinuitet u slučaju fluktuacije zaposlenih (stav 140);

- ▶ GRETA dalje poziva državne organe Srbije da obezbede uključenost organizacija civilnog društva u sve multidisciplinarnе timove za borbu protiv trgovine ljudima (stav 141).

Međunarodna saradnja

- ▶ GRETA pozdravlja učešće državnih organa Srbije u međunarodnoj saradnji i poziva ih da nastave svoj rad u ovom smislu. Pozitivna upotreba i prednosti korišćenja Eurojusta i saradnje putem Interpola i Europolа trebalo bi da budu uključeni u obuku policijskih službenika, tužilaca i sudija (stav 150).

Postupci za ostvarivanje pristupa pravdi i pravna zaštita prilagođena deci

- ▶ GRETA pozdravlja izradu pomenutog vodiča i obuke održane sa profesionalcima koji dolaze u kontakt sa decom žrtvama trgovine ljudima i smatra da državni organi Srbije treba da preduzmu dodatne korake kako bi obezbedili da postupci tokom istrage, krivičnog gonjenja i sudskog odlučivanja u slučajevima trgovine ljudima budu prilagođene deci, u skladu sa Smernicama Komiteta ministara Saveta Evrope o pravosuđu po meri deteta. Ovo treba da uključuje i mere kojima se obezbeđuje da svi stručnjaci koji rade sa decom, uključujući advokate, tužioce i sudije, dobiju neophodnu interdisciplinarnu obuku o pravima i posebnim potrebama dece, kao i da se razgovor sa decom žrtvama trgovine ljudima vodi u prostorijama prilagođenim deci (stav 159).

Uloga privrede

- ▶ GRETA pozdravlja pomenute zakonodavne izmene i smatra da je potrebno da državni organi Srbije obezbede njihovu doslednu primenu u praksi. Osim toga, potrebno je da državni organi dodatno ojačaju saradnju sa privatnim sektorom, u skladu sa Vodećim načelima UN o poslovanju i ljudskim pravima i Preporukama Komiteta ministara Saveta Evrope CM/Rec(2016)3 o ljudskim pravima i načinu poslovanja i CM/Rec(2022)21 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, u cilju podizanja svesti o značajnoj ulozi i odgovornosti privrede u sprečavanju trgovine ljudima u njihovim lancima snabdevanja, podršci rehabilitaciji i oporavku žrtava i obezbeđivanju pristupa delotvornoj pravnoj zaštiti (stav 162).

Mere za otkrivanje i sprečavanje korupcije

- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije osiguraju temeljnu i nezavisnu istragu svih slučajeva koji se tiču navodne umešanosti državnih zvaničnika u trgovinu ljudima. Dalje, državni organi bi trebalo da uvedu mere za borbu protiv korupcije u kontekstu trgovine ljudima u opšte politike za borbu protiv korupcije i da ih delotvorno sprovode (stav 167).

Dopunske teme koje se posebno odnose na Srbiju

Novosti u pravnom, institucionalnom i političkom okviru za borbu protiv trgovine ljudima

- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu korake i unaprede koordinaciju u borbi protiv trgovine ljudima, uključujući i povećanjem učestalosti sastanaka Saveta za borbu protiv trgovine ljudima (stav 17).

Sprečavanje trgovine decom

- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije nastave sa senzibilizacijom i obukama stručnjaka u oblasti dečje zaštite, nastavnika, romskih zdravstvenih medijatora (videti stav 193), policijskih službenika i tužilaca u pogledu ranjivosti dece na trgovinu ljudima, uz poseban osvrt na decu iz romske zajednice (stav 177).

Mere za sprečavanje i borbu protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije

- ▶ GRETA naročito poziva državne organe Srbije da pojačaju zalaganja u oblasti sprečavanja i suzbijanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, uzimajući u obzir Smernice GRETA o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i Preporuku CM/Rec(2022)21 o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije. To bi trebalo da obuhvata korake usmerene na:
 - jačanje kapaciteta inspektora rada kako bi mogli da se aktivno uključe u sprečavanje trgovine ljudima, te obezbeđivanje da njihov mandat uključuje konkretnu usmerenost na otkrivanje potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
 - usredsređivanje pažnje na rizike trgovine ljudima u sektoru građevinarstva i poljoprivrede, te obezbeđivanje dovoljnih resursa inspektorima rada kako bi mogli da ispune svoj mandat i sprovedu proaktivan i sistematski inspekcijski nadzor;
 - u cilju sprečavanja trgovine radnicima migrantima, osiguravanje da uslovi rada i života radnika migranata ispunjavaju sve uslove utvrđene zakonom i relevantnim međunarodnim instrumentima, kao i obezbeđivanje adekvatnih informacija o pravima i socijalnom osiguranju radnika migranata;
 - proaktivno i temeljno istraživanje navoda o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije u koju su uključeni strani radnici, osiguravajući da sve eventualne žrtve trgovine ljudima među njima budu blagovremeno identifikovane, kao i da im se ponudi odgovarajuća pomoć;
 - obezbeđivanje dodatnih obuka za inspektore rada, policijske službenike, tužioce i sudije na temu suzbijanja trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije i prava žrtava;
 - podizanje svesti opšte javnosti, kao i ciljano radnika migranata, o rizicima trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije;
 - blisku saradnju sa sindikatima, civilnim društvom i privatnim sektorom radi podizanja svesti o trgovini ljudima u svrhu radne eksploatacije, sprečavanja trgovine ljudima u lancima snabdevanja i jačanja društveno odgovornog poslovanja, oslanjajući se na Vodeća načela o poslovanju i ljudskim pravima i Preporuku CM/Rec(2016)3 o ljudskim pravima i poslovanju (stav 191).

Društvene i ekonomske inicijative za ranjive grupe u smislu trgovine ljudima

- ▶ GRETA pozdravlja kontinuirani rad romskih zdravstvenih medijatora i smatra da bi državni organi Srbije trebalo sve više da ih uključuju u prevenciju i otkrivanje trgovine ljudima u romskoj zajednici tako što će im obezbediti obuku na ovu temu (stav 197);
- ▶ Iako pozdravlja mere preduzete od drugog kruga ocenjivanja, GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije preduzmu dodatne mere za jačanje prevencije trgovine ljudima putem socijalnih, ekonomskih i drugih mera namenjenih ranjivim grupama, uključujući pripadnike romske zajednice, migrante i tražioce azila (stav 198).

Identifikacija žrtava trgovine ljudima

- ▶ Iako pozdravlja nastojanja da se relevantnim profesionalcima obezbedi obuka i činjenicu da je identifikacija žrtava trgovine ljudima u Srbiji i dalje razdvojena od krivične istrage u slučajevima trgovine ljudima, GRETA smatra da bi državni organi Srbije trebalo da preduzmu dodatne korake i obezbede da sve žrtve trgovine ljudima bude identifikovane i da mogu koristiti mere pomoći i zaštite sadržane u Konvenciji, posebno:
 - podsticanjem policijskih službenika, socijalnih radnika, službenika u oblasti azila i drugih relevantnih aktera da usvoje proaktivniji pristup i povećaju terenski rad na otkrivanju žrtava trgovine ljudima u svrhu različitih oblika eksploatacije;
 - povećanjem učešća specijalizovanih NVO u identifikaciji žrtava trgovine ljudima i jačanjem multidisciplinarnе saradnje između svih relevantnih partnera;

- poklanjanjem veće pažnje otkrivanju i identifikovanju žrtava trgovine ljudima među migrantima i tražiocima azila;
- obezbeđivanjem dovoljno zaposlenih i resursa Centru za zaštitu žrtava trgovine ljudima kako bi mu se omogućilo da sprovedi blagovremenu identifikaciju žrtava trgovine ljudima (stav 210).

Pomoć žrtvama

- ▶ GRETA naročito poziva državne organe Srbije da preduzmu korake i unaprede pomoć žrtvama trgovine ljudima, posebno:
 - garantovanjem dostupnosti odgovarajućeg i sigurnog smeštaja za sve žrtve trgovine ljudima, uključujući muškarce i decu;
 - osiguravanjem da je žrtvama trgovine ljudima obezbeđena odgovarajuća dugoročna podrška i pomoć, u skladu sa individualnim potrebama;
 - izdvajanjem odgovarajuća sredstva za usluge specijalizovanih NVO koje obezbeđuju smeštaj i podršku žrtvama trgovine ljudima (stav 224).
- ▶ GRETA smatra da je potrebno da državni organi Srbije obezbede obuku i senzibilizaciju predstavnika centara za socijalni rad i zaposlenih u centrima za žrtve nasilja u porodici koji pružaju podršku i smeštaj žrtvama trgovine ljudima (stav 225).

Period za oporavak i razmišljanje

- ▶ GRETA pozdravlja uključivanje odredbe o periodu za oporavak i razmišljanje u novi Zakon o strancima i smatra da je potrebno da državni organi Srbije osiguraju da se svim pretpostavljenim žrtvama trgovine ljudima ponudi zakonski period za oporavak i razmišljanje, kao i svi oblici pomoći i zaštite koji uz to idu, u skladu sa članom 12. stav 1. i 2. Konvencije (stav 229).

Dozvole boravka

- ▶ GRETA pozdravlja uključivanje odredbe o dozvoli boravka na osnovu lične situacije žrtvama trgovine ljudima u Zakon o strancima i smatra da je potrebno da državni organi Srbije osiguraju da žrtve trgovine ljudima mogu u potpunosti koristiti pravo na obnovljivu dozvolu boravka, bez obzira na njihovo pravo da traže i uživaju azil (stav 233).

Prilog 2 – Spisak državnih organa, međuvladinih organizacija i aktera iz civilnog društva sa kojima je GRETA održala konsultacije

Državni organi

- ▶ Ministarstvo unutrašnjih poslova
 - Kancelarija za koordinaciju aktivnosti u borbi protiv trgovine ljudima
 - Odeljenje za suzbijanje trgovine ljudima i krijumčarenja ljudi
 - Jedinica za finansijske istrage
 - Odeljenje za borbu protiv visokotehnološkog kriminala
 - Uprava za sprečavanje pranja novca
 - Uprava granične policije
 - Kancelarija za azil
- ▶ Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja
 - Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima
 - Inspekcija rada
- ▶ Ministarstvo spoljnih poslova
- ▶ Ministarstvo pravde
- ▶ Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja
- ▶ Ministarstvo trgovine, turizma i telekomunikacija
- ▶ Ministarstvo zdravlja
- ▶ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava
- ▶ Komesarijat za izbeglice i migracije
- ▶ Republičko javno tužilaštvo
- ▶ Više javno tužilaštvo u Novom Sadu
- ▶ Vrhovni kasacioni sud
- ▶ Apelacioni sud u Novom Sadu
- ▶ Timovi za borbu protiv trgovine ljudima u Novom Sadu, Nišu i Vranju

-
- ▶ Centar za socijalni rad Beograd
 - ▶ Zaštitnik građana

Međuvladine organizacije

- ▶ Međunarodna organizacija za migracije (IOM)
- ▶ Organizacija za evropsku bezbednost i saradnju (OEBS)
- ▶ Visoki komesarijat Ujedinjenih nacija za izbeglice (UNHCR)

NVO i ostale organizacije civilnog društva

- ▶ ASTRA
- ▶ „Atina“
- ▶ Beogradski centar za ljudska prava
- ▶ Centar za integraciju mladih
- ▶ Centar za prava deteta
- ▶ Grupa 484
- ▶ Crveni krst Srbije
- ▶ Novosadski humanitarni centar
- ▶ Udruženje Roma Novi Bečej
- ▶ „Sloboda nema cenu“
- ▶ Centar za devojke Niš

Komentari nadležnih državnih organa

Sledeći komentari nisu deo analize situacije u Srbiji koju je sprovela GRETA

GRETA je započela dijalog sa nadležnim organima Srbije o prvom nacrtu izveštaja. Uzet je u obzir veliki broj komentara nadležnih organa, koji su integrisani u konačnu verziju izveštaja.

Kako zahteva Konvencija, „izveštaj i zaključci GRETA su javni od trenutka njihovog usvajanja, kao i eventualne primedbe odnosne strane ugovornice“. GRETA je svoj završni izveštaj prosledila nadležnim organima Srbije 6. aprila 2023. i pozvala ih da podnesu završne komentare. Komentari nadležnih organa, dostavljeni 5. maja 2023. godine, dati su u nastavku.

*
* *

62. Žrtve trgovine ljudima, koje su prepoznate kao korisnici prema Zakonu o socijalnoj zaštiti (član 41) mogu dobiti psihološku podršku u centrima za socijalni rad (CSR). Međutim, analiza koju je sprovedla NVO ASTRA 2021. godine pokazala je da samo 36,8% CSR pruža usluge savetovanja i psihološku podršku maloletnim i punoletnim žrtvama trgovine ljudima koji su državljani Srbije, a samo 10% CSR takve usluge pružaju stranim žrtvama. Kao primer, CSR u Nišu, koji ima predstavnike u lokalnom timu za borbu protiv trgovine ljudima, ima četiri psihologa koji, među ostalim korisnicima, pružaju podršku žrtvama trgovine ljudima.

Centri za socijalni rad u obavezi su da pruže pomoć i podršku žrtvama trgovine ljudima u koordinaciji sa Centrom za zaštitu žrtava trgovine ljudima.

68. Nacionalna služba za zapošljavanje (NSZ) ima filijale širom Srbije u kojima žrtve trgovine ljudima, kako državljani Srbije tako i strani državljani, mogu dobiti savete i posredovanje prilikom pronalaženja zaposlenja, kao i karijerno savetovanje i stručno usavršavanje. NSZ je sa CZŽTLJ zaključila protokol o saradnji u pronalaženju posla za žrtve trgovine ljudima, kao i memorandum o saradnji sa GIZ-om i MAPS-om, mrežom od osam NVO koje sprovode program „Pasoš kompetencija“ (zasnovan na programu ProfilPASS, koji je razvio Nemački institut za obrazovanje odraslih), u cilju obezbeđivanja prilika za zapošljavanje ranjivim grupama. GRETA je takođe obaveštena da su u Nacionalnom akcionom planu za zapošljavanje (2021–2023) žrtve trgovine ljudima prepoznate kao prioritetna grupa, a lokalni organi mogu obezbediti subvencije za zapošljavanje žrtava trgovine ljudima. Istaknuto je da je za korišćenje subvencije neophodno navesti da je reč o žrtvi trgovine ljudima. Prema informacijama koje su dostavili nadležni organi, šest žrtava (od čega četiri žene) bilo je registrovano u NSZ krajem 2022.

Žrtve trgovine ljudima uključene su kao kategorija teže zapošljivih lica u Akcionom planu za period od 2021. do 2023. godine za sprovođenje Strategije zapošljavanja u Republici Srbiji 2021–2026, što znači da imaju prioritet prilikom uključivanja u aktivne mere zapošljavanja. Treba imati u vidu da je uslov za uključivanje u aktivne mere zapošljavanja to da je osoba prijavljena na evidenciju nezaposlenih NSZ, da je sposobna i spremna da radi, da nije zasnovala radni odnos ili na drugi način ostvarila pravo na rad i da aktivno traži zaposlenje.

Dana 31. decembar 2022. godine, na evidenciji nezaposlenih NSZ nalazilo se šest osoba (četiri žene) iz kategorije žrtava trgovine ljudima.

Tokom 2022, u aktivne usluge/mere zapošljavanja uključena su tri osobe (tri žene).

122. Kako je objašnjeno u drugom izveštaju GRETA, Zakon o programu zaštite učesnika u krivičnom postupku propisuje uslove i postupak za pružanje zaštite i pomoći učesnicima u krivičnom postupku uključujući svedoke i oštećene. Mere zaštite, kao što su fizička zaštita ličnosti i imovine i promena mesta prebivališta, izriče Jedinica za zaštitu Ministarstva unutrašnjih poslova, dok rešenje o promeni identiteta donosi Komisija za sprovođenje programa zaštite. GRETA je obaveštena da su mere zaštite u skladu s pomenutim zakonom dosad primenjene na jednog svedoka/žrtvu trgovine ljudima u krivičnom postupku.

Takođe, postoji mera prikrivanja identiteta (koja je privremena), koju takođe određuje Jedinica za zaštitu.

181. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Srbije (u daljem tekstu: Ministarstvo za rad) i Tržišna inspekcija (u okviru Ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija) prate rad 107 licenciranih agencija za zapošljavanje koje, između ostalog, pomažu građanima Srbije da pronađu

zaposlenje u inostranstvu. Agencije su u obavezi da obezbede ugovor o zaposlenju na srpskom i na jeziku zemlje zaposlenja, te moraju osigurati da zaposleni imaju neophodne boravišne i radne dozvole. Agencijama koje ne ispune ove i druge uslove iz Zakona o agencijskom zapošljavanju mogu biti oduzete licence za rad na period od tri godine. Ministarstvo za rad do sada nije dobilo nikakve pritužbe na rad agencija za zapošljavanje. Međutim, mnogi državljani Srbije traže zaposlenje u inostranstvu bez pomoći agencija za zapošljavanje ili Nacionalne službe za zapošljavanje, što ih čini ranjivim za radnu eksploataciju.

Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja i Tržišna inspekcija (u okviru Ministarstva spoljne i unutrašnje trgovine i telekomunikacija) prate rad 107 licenciranih agencija za zapošljavanje koje, između ostalog, posređuju u zapošljavanju građana Srbije u inostranstvu. Agencije su u obavezi da obezbede zaštitu lica koje se zapošljavaju u inostranstvu, koja između ostalog podrazumeva i zaključivanje ugovora o radu na srpskom i na jeziku zemlje zaposlenja pre odlaska na rad u inostranstvo, kao i obezbeđivanje dozvole za rad i boravak u inostranstvu. Agencijama koje ne ispune ove i druge obaveze u skladu sa Zakonom o zapošljavanju i osiguranju za slučaj nezaposlenosti oduzima se dozvola za rad na period od tri godine. Nosioци poslova zapošljavanja određeni Zakonom o zapošljavanju i osiguranju u slučaju nezaposlenosti su agencije za zapošljavanje i Nacionalna služba za zapošljavanje. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja do sada nije dobilo nijednu pritužbu na rad agencija za zapošljavanje. Međutim, mnogi državljani Srbije zaposlenje u inostranstvu traže bez pomoći agencija za zapošljavanje ili Nacionalne službe za zapošljavanje, što ih čini ranjivim na radnu eksploataciju.

196. Komesarijat za izbeglice i migracije ima savetnike za integraciju koji pomažu tražiocima azila u pribavljanju ličnih dokumenata, privremenog smeštaja, pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju, kao i tržištu rada, u cilju olakšavanja njihove integracije i smanjenja njihove ranjivosti na eksploataciju. U periodu od 2018. do 2021. godine, Komesarijat i NVO „Atina“ organizovali su 602 radionice za 2223 žena i dece u tri centra za azil i pet prihvatnih centara, u cilju njihovog informisanja o načinu na koji mogu da se zaštite od trgovine ljudima. NVO „Atina“ takođe obezbeđuje siguran smeštaj, psihološku podršku i pravnu pomoć migrantima od 2015. godine.

U periodu od 2018. do juna 2021, Komesarijat i NVO „Atina“ organizovali su 602 radionice u tri centra za azil (Krnjača, Bogovađa i Banja Koviljača), kao i u pet prihvatnih centara (Vranje, Bujanovac, Bosilegrad, Šid i Preševo). Teme radionica odnosile su se na prevenciju trgovine ljudima, mogućnosti zaštite, prepoznavanje rodno zasnovanog nasilja, ekonomsko osnaživanje, odnos prema sebi, unapređivanje kapaciteta samozaštite i rezilijentnosti. Prilikom izvođenja radionica korišćen je metod psihosocijalnog savetovanja, osnaživanja, psihoedukacije i iskustvenog učenja.

200. Iako svi akteri, uključujući NVO i pripadnike lokalnih timova za borbu protiv trgovine ljudima, mogu identifikovati pretpostavljene žrtve trgovine ljudima, formalna identifikacija je i dalje u nadležnosti CZŽTLJ. Formalna identifikacija žrtava trgovine ljudima ne zavisi od ishoda krivične istrage. CZŽTLJ trenutno ima pet stručnih radnika koji rade na identifikaciji žrtava trgovine ljudima, uključujući i jednu osobu koja je specijalizovana za rad sa migrantskom populacijom, a koja je zaposlena preko projekta finansiranog od strane Madad fond EU. Nakon što CZŽTLJ dobije informaciju o pretpostavljenoj žrtvi, stručni radnik CZŽTLJ prikuplja relevantne informacije od drugih aktera (policije, NVO itd.) i vodi identifikacioni razgovor sa pretpostavljenom žrtvom unutar prvih 24 sata, kadgod je to moguće. Osobe od poverenja, kao što su psiholozi, mogu biti prisutne tokom razgovora, iako zaposleni u CZŽTLJ radije vode razgovore jedan-na-jedan sa pretpostavljenim žrtvama, da bi se one osećale komotnije i da bi se izgradio odnos poverenja. Međutim, neki od sagovornika GRETA istakli su da ova praksa može imati suprotan efekat kao što je bilo u slučaju jedne žrtve koja je želela da njen advokat bude prisutan na razgovoru, a to joj nije dozvoljeno.

U stavu 200. navedeno je da je GRETA informisana da je u jednom slučaju pretpostavljenoj žrtvi uskraćena mogućnost da identifikacionom intervjuu prisustvuje njen advokat. Zapravo, radi se o tome da je NVO koja

je angažovala advokaticu predložila da ona prisustvuje identifikacionom intervjuu, ali je pre toga stručna radnica Centra objasnila pretpostavljenoj žrtvi prirodu intervjuja, da on podrazumeva iznošenje intimnih i osetljivih teme, kao i to da intervju ima i savetodavnu i motivacionu funkciju, te da je zbog toga adekvatnije da razgovoru prisustvuje što manje osoba, nakon čega je žrtva pristala na to da se intervju obavi bez prisustva advokatice, koju inače pre toga nije poznavala.

202. Prema SOP, CZŽTLJ mora izdati obrazloženu odluku o formalnoj identifikaciji žrtve trgovine ljudima u roku od tri meseca, odnosno devet meseci u izuzetno komplikovanim slučajevima. Pisana odluka dostavlja se policiji, nadležnom tužilaštvu i centru za socijalni rad, a o njoj se takođe mora obavestiti žrtva i drugi učesnici u postupku preliminarne identifikacije. GRETA je obavestena da je CZŽTLJ obično potrebno duže vreme da izda odluku o formalnoj identifikaciji zbog, između ostalog, nedovoljnog broja zaposlenih, a žrtva i njen advokat se obično o toj odluci obavestavaju samo usmeno. CZŽTLJ navodi da nije bilo kašnjenja u donošenju odluka tokom 2022. godine, a neke žrtve posebno traže da budu obavestene telefonom jer ne žele da njihovi ukućani saznaju šta im se dogodilo. U slučaju negativne odluke, osoba na koju se odluka odnosi, odnosno akter koji je sproveo preliminarne identifikaciju žrtve može tražiti od CZŽTLJ da ponovo razmotri svoju odluku. U SOP je navedeno da negativna odluka ne daje pravo na žalbu po Zakonu o upravnom postupku. Organizacije civilnog društva sa kojima se GRETA sastala istakle su da žrtve koje CZŽTLJ ne identifikuje formalno nemaju pristup određenim vrstama pomoći koje pružaju državni organi (kao što je kontinuirana zdravstvena zaštita i boravišne dozvole).

Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima je pod nadležnošću Ministarstva za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja. Ovo Ministarstvo ima funkcionalno Odeljenje za inspekcijски nadzor, koje je odgovorno za nadzor nad radom svih ustanova socijalne zaštite, uključujući i Centar za zaštitu žrtava trgovine ljudima.

Postoji pet skloništa za decu bez pratnje, od kojih tri vodi država, a dva NVO. Od 2017. godine, oko 1000 dece bez pratnje bilo je smešteno u ovim skloništim. GRETA je posetila Centar za zaštitu odojčadi, dece i omladine Beograd, koji može smestiti do desetoro dece migranata bez pratnje. U vreme posete, u prihvatilištu je bilo šest dečaka između 17 i 19 godina starosti. Većina dece koja je boravila u Centru dolazi iz Avganistana, Irana, Nigeru, Pakistana, Sirije, Somalije, a oko 95% je odlučilo da podnese zahtev za azil u Srbiji. Deca u Centru ostaju u proseku godinu dana, iako jedan dečak ovde boravi već četiri godine. Centar takođe pruža smeštaj za 35 dece iz Srbije koja su bez roditeljskog staranja, odnosno koja imaju probleme u porodici, od čega su 32% romska deca. Centar deci obezbeđuje hranu, zdravstvenu zaštitu, psihološku podršku, obrazovanje i vannastavne aktivnosti. Korisnici, i domaći državljani i stranci, mogu ostati u Centru do navršanih 26 godina, pod uslovom da su upisani u školu.

U Srbiji trenutno postoje i tri licencirana svratišta i tri licencirana prihvatilišta za decu.

218. Kao što je pomenuto u drugom izveštaju GRETA, svi pružaoci usluga socijalne zaštite moraju imati licencu države. Trenutno postoje dve NVO koje su licencirane za pružanje usluga žrtvama trgovine ljudima, tj. NVO ASTRA koja vodi SOS telefon za žrtve trgovine ljudima i NVO „Atina“, koja vodi sigurnu kuću za žrtve trgovine ljudima. Obe ove NVO u celini se finansiraju od donatorskih sredstava. GRETA je posetila sigurnu kuću koju vodi NVO „Atina“ u Beogradu, koja može smestiti do šest žena i devojčica. Sigurna kuća (stan) obezbeđuje smeštaj za žrtve trgovine ljudima u hitnim situacijama, a takođe služi kao objekat za stanovanje uz podršku. U vreme posete GRETA, tri žene živele su u sigurnoj kući u okviru programa stanovanja uz podršku NVO „Atina“.

NVO ASTRA licencirana je za pružanje usluga žrtvama trgovine ljudima, dok je NVO „Atina“ licencirana za uslugu stanovanja uz podršku, a ne za sigurnu kuću za žrtve trgovine ljudima.

Ne postoje sigurne kuće, već prihvatilišta.

232. GRETA je obavještena da žrtve trgovine ljudima koje su identifikovane u okviru procedure azila obično ne dobijaju odobrenje privremenog boravka. Umesto toga, one ostaju u proceduri azila i obično im azil i biva odobren. Takođe, čini se da državni organi ne deportuju strance koji nisu formalno identifikovani kao žrtve trgovine ljudima i takve osobe mogu ostati u Srbiji bez dozvole boravka. Iako ih to može zaštititi od ponovljene trgovine ljudima u njihovim zemljama porekla, takođe ih izlaže riziku od trgovine ljudima u Srbiji jer oni u zemlji borave nezakonito i nemaju pravo na rad.

Članom 49. Zakona o azilu i privremenoj zaštiti propisuje se da po prijemu u centar za azil ili drugi objekat namenjen za smeštaj tražilaca, tražilac ima pravo da boravi u Republici Srbiji i za to vreme može se slobodno kretati na njenoj teritoriji, osim ako ne postoje razlozi za ograničenje njegovog kretanja iz člana 77. ovog zakona.

Takođe, u članu 89. istog zakona, propisuje se da u roku od tri dana od kada je tražilac podneo zahtev za azil, Kancelarija za azil će na propisanom obrascu izdati ličnu kartu za tražioca azila, koja mu do okončanja postupka azila služi kao identifikacioni dokument i kao dozvola za boravak u Republici Srbiji.

Ovaj prevod je pripremljen uz finansijsku podršku Evropske unije i Saveta Evrope. Sadržaj je isključiva odgovornost Saveta Evrope i ne predstavlja nužno zvanične stavove Evropske unije.

Zemlje članice Evropske unije su odlučile da udruže svoja znanja, resurse i sudbine. Zajedno su izgradile stabilno okruženje, demokratiju i održivi razvoj zadržavajući kulturnu raznolikost, toleranciju i individualne slobode. Evropska unija je posvećena deljenju svojih dostignuća i vrednosti sa zemljama i narodima van svojih granica.

www.europa.eu

Savet Evrope je vodeća organizacija za ljudska prava na kontinentu. Obuhvata 46 država, uključujući sve članice Evropske unije. Sve države članice Saveta Evrope potpisale su Evropsku konvenciju o ljudskim pravima, sporazum čiji je cilj zaštita ljudskih prava, demokratije i vladavine prava. Evropski sud za ljudska prava nadgleda primenu Konvencije u državama članicama.

www.coe.int

Prevod sufinansirala
Evropska unija

EUROPEAN UNION

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE